

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 17

Маріуполь
2019

УДК 34(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 10 від 29.05.2019 р.)
Постановою президії Атестаційної колегії МОНУ від 31.05.2013 р. № 654
видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право»
внесено до Переліку наукових фахових видань України з юридичних наук

Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних “Index Copernicus International”
(Польща)

Доступ до наукометричної бази здійснюється за адресою:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=27496>

«Вісник Маріупольського державного університету» можна знайти, скориставшись
формою пошуку зверху сторінки за індексом ISSN.

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін

Відповідальний секретар –старший викладач В. І. Темирова-Хмикіна.

Члени редакційної колегії: д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін, д.ю.н., проф. М. О. Баймуратов,
д.ю.н., проф. І. Ф. Харабєрюш, д.ю.н., проф. В. І. Теремецький,
д.ю.н., проф. В.О. Рядінська, д.ю.н., доц. В. В. Волік,
к.ю.н., доц. С. В. Книш, к.ю.н., доц. Є. М. Черних.

Іноземні члени редакційної колегії: Ph.D. (Law) Катаріна Брокова (Словацька Республіка),
Ph.D. (Law) Томас Пападопулос (Республіка Кіпр),
Sc.D. (Law), Sc.D. (History) Спиридон Флогатіс (Грецька Республіка).

Відповідальний за англomовний супровід: старший викладач М. Г. Стьопін.

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629)53 22 52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net
офіційний сайт видання: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015.
Тираж 100 примірників.
Замовлення № 063/19

ISSN 2518-1319 (Online)
ISSN 2226-3047 (Print)

© Маріупольський державний університет, 2019
© Автори статей, перекладачі, 2019

UDC 34(05)

Bulletin of Mariupol State University. Series: Law
Collection of research papers
Issued twice a year
Founded in 2011

The publication is authorized by the Scientific Council of Mariupol State University
(Record 10, dated of May 29, 2019)

According to the Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Order 654, dated May 31, 2013) «The Bulletin of Mariupol State University. Series: Law» has been included in the List of scientific specialized editions of Ukraine in the field of law

The journal has been registered in the international scientific journal database
«Index Copernicus International» (Poland)

Access the international scientific journal database is at:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=27496>
«Bulletin of Mariupol State University» can be found can be found by using the search form at the top of the page via index ISSN.

The Editorial Board of the Series:

Editor: Sc. D. (Law), Professor M. Shelukhin

Executive Secretary: Senior Lecturer V. Temyrova-Khmykina

Members of the Editorial Board: Sc. D. (Law), Professor M. Shelukhin, Sc. D. (Law), Professor M. Baimuratov, Sc. D. (Law), Professor I. Kharaberiush, , Sc. D. (Law), Professor V. Teremetskyi, Sc. D. (Law), Professor V. Riadiska, Sc. D. (Law), Associate Professor V. Volik, Ph. D. (Law), Associate Professor S. Knysh, Ph. D. (Law), Associate Professor Y. Chernykh.

Foreign Experts: Ph.D. (Law) K. Brokova (Slovak Republic),
Ph.D. (Law) T. Papadopoulos (Republic of Cyprus),
Sc.D. (Law), Sc.D. (History), Professor S. Flogaitis (Hellenic Republic).

Editor of english texts: Senior Lecturer M. Stopin.

Founded by Mariupol State University
129a Budivelnikiv Ave., Mariupol, 87548
Tel.: (0629) 53-22-52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net
official website of publication: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua
Publisher «Editing and Publishing Department of the Mariupol State University»
Certificate of inclusion in the State Register of publishing
DC № 4930 from 07.07.2015.
Edition: 100 copies. Order: 063/19

ЗМІСТ

Книш С. В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ
ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я (В УМОВАХ РЕФОРМИ).....8

Мельник С. М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА СУБ'ЄКТІВ
ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....15

Лещинська-Вьонцек М.

РЕСТИТУЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ.....22

Білоус І. М.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.....27

Хараберюш І. Ф.

СПЕЦІАЛЬНА ТЕХНІКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ:
ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА.....32

Нестор Н. В.

ОПТИМІЗАЦІЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА
ДІЯЛЬНІСТЮ СУДІВ
(СУДДІВ).....40

Андріїв В. М., Вахонєва Т. М.

КВАЛІФІКАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ ЯК КАТЕГОРІЯ ТРУДОВОГО
ПРАВА.....47

Бутирін Є. О.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ПЕРІОДУ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ (КІНЕЦЬ XV СТ. -
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.).....55

Вахонєва Т. М.

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В
ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ.....65

Шелухин Н. Л.

О НАУЧНЫХ КОНФЕРЕНЦИЯХ В ОБЛАСТИ ПРАВА И НЕ ТОЛЬКО.....72

Алексеев С. О.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, ЩО
РЕГЛАМЕНТУЮТЬ СУДОЧИНСТВО В ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ
УКРАЇНИ.....79

Волков О. Є.

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ
ТА ОХОРОНИ ЛІСОВОГО ФОНДУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ...92

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ ПРОФЕССОРА Б. Г. РОЗОВСКОГО
«РЫНОК В ОЖИДАНИИ ЭПОХИ СОЦИАЛИЗМА
ОЦИФРОВАННОЙ ЭКОНОМИКИ» (Н. Л. Шелухин).....100

РЕЦЕНЗИЯ НА ІНДИВІДУАЛЬНУ МОНОГРАФІЮ КАНДИДАТА
ЮРИДИЧНИХ НАУК ГОДОВАНІКА ЄВГЕНА ВАЛЕНТИНОВИЧА
«ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ: ТЕОРЕТИКО-
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ» (О. В. Марцеляк).....103

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....104

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ
«ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ: ПРАВО».....106

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ
НАУКОВИХ ПРАЦЬ 109

CONTENTS

Knysh S. V. RELEVANT PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS IN THE HEALTH CARE SECTOR (IN TERMS OF THE REFORM).....	8
Melnyk S. ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF COOPERATION BETWEEN MILITARY ADMINISTRATION SUBJECTS OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION.....	15
Leszczynska-Wiacek M. RESTITUTION AS A PROTECTION OF CIVIL RIGHTS AND INTERESTS.....	22
Bilous I. M. ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE SYSTEM OF PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE.....	27
Kharaberiush I. F. SPECIAL TECHNOLOGY OF LAW ENFORCEMENT BODIES: CONCEPT AND SYSTEM.....	32
Nestor N. V. OPTIMIZATION OF EVALUATION CRITERIA WHEN EXERCISING CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF COURT (JUDGES).....	40
Andriiv V., Vakhonieva T. QUALIFICATION OF EMPLOYEES AS A CATEGORY OF LABOR LAW.....	47
Butyrin Ye. LOCAL GOVERNMENT DURING THE COSSACK PERIOD (END OF THE XV CENTURY - FIRST QUARTER OF THE XVII CENTURY).....	55
Vakhonieva T. LEGAL NATURE AND THE VALUE OF TECHNOLOGICAL DISCIPLINE IN LABOR LAW.....	65
Shelukhin N. ON SCIENTIFIC CONFERENCE IN THE FIELD OF LAW AND NOT ONLY.....	72

Aliksieiev S. O.

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINING THE RULES OF
INTERNATIONAL LAW REGULATING JUDICIAL PROCEEDINGS IN ECONOMIC
COURTS OF UKRAINE.....79

Volkov O. Ye.

COMPETENCE OF PUBLIC AUTHORITIES IN THE FIELD OF USE AND
PROTECTION OF THE FOREST FUND: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
ANALYSIS.....92

SCIENTIFIC LIFE

REVIEW

ON THE MANUSCRIPT OF MONOGRAPHY OF PROFESSOR B. G. ROZOVSKY
«THE MARKET IN WAITING FOR THE ERA OF SOCIALISM
DIGITAL ECONOMY» (Shelukhin N. L.).....100

REVIEW

ON THE MANUSCRIPT OF INDIVIDUAL MONOGRAPHY OF CANDIDATE OF LAW
SCIENCES HODOVANYK YEVHEN VALENTINOVICH «THE EFFECTIVENESS OF
THE CONSTITUTIONAL LAW RULES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
ASPECTS»
(Martseliak O. V.).....103

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....104

EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL STATE
UNIVERSITY. SERIES: LAW».....106

REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE
COLLECTED WORKS 109

УДК 351.342(477)

С. В. Книш

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я (В УМОВАХ РЕФОРМИ)

У статті автором окреслено актуальні проблеми розвитку адміністративно-правових відносин у сфері охорони здоров'я, які пов'язані з реформуванням останньої. Встановлено, що для розв'язання таких проблем, та відповідно підвищення ефективності функціонування частково оновленої системи охорони здоров'я необхідно: раціоналізувати кадровий склад (персонал) сфери охорони здоров'я; вирішити ряд питань трансплантації анатомічних матеріалів донора-трупа, зокрема у частині надання дозволу на провадження такої процедури; удосконалити процедуру перереєстрації лікарських засобів; запровадити та реалізувати низку комплексних державних цільових програм щодо необхідності самостійного збереження та підтримання власного здоров'я (охорона здоров'я кожного окремого індивідуума) та об'єктивного інформування про них.

Ключові слова: медичні працівники, кадровий апарат сфери охорони здоров'я, трансплантація анатомічних матеріалів, перереєстрація лікарських засобів, реформа системи охорони здоров'я.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-8-15

Постановка проблеми. Не дивлячись на політичну нестабільність та економічну кризу, Україна є непорушною у власних євроінтеграційних прагненнях, що нерозривно пов'язано з реформуванням національного законодавства у ключових соціально-орієнтованих сферах. Аналіз останніх кризь призму «людиноцентризму» цілком закономірно вказує на необхідність реформування системи охорони здоров'я.

Наразі на стадії завершення перебуває лише перший етап реформи сфери охорони здоров'я. Водночас вже досягнуто позитивних результатів, а саме: у 1,5 рази підвищено фінансування первинної ланки системи охорони здоров'я; в 2-3 рази збільшилися доходи переважної більшості сімейних лікарів, педіатрів та терапевтів; в рамках програми «Доступні ліки» державою компенсовано понад мільйон гривень; підвищено мінімальний поріг балів для осіб, які виявили бажання здобувати вищу освіту за спеціальністю «Медицина». Наступний етап реформи системи охорони здоров'я полягає у впровадженні нової програми «Безкоштовна діагностика», оновленні процесу надання екстреної медичної допомоги [0] тощо.

Важливо усвідомлювати, що досягненню поставлених цілей як і безпосередньо початку реформування тієї чи іншої галузі передують низка організаційно-правових заходів. Зокрема, саме закони виступають безумовними постулатами, недодержання яких тягне за собою негативні наслідки та обмеження до особи-порушника. Зі свого боку ґрунтовні зміни у сферах публічного управління здебільшого починаються з прийняття законів або суттєвих змін їх основних положень, які одночасно є передумовою виникнення, зміни та припинення правовідносин.

Викладене дає підстави стверджувати, що нормативні приписи та правові відносини виступають невід'ємною складовою реформаційних процесів. До того ж перші перебувають у тісному взаємозв'язку: чим детальнішими є норми права, тим

ефективніше вбачається регулювання відносин, які є якісною складовою реформ. В умовах поступової реалізації стратегії оновлення системи охорони здоров'я та приведення її до європейських стандартів актуалізації набувають не лише нові виклики та перспективні перетворення, а і стабілізація вже досягнутих результатів, разом із забезпеченням функціонування реформованої частини системи охорони здоров'я, зокрема надання первинної медичної допомоги. Реформування системи охорони здоров'я вимагає запровадження та реалізації заходів, направлених на комплексне вирішення проблем, пов'язаних з наданням медичної допомоги, на противагу вирішенню окремих питань на поверхневому рівні, що не принесе очікуваного результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Понад десять років вітчизняні вчені, досліджуючи сферу охорони здоров'я, акцентують увагу на її неспроможності забезпечити високоякісний рівень надання медичної допомоги (Г.С. Рожков [0, с. 223], Л.О. Самілик [0, с. 15]). При цьому основним недоліком у сфері охорони здоров'я вважається розгалуженість і змістовна неоднорідність чинних нормативно-правових актів, які потребують систематизації (Н.Б. Болотіна [0, с. 120-121], Р.Ю. Гревцова [0, с. 10-11], Д.В. Карамішев [0, с. 22], Е.Ю. Махмудов [0, с. 70], І.Я. Сенюта [0, с. 9], Р.О. Стефанчук [0, с. 41]). У працях окремих науковців (В.І. Теремецький та ін. [10, с. 157]) піддаються критиці результати початкового етапу медичної реформи та вказується на необхідність вдосконалення і заповнення прогалин вже у новому «реформованому» законодавстві.

Водночас і досі недостатня увага приділяється проблематиці удосконалення адміністративно-правових відносин у сфері охорони здоров'я в контексті формування принципово нових суспільних зв'язків, виникнення яких і обумовлює необхідність внесення змін до чинних або прийняття нових нормативно-правових актів.

Мета статті – виокремити проблеми, які негативно позначаються на розвитку адміністративно-правових відносин у сфері охорони здоров'я та потребують вирішення за умов здійснення реформування зазначеної сфери, що зі свого боку підвищить якісний рівень організації надання медичної допомоги й медичного обслуговування та, відповідно, сприятиме забезпеченню досягнення цілей проведення медичної реформи.

Виклад основного матеріалу. Серед актуальних проблем, які потребують системного оперативного вирішення з метою розвитку адміністративно-правових відносин у сфері охорони здоров'я, можна виділити такі.

1. Проблеми формування кадрового складу (персоналу) у сфері охорони здоров'я. Чинним законодавством у сфері охорони здоров'я передбачено виділення коштів пропорційно кількості пацієнтів, яких обслуговує лікар. При цьому кошти надходять на рахунок лікарні як юридичної особи, котра з цієї суми здійснює загальнообов'язкові платежі (наприклад, комунальні послуги) та виплачує заробітну плату державним службовцям, які забезпечують роботу медичних установ (працівники відділу кадрів, фінансово-розрахункового відділення тощо). За таких обставин незрозуміло залишається значення медичної установи та деяких посад персоналу, адже лікарям для реалізації медичної практики не потрібен головний лікар або його заступник, бухгалтер, працівник відділу кадрів тощо, а тому виникає питання чому перший винен фактично оплачувати їх роботу, якщо вони не приймають пацієнтів, не укладають відповідних договорів тощо. Вказане обумовлює нагальну необхідність кадрових змін при формуванні апарату, що обслуговує сферу охорони здоров'я, шляхом зменшення кількості персоналу, який безпосередньо не здійснює медичне обслуговування (керівників, фахівців, технічних службовців, робітників).

Свого вирішення питання щодо випадків коли той чи інший лікар не зможе

набрати необхідну кількість договорів з пацієнтами, навіть для того, щоб досягти рівня мінімальної заробітної плати, і не тільки через суб'єктивні причини (наприклад, професіоналізм), а і через об'єктивні: недостатня щільність населення на обслуговуваній території; відсутність, на думку населення, достатнього досвіду роботи лікаря, у зв'язку з його молодим віком тощо. І, навпаки, в умовах сьогодення існує ймовірність виникнення такого явища як штучна «накрутка» кількості пацієнтів, що не виключає застосування незаконних засобів (обман, зловживання, входження в довіру, зокрема до осіб похилого віку), з метою створення штучного іміджу кваліфікованого лікаря, оскільки реалії стану системи охорони здоров'я опосередковано свідчать, що успішність і професіоналізм лікаря залежить від кількості пацієнтів, які уклали з ним декларацію.

Ігнорування описаних вище питань у подальшому можуть не тільки загальмувати розвиток медичної реформи, а й призвести до її провалу. Тому аналіз можливих проблем та передбачення шляхів їх вирішення з одночасним детальним закріпленням в підзаконних нормативно-правових актах є вкрай актуальним. Більше того, необхідно передбачити мінімальну ставку для таких категорій лікарів, яка буде дорівнювати принаймні мінімальній заробітній платі. Утім навіть за таких обставин є ризик зниження рівня престижу професії лікаря та появи ще однієї проблеми – відтоку кадрів: нерідко висококваліфіковані фахівці або виїждять за кордон або взагалі змінюють професію. Таку ситуацію можна виправити шляхом: запровадження державної програми на кредитування житла для медичних працівників; надання пільг на спеціалізовану медичну допомогу; надання права на першочергове зарахування дітей медичних працівників до певних категорій навчальних закладів (наприклад, дошкільних навчальних закладів) з метою забезпечення можливості праці медичних працівників за фахом тощо.

2. *Окремі питання трансплантації анатомічних матеріалів донора-трупа у частині надання дозволу на провадження такої процедури.* Наступним важливим питанням, яке потребує нагального вирішення є проблема етико-юридичного характеру, що пов'язана зі специфічною медичною процедурою – трансплантацією. У 2002 році це питання було вирішено на офіційному рівні в Конвенції про права людини та біомедицини відносно трансплантації органів і тканин людини, де у п. 4 Додаткового протоколу було розтлумачено термін «трансплантація» як процес повного видалення органа чи тканини у однієї особи та імплантацію усього органу чи тканини особі, включаючи всі процедури з підготовки та зберігання [0]. Національне законодавство визначає вказану процедуру більш конкретно, а саме: «спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини» [0]. При цьому донором анатомічних матеріалів може бути як живий донор так і донор-труп, але в обов'язковому випадку повинна бути надана згода на проведення такої трансплантації.

У ч. 11 ст. 16 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» закріплені норми щодо захисту осіб, які внаслідок певних обставин не можуть дати згоду на видалення органів: «у разі, якщо померла особа не висловила за життя своєї згоди або незгоди на посмертне донорство, не визначила свого повноважного представника, що встановлено трансплант-координатором згідно з даними Єдиної державної інформаційної системи трансплантації, згода на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів з тіла такої особи після визначення її стану як незворотна смерть відповідно до закону запитується трансплант-координатором особисто у другого з подружжя або в одного з близьких родичів цієї особи (діти, батьки, рідні брати та сестри)» [0], а у випадку їх

відсутності – особу яка зобов'язана здійснити поховання.

Коли померла особа не досягла вісімнадцяти річного віку така згода може бути надана трьома категоріями осіб: 1) батьками; 2) близькими родичами; 3) іншими законними представниками. У вказаному правовому акті законодавець об'єднує близьких родичів і членів сім'ї та відносить до них: «вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного брата, рідну сестру, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі» [0]. На противагу, члени сім'ї, якщо вони не є близькими родичами, виходячи з позиції законодавця, не можуть висловлюватися з приводу питання про трансплантацію органів.

Зі свого боку на практиці трапляються випадки, коли особи реєструють шлюб до настання повноліття – з шістнадцяти років, часто їх чоловіки (дружини) являються їм найближчими родичами, оскільки інших вони не мають, не підтримують зв'язок тощо. У такому разі сенс цього дозволу полягає у наданні згоди особи, яка протягом життя була якомога ближчою до потенційного донора, водночас згідно з чинним законодавством, її надають особи, які не завжди мають «моральне» право приймати такого роду рішення. Вбачається, що обтяжування вищевказаної норми зайвими категоріями осіб не тільки недоречно, а й інколи ускладнює чи взагалі унеможливує прийняття рішення, яке може врятувати життя іншої особи. У результаті вважаємо за потрібне п. 3 ч. 11 ст. 16 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» викласти у такій редакції: «у разі смерті особи віком до 18 років згода на видалення анатомічних матеріалів з тіла цієї особи для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів може бути надана близькими родичами та членами сім'ї або іншими законними представниками цієї особи».

Враховуючи важливість досліджуваної проблеми, і те, що процес трансплантації може врятувати як мінімум одну людину, коли на вагах по одну сторону знаходиться «припинене людське життя», а по іншу – життя, яке необхідно врятувати, а процес трансплантації не несе жодних негативних морально-етичних наслідків і здійснюється відповідно до ст. 18 Додаткового протоколу до Конвенції про права людини та біомедицину щодо трансплантації органів і тканин людини відносно трансплантації органів і тканин людини, а саме: «у процесі видалення до тіла людини повинні відноситись з повагою, а також повинні бути вжиті всі розумні заходи для збереження зовнішнього вигляду померлої особи» [0], вважаємо за потрібне розв'язати цю проблему шляхом закріплення монопольного права уповноважених органів сфери охорони здоров'я вирішувати питання про можливість і доцільність трансплантації органів чи тканин донора-трупа. Поряд з цим необхідно передбачити ефективний механізм державного контролю (з метою недопущення вчинення злочинів у цій сфері) та передбачити можливість для будь-якої особи за життя відмовитися від посмертного донорства шляхом направлення відповідного звернення (в електронній або письмовій формі) до відповідного державного органу та, як наслідок, видалення інформації про таку особу з Єдиної державної інформаційної системи трансплантації.

Звернемо увагу, що описаний підхід жодним чином не протирічить міжнародним нормам і стандартам у вказаній сфері, оскільки він вбачається можливим при додержанні хоча б однієї з таких умов: «не існує сумісного донора, здатного дати згоду; одержувач є братом або сестрою донора; пожертвування органу є життєво необхідним для одержувача; спеціальний дозвіл його або її представника, влади, особи або органу,

передбачених законодавством, дано в письмовому вигляді і завірено компетентним органом; відповідний потенційний донор не заперечує» [0], за умови визнання його померлим у порядку, встановленому національним законодавством.

3. *Недоліки організаційно-правових аспектів реалізації термінів процедури перереєстрації лікарських засобів.* Зникнення ліків з продажу під час їх перереєстрації, нажаль, залишається актуальною проблемою для сфери охорони здоров'я в Україні, тим більше коли йдеться про ті види лікарських засобів, які не мають аналогів, а тому їх доволі складно замінити.

За таких умов громадяни України змушені запасатися відповідними лікарськими препаратами заздалегідь, що дуже складно (а для деяких громадян – неможливо), враховуючи низький рівень доходів населення. Водночас залишається незрозумілим сенс такої перереєстрації, адже сьогодні вона переважно пов'язана із закінченням терміну дії дозволів на ввезення та продаж ліків на території України. Така процедура є відвертим «бюрократизмом» з безліччю негативних наслідків для громадян, адже під час процесу перереєстрації іноді порушуються законодавчо визначені строки окремих процедур, а дії фахівців є сумнівними і необґрунтованими. До того ж процедура перереєстрації урегульована чималою кількістю підзаконних нормативно-правових актів, наявність яких викликає плутанину, що може бути визнано одним із корупційних ризиків. Зважаючи на викладене, слід констатувати, що процедура перереєстрації лікарських засобів потребує повного оновлення чи взагалі відміни. Утім перевірку лікарських препаратів на безпеку та ефективність можна проводити один раз на декілька років або за умови виникнення необхідності, наприклад при забороні використання певних речовин, які входять до складу певних лікарських засобів.

5. *Відсутність ефективних публічно-правових механізмів стимулювання охорони здоров'я кожної окремої особи.* Охорона та турбота про здоров'я кожного громадянина – це не лише обов'язок держави, адже кожна особа повинна сама докладати зусилля для підтримання нормального фізичного та психологічного стану, при якому вона має необхідний рівень працездатності та соціальної активності. Йдеться про профілактику і збереження особистого здоров'я та проведення активного дозвілля з метою підвищення імунітету. Зокрема, шляхом інформування населення про: 1) види, необхідність та можливість здійснення засобів щодо збереження здоров'я кожної особи, а також створення умов громадянам для активного відпочинку (наприклад, проведення різних спортивних ігор і свят у містах, районах, селах, селищах тощо); 2) сучасні медичні технології, заходи і способи самостійної охорони та збереження здоров'я та активного дозвілля. Така інформаційна політика повинна проводитися, насамперед, МОЗ України у взаємодії з Міністерством молоді та спорту і органами місцевого самоврядування.

Висновки. Отже, розвиток адміністративно-правових відносин у сфері охорони здоров'я має забезпечити вирішення актуальних питань адміністративно-правового характеру, серед яких: 1) раціоналізація кадрового складу (персоналу) сфери охорони здоров'я; 2) вирішення окремих питань трансплантації анатомічних матеріалів донора-трупа у частині надання дозволу на провадження такої процедури; 3) удосконалення процедури перереєстрації лікарських засобів; 4) проведення комплексних державних цільових програм щодо необхідності самостійного збереження та підтримання власного здоров'я (охорона здоров'я кожної окремої особи) та об'єктивного інформування про них. При цьому необхідно розуміти, що усунення окреслених проблем, в тому числі за допомогою запропонованих способів не зможе забезпечити успішну реалізацію оновлення функціонування системи охорони здоров'я, а тому порушена проблематика залишається актуальною та перспективною для подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Реформа системи охорони здоров'я. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-okhoroni-zdorovya> (дата звернення: 03.05.2019) ; Reforma systemy okhorony zdorovia. Uriadovyi portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-okhoroni-zdorovya> (data zvernennia: 04.05.2019).
2. Рожков Г.С. Нормативно-правове регулювання системи охорони здоров'я України. Держава та регіони. 2009. № 3. С. 221-226 ; Rozhkov H.S. Normatyvno-pravove rehuliuвання systemy okhorony zdorovia Ukrainy. Derzhava ta rehiony. 2009. № 3. S. 221-226.
3. Самілик Л.О. Адміністративно-правові основи регулювання охорони здоров'я громадян в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2013. 20 с. ; Samilyk L.O. Administratyvno-pravovi osnovy rehuliuвання okhorony zdorovia hromadian v Ukraini: avtoref. Dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07. K., 2013. 20 s.
4. Болотіна Н.Б. Медичне право у системі права України. Право України. 1999. № 7. С. 116-121 ; Bolotina N.B. Medychne pravo u systemi prava Ukrainy. Pravo Ukrainy. 1999. № 7. S. 116-121.
5. Гревцова Р.Ю. Медичне право України: сучасний стан і перспективи розвитку // Перший Всеукраїнський конгрес з медичного права і соціальної політики (14-15 квітня 2007 року, м. Київ): збірник тез доповідей (науково-практичне видання) / упор. Р.Ю. Гревцова, А.В. Степаненко. К., 2007. С. 9-11 ; Hrevtsova R.Yu. Medychne pravo Ukrainy: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku // Pershyi Vseukrainskyi konhres z medychnoho prava i sotsialnoi polityky (14-15 kvitnia 2007 roku, m. Kyiv): zbirnyk tez dopovidei (naukovo-praktychne vydannia) / upor. R.Yu. Hrevtsova, A.V. Stepanenko. K., 2007. S. 9-11.
6. Карамішев Д.В. Законодавче забезпечення функціонування системи охорони здоров'я та формування галузі медичного права в Україні // Перший Всеукраїнський конгрес з медичного права і соціальної політики (14-15 квітня 2007 року, м. Київ): збірник тез доповідей (науково-практичне видання) / упор. Р.Ю. Гревцова, А.В. Степаненко. К., 2007. С. 21-24; Karamyshev D.V. Zakonodavche zabezpechennia funktsionuvannia systemy okhorony zdorovia ta formuvannia haluzi medychnoho prava v Ukraini // Pershyi Vseukrainskyi konhres z medychnoho prava i sotsialnoi polityky (14-15 kvitnia 2007 roku, m. Kyiv): zbirnyk tez dopovidei (naukovo-praktychne vydannia) / upor. R.Yu. Hrevtsova, A.V. Stepanenko. K., 2007. S. 21-24.
7. Третяков В.М., Махмудов Е.Ю. Нормотворча діяльність Всесвітньої організації охорони здоров'я і формування в Україні галузі медичного права та її правових інститутів. Економіка та держава. 2006. № 3. С. 69-70; Tretiakov V. M., Makhmudov E. Yu. Normotvorcha diialnist Vsesvitnoi orhanizatsii okhorony zdorovia i formuvannia v Ukraini haluzi medychnoho prava ta yii pravovykh instytutiv. Ekonomika ta derzhava. 2006. № 3. S. 69-70.
8. Любінець О.В., Сенюта І.Я. Медичний кодекс як основа в реформуванні охорони здоров'я України. Український медичний часопис. 2006. № 3 (53). С. 5-10 ; Liubinets O.V., Seniuta I.Ya. Medychnyi kodeks yak osnova v reformuvanni okhorony zdorovia Ukrainy. Ukrainskyi medychnyi chasopys. 2006. № 3 (53). S. 5-10.
9. Стефанчук Р.О. Медичний кодекс України: вимога часу чи данина кодифікаційній моді?. Право України. 2011. № 11-12. С. 38-44 ; Stefanchuk R.O. Medychnyi kodeks Ukrainy: vymoha chasu chy danyna kodyfikatsiinii modi?. Pravo Ukrainy. 2011. № 11-12. S. 38-44.

10. Теремецкий В.И., Музычук А.Н., Салманова Е.Ю., Казначеева Д.В., Кныш С.В. Укрепление договорных начал в правоотношениях между пациентом и лечебным заведением при реформировании системы здравоохранения в Украине. *Georgian Medical News*. № 11 (284) 2018. С. 155-159; Teremetskiy V.I., Muzyichuk A.N., Salmanova E.Yu., Kaznacheeva D.V., Knyish S.V. Ukreplenie dogovornyih nachal v pravootnosheniayah mezhdru patsientom i lechebnyim zavedeniem pri reformirovanii sistemyi zdavoohraneniya v Ukraine. *Georgian Medical News*. No 11 (284) 2018. S. 155-159.

11. Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину щодо трансплантації органів і тканин людини від 24.01.2002. URL://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_684/ed20020124/find?text=%F2%F0%E0%ED%F1%EF%EB%E0%ED%F2%E0%F6%E8%FF (дата звернення: 03.05.2019); *Dodatkovyi protokol do Konventsii pro prava liudyny ta biomedysynu shchodo transplantatsii orhaniv I tkanyn liudyny vid 24.01.2002.* URL://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_684/ed20020124/find?text=%F2%F0%E0%ED%F1%EF%EB%E0%ED%F2%E0%F6%E8%FF (data zvernennia: 04.05.2019).

12. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19/ed20180517#n28> (дата звернення: 03.05.2019); *Pro zastosuvannia transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni: Zakon Ukrainy vid 17.05.2018 № 2427-VIII.* URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19/ed20180517#n28> (data zvernennia: 04.05.2019).

S. V. Knysh

RELEVANT PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS IN THE HEALTH CARE SECTOR (IN TERMS OF THE REFORM)

The objective of the article is to highlight the problems that adversely affect the development of administrative and legal relations in the health care sector and that need to be addressed in the context of the reform of this area. The author of the article has emphasized that health care reform requires the introduction and implementation of measures aimed at comprehensive solution of problems related to the provision of medical care, as opposed to resolving certain issues at the surface level that will not produce the expected results. The relevant problems of perspective development of administrative and legal relations in the health care sector (in terms of the reform) have been outlined: formation of personnel (staff) in the health care sector; transplantation of anatomical donor-corpse materials in part of granting permission for such a procedure; shortcomings of organizational and legal aspects of the implementation of the terms of the procedure for re-registration of medicinal products; the lack of effective public and legal mechanisms to promote the health care of each individual, etc.

It has been established that the development of administrative and legal relations in the health care sector should ensure the solution of urgent issues of administrative and legal nature, including: 1) rationalization of the personnel (staff) of the health care sector; 2) addressing specific issues of transplantation of anatomical donor-corpse materials in part of granting permission for such a procedure; 3) improvement of the procedure for re-registration of medicinal products; 4) carrying out comprehensive target-oriented state programs on the need for self-preservation and maintenance of their own health (health care of each individual) and objective informing about them. At the same time, elimination of the identified problems, including through the suggested methods, will not be able to ensure the successful implementation in order to update the functioning of the health care system, and therefore the raised problem remains relevant.

Key words: *health professionals, health care reform, health care personnel, anatomical material transplantation, medicinal products re-registration.*

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019 р.

УДК 351.86.07 (477+4-6ЄС)

С. М. Мельник

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА СУБ'ЄКТІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті проаналізовано організаційно-правові засади співробітництва суб'єктів військового управління України і Європейського Союзу. Наведено розгорнуту характеристику практики реалізації договірних зобов'язань між сторонами з питань забезпечення миру та регіональної безпеки у Європі. Акцентовано увагу на недоліках національного законодавства України про Збройні Сили в частині недосконалості правової регламентації можливостей суб'єктів військового управління налагоджувати співпрацю з аналогічними структурами Європейського Союзу.

Ключові слова: *Україна, Збройні Сили України, суб'єкти військового управління, Європейський Союз, політика безпеки і оборони, регіональна безпека Європи*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-15-21

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. На сьогодні національним пріоритетом розвитку України є всебічне поглиблення відносин з Європейським Союзом (далі – ЄС) як основним партнером нашої держави у політико-правовій, економічній і безпековій сферах. Системне зближення України і ЄС, яке відбувається останніми роками, обумовило активізацію двосторонньої співпраці у різних напрямках і сферах. Сфера забезпечення миру, регіональної безпеки і військового співробітництва стала однією із основних у зазначеному контексті. За таких умов розширився діапазон співробітництва суб'єктів військового управління України зі структурами ЄС. Поряд із цим, розвиток взаємодії України і ЄС з питань національної безпеки і оборони гальмує низка чинників. Один з них – недосконалість нормативної бази, яка регламентує відповідні можливості суб'єктів військового управління України. У зв'язку з цим, практичної актуальності набуває удосконалення правових основ співробітництва України і ЄС у питаннях налагодження військової співпраці. Відповідно, *метою* статті є висвітлення організаційно-правових засад співробітництва суб'єктів військового управління України і ЄС, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій науковців, напрацювання яких було покладено в ідейну основу статті (О. Александров, Ю. Битяк, І. Козій, Д. Лученко, О. Передерій, Л. Поляков, К. Федоренко, А. Шульга, І. Яковюк) дає підстави констатувати, що наукова розробка питань щодо юридичного забезпечення взаємодії суб'єктів військового управління України і ЄС лише започатковується і потребує продовження. Нормативною основою статті стали акти чинного законодавства України, а також положення договорів України і ЄС.

Виклад основного матеріалу доцільно почати з того, що налагодження взаємних відносин з ЄС у сфері безпеки і оборони Україна розпочала ще на початку 1990-х років, коли було сформовано первинну нормативно-договірну базу взаємодії двох сторін з питань підтримання регіонального миру та безпеки. Це дало значний імпульс для реформування Збройних Сил та органів забезпечення державної безпеки і правопорядку: розпочалася системна робота по впровадженню прогресивних стандартів НАТО, а також наближення до вимог ЄС. Через це у сфері військових спеціалістів сталими стали терміни «євроатлантична інтеграція», «євроатлантичні стандарти» тощо. Практичне зріз розуміння значення цих термінів передбачає перегляд правових основ військово-безпекової політики і запровадження на національному рівні нових підходів і практик до забезпечення безпеки і обороноздатності держави. Це, як відзначає Д. В. Лученко, передбачає складний комплекс вимог, які накладаються на державу як в аспекті правового регулювання зазначених питань, так і в аспекті їх практичної реалізації [1, с. 66].

На сьогодні ЄС налагоджує співробітництво з суб'єктами військового управління сусідніх держав на підставі базових положень Маастрихтського договору, або договору про Європейський Союз від 1992 р. і договорів, які доповнювали зазначений документ [2]. Як конфедеративне об'єднання, ЄС розвиває сьогодні окремий напрям наддержавної політики - Спільну зовнішню політику і політику безпеки (далі – СЗПБ). Вона має на меті розвиток і підвищення ролі союзу у сфері колективної європейської безпеки, а також збереження провідних позицій Союзу в питанні ефективного використання «м'якої сили», поступового зниження військово-політичної залежності європейських країн від США і НАТО в сфері безпеки і оборони [3, с. 3]. За цих умов на рівні ЄС поступово прогресує процес створення загальноєвропейських збройних сил, інституціоналізації загальноєвропейських структур управління військовою безпекою, розробляється відповідна нормативна база, триває вироблення єдиних технічних і управлінських стандартів розбудови сил оборони.

Окрім вказаного вище установчого Маастрихтського договору, певний вплив на оборонно-безпекову політику ЄС має Організація Північноатлантичного договору (НАТО). У відповідності до рішень Лісабонського саміту 2010 р. НАТО прагнути до ролі провідної регіональної структури безпеки в Європі та активно продовжуватиме політику розширення на Схід [4]. Беручи до уваги зазначене, для України стратегічно важливим завданням залишається наближення стандартів національної системи оборони і державної безпеки до стандартів НАТО, адже 22 держави-члени ЄС є членами зазначеної організації.

У 2014 р. Україна офіційно проголосила, що поглиблений розвиток всебічного співробітництва з ЄС є базовим концептом для всебічного зближення з Європейським Союзом на засадах асоційованого партнерства і всебічного співробітництва. Результатом цього стало підписання 21.03.2014 р. і 27.06.2014 р. політичної і, відповідно, економічної частини Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (далі – Угода про асоціацію), з іншої сторони. Угоду було ратифіковано Верховною Радою України 16 вересня 2014 р., у зв'язку із чим її положення стали частиною національного законодавства України [5].

Положення Угоди про асоціацію передбачають, що режим асоціації України і Європейського Союзу потребує значних перетворень базових елементів національної правової системи в амбітний і інновативний спосіб на основі пріоритету прав і свобод людини, верховенства права, доброго врядування, заборони дискримінації, відданості принципам вільної ринкової економіки та, що особливо важливо, безпеки тощо.

Якомога повне втілення зазначених засад є передумовою вступу України у найближчій історичній перспективі у Європейський Союз як найбільш економічно розвинений альянс країн світу. Проте, як зазначають А. М. Шульга та О. С. Передерій, масштабність такого завдання вимагає вирішення комплексу складних і багатоступневих завдань: заснувати та налагодити діяльність нових державно-владних інституцій управління, розробити і впровадити інноваційні підходи моделювання організації і функціонування місцевого самоврядування, системно переглянути безпекові, економічні, нормативні, соціально-ідеологічні, комунікативні компоненти життєдіяльності українського суспільства [6]. У продовження цього слід зазначити, що розвиток військово-безпекового комплексу має первинне і найважливіше значення для входження України до складу ЄС.

Угода про асоціацію безпосередньо не передбачає положень, які чітко містять приписи про вектори реформування системи суб'єктів військового управління і, зокрема, Збройних Сил України. Разом із тим, документ містить перелік важливих засадничих положень, зміст яких має стати імперативом для України в частині перетворень у секторі безпеки і оборони. З огляду на триваючу реформу сектору безпеки і оборони увагу привертають положення розділу II Угоди «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики». Зокрема, у ст. 4 Угоди визначено, що сприяння міжнародній стабільності та безпеці на основі ефективної багатосторонності має вузлове значення у процесі політичного діалогу України і ЄС. Більш того, Україна і ЄС дійшли згоди у тому, що подальша співпраця сторін ґрунтується на сприянні поступовій конвергенції у сфері зовнішньої та безпекової політики, участі України у СПБО, сумісного вирішення питання щодо недопущення конфліктів та антикризового управління, регіональної стабільності, роззброєння, нерозповсюдження, а також контролю над озброєннями та експортом зброї. Співробітництво ґрунтуватиметься на спільних цінностях щодо формування європейського регіонального безпекового середовища за участю України.

У продовження зазначеного, важливими є статті розділу III Угоди, який має назву «Юстиція, свобода та безпека». Розділ передбачає взаємні договірні зобов'язання України і ЄС у найбільш важливих напрямках співробітництва із забезпечення спільної безпеки України і ЄС. Зокрема:

1) Утвердження та укріплення верховенства права на всіх рівнях управління правоохоронними і судовими органами зокрема. Беручи до уваги ту обставину, що низка правоохоронних інституцій є складовими сектору безпеки і оборони України зазначена політичному керівництву України слід працювати зі створення умов для найповнішого втілення зазначеної засади.

2) Розвиток взаємного співробітництва і партнерства з управління кордонами і міграцією. Сторони розробляють механізм спільного управління міграційними потоками, протидії нелегальній міграції, незаконного переправлення осіб через державний кордон, торгівлі людьми, а також включення проблемних питань у сфері міграції до національних стратегій економічного та соціального розвитку регіонів, звідки походять мігранти. Зокрема, перед спеціалістами військового управління України і ЄС стоять спільні завдання щодо подолання причин виникнення міграції, використання можливостей співробітництва у цій сфері з третіми країнами та в рамках міжнародних форумів, реалізації погодженої міграційної політики, запровадженні всеохоплюючого діалогу з питань притулку, розробці взаємоприйнятних оперативних заходів у сфері управління кордонами, посиленні рівня безпеки документів, на підставі яких перетинається кордон.

3) Розвиток співпраці і оперативного співробітництва в частині запобігання та

боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму. Сторони забезпечують імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) та стандартів, рівнозначних тим, які були прийняті Союзом. Також задля комплексної протидії тероризму Україна і ЄС організують обмін інформацією щодо терористичних угруповань та організованих груп, які здійснюють їх підтримку, про тенденції розповсюдження тероризму та засобів і способів протидії тероризму, відповідному обміну досвідом серед фахівців.

4) Протидія корупції та організованій транснаціональній злочинності. Зазначений напрям співробітництва є також важливим з огляду на те, що транснаціональні злочинні угруповання часто є спонсорами терористичних актів, організаторами незаконного обороту зброї і вибухових речовин, здійснюють кібернетичні атаки на національні системи забезпечення національної безпеки і оборони.

На рівні розбудови національної правової системи України наразі триває процес впровадження вимог ЄС у всі сфери суспільного життя і державного управління. Цей процес регламентується Постановою Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25.10.2017 р. № 1106 [7]. Постановою затверджено спеціальний План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – План заходів по імплементації). У відповідності до Плану заходів, який нараховує 1943 пункти Україна взяла на себе певні зобов'язання щодо запровадження європейських стандартів і правил у регулювання деяких процесів, що формуються у секторі національної безпеки і оборони. Зокрема, держава взяла на себе зобов'язання затвердити концепцію реформування СБУ (п. 8), удосконалити систему державного експортного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання (п. 9), привести умови утримання засуджених та осіб, взятих під варту на гауптвахті Центрального управління Військової служби правопорядку у відповідність з міжнародними нормами і стандартами стосовно засуджених (п. 25), протидія фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (п. 63), оптимізувати систему публічних закупівель у цілях забезпечення національної безпеки та оборони (п. п. 634, 649), затвердити порядок та принципи регулювання спектра радіочастот у сфері оборони відповідно до права ЄС (п. 1928). Показовим є те, що виконавцем за практичну реалізацію зазначених положень у більшості випадків є Міністерство оборони України як головний суб'єкт військового управління.

Водночас, зазначений документ не охоплює таких проблем, як здатність відповідати на регіональні хімічні, біологічні, радіобіологічні і ядерні інциденти, посилення тренувальних ініціатив та спільної зовнішньої та безпекової політики, забезпечення законодавчої бази для участі в операціях спільної політики ЄС у галузі безпеки та оборони ЄС, кіберзлочинність, забезпечення регіональної стабільності, мало уваги приділено питанню торгівлі зброєю [8].

Важливою складовою організаційно-правових засад співробітництва суб'єктів військового управління України і ЄС є спеціалізована взаємодія з Європейським оборонним агентством. Одним із основних завдань цієї структури є координація європейської безпекової і оборонної політики [9]. Україна після 2014 р. активно почала співпрацювати з агентством. 07.12.2015 р. між Україною та Європейським оборонним агентством було підписано Адміністративну угоду, яка дала можливість нашій державі

брати участь у проектах під егідою Європейського оборонного агентства, а головне – відкрило шлях до участі підрозділів Збройних Сил України у бойових тактичних групах ЄС, розширенні співпраці у сферах кібербезпеки, протимінній діяльності та навчальних програмах для військовослужбовців [10]. Підписання документу також створило юридичні підстави для практичного співробітництва України з країнами-членами ЄС в оборонній сфері, а також надало можливість долучитися українським спеціалістам до участі у відповідних програмах та проектах Агентства. Також Угода сприяє залученню України до проведення європейських досліджень й розробки технологій у сфері оборони [11]. Нарощування обсягів військово-технічного співробітництва з ЄС дає Україні доступ до найкращих науково-технічних розробок у сфері оборони та озброєння в інтересах національної безпеки. Також він надає доступ виробам національної оборонної промисловості до європейського ринку.

Беручи до уваги ту обставину, що з моменту ратифікації Угоди про асоціацію пройшов значний час, євроінтеграційні прагнення України не повною мірою відобразилися у базових положеннях Закону України «Про Збройні Сили України». У зв'язку з цим існує нагальна потреба у законодавчому закріпленні можливостей збільшення обсягу правомочностей для суб'єктів військового управління забезпечувати розвиток інтегративних зв'язків Збройних Сил України і ЄС у відповідності до положень Угоди про асоціацію. Задля цього доцільно доповнити чинний Закон України «Про Збройні Сили України» деякими положеннями, які б розширювали компетенцію суб'єктів військового управління по налагодженню адміністративної взаємодії з міліарними структурами ЄС. Особливу вагу у зазначеному контексті слід приділяти планомірності та послідовності у реалізації Україною євроінтеграційних прагнень. Оскільки динаміка таких перетворень залежить багато у чому від внутрішньої політичної кон'юнктури у державі і позиції держав-сусідів України. Саме тому пропонуємо на законодавчому рівні визначити, що діяльність Збройних Сил України як основного компоненту сектору безпеки і оборони України ґрунтується на тісній стратегічній та оперативно-технічній співпраці з НАТО та Європейським Союзом. Задля цього вважаємо необхідним доповнити ст. 11 Закону України «Про Збройні Сили України» положеннями, які б розширили перелік концептуальних засад діяльності Збройних Сил України з урахуванням доцільності налагодження тісного співробітництва національної армії з Організацією Північноатлантичного договору та Європейським Союзом з питань забезпечення миру і безпеки у світі. Такий крок надасть стабільності правовим основам стратегічного партнерства України з НАТО і буде сприяти оптимізації адміністрування процесів реформування і модернізації всього сектору безпеки і оборони держави.

У якості висновку зауважимо, що подальше реформування організаційно-правових засад співробітництва суб'єктів військового управління України і ЄС відбувається сьогодні у межах напрацьованих стратегічних, оперативно-технічних, управлінсько-правових конфігурацій взаємодії з НАТО і Європейським оборонним агентством. Практика останніх кількох років доводить, що результати євроатлантичного військового співробітництва позитивно позначилися на всіх напрямках реформування сектору безпеки і оборони України. Сьогодні є практична потреба у подальшій науковій розробці аспектів організаційно-правового співробітництва елементів сектору безпеки і оборони України з ЄС, що є головною передумовою для оптимізації нормативно-правового забезпечення відповідних процесів.

Список використаної літератури

1. Лученко Д. В. Європейські стандарти у сфері оскарження рішень, дій або

бездіяльності суб'єктів владних повноважень. *Lex portus*. 2017. № 5. С. 51-66; Luchenko D. V. Yevropeyski standarty u sferi oskarzhennia rishen, dii abo bezdiialnosti subiektiv vladnykh povnovazhen. *Lex portus*. 2017. No. 5, pp. 51-66.

2. Договор о Европейском Союзе. Конституции зарубежных государств: учебн. пособие. под ред. В.В. Маклакова. М.: Издательство «Бек». 2002. С. 286 — 306; Dohovor o Evropeiskom Soiuzo. Konstytutsyyu zarubezhnykh hosudarstv: uchebn. posobyue. pod red. V.V. Maklakova. M.: Yzdatelstvo «Bek». 2002. Pp. 286—306.

3. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку. Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки : зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова. Х., 3 листоп. 2017 р. ч. 1. С. 3–9; Bytiak Y. P., Yakoviuk I. V. Spilna polityka bezpeky i oborony YS: evoliutsiia i stratehiia rozvytku. Yevroatlantychna intehratsiia Ukrainy: svidomyi vybir modeli bezpeky : zb. nauk. st. za materialamy III Kharkiv. mizhnar.-prav. chytan, prysviach. pamiati prof. M. V. Yanovskoho i V. S. Semenova. Kh., 3.11.2017. vol. 1, pp. 3–9.

4. Александров О. С. Україна – НАТО: нові умови та реалії співробітництва: аналіт. доп. К.: НІСД, 2011. 56 с.; Aleksandrov O. S. Ukraina – NATO: novi umovy ta realii spivrobitnytstva: analit. dop. K.: NISD, 2011. 56 p.

5. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09. 2014 р. № 1678-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014 р. № 40. Ст. 2021; Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Zakon Ukrainy vid 16.09.2014 r. No. 1678-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2014. No. 40, p. 2021.

6. Шульга А. М., Передерій О. С. Особливості нормативно-правового забезпечення трансформації правової системи України в умовах асоціативного партнерства з Європейським Союзом. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2018. №25. С. 152-154; Shulha A. M., Perederii O. S. Osoblyvosti normatyvno-pravovoho zabezpechennia transformatsii pravovoi systemy Ukrainy v umovakh asotsiatyvnoho partnerstva z Yevropeiskym Soiuzom. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. 2018. No. 25, pp. 152-154.

7. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106. Урядовий кур'єр. 2018. № 524 Pro vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.10.2017 no. 1106. Uriadovyi kurier. 2018. No. 52.

8. Ігор Козій, Леонід Поляков, Костянтин Федоренко. Військова євроінтеграція: як Україна виконує свої безпекові зобов'язання за угодою з ЄС. Європейська правда. Міжнародна безпека та Євроінтеграція України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/03/13/7093804/>(дата звернення: 31.01.2019); Ihor Kozii, Leonid Poliakov, Kostiantyn Fedorenko. Viiskova yevrointehratsiia: yak Ukraina vykonuie svoi bezpekovi zoboviazannia za uhodoiu z YeS. Yevropeiska pravda. Mizhnarodna bezpeka ta Yevrointehratsiia Ukrainy. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/03/13/7093804/>(access date: 31.01.2019).

9. Mission. The European Defence Agency URL: <https://www.eda.europa.eu/Aboutus/Missionandfunctions> (дата звернення: 31.01.2019).

10. Європейське оборонне агентство зацікавлене у розширенні співпраці з Україною: повідомлення служби Віце-прем'єр-міністра України від 23 листопада 2018 р. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/yevropejske-oboronne-agentstvo-zacikavlene-u-rozshirenni-spivpraci-z-ukrayinoyu> (дата звернення: 31.01.2019); Yevropeiske oboronne ahentstvo zatsikavlene u rozshyrenni spivpratsi z Ukrainoiu: povidomlennia sluzhby Vitse-premier-ministra Ukrainy vid 23.11.2018. Uriadovi portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/yevropejske-oboronne-agentstvo-zacikavlene-u-rozshirenni-spivpraci-z-ukrayinoyu> (access date: 31.01.2019).

11. Степан Полторак та Федеріка Могеріні підписали Адміністративну угоду між Міноборони України та Європейським оборонним агентством. Урядовий портал Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248684851> (дата звернення 31.01.2019); Stepan Poltorak ta Federika Moherini pidpysaly Administratyvnu uhodu mizh Minoborony Ukrainy ta Yevropeiskym oboronnym ahentstvom. Uriadovi portal Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248684851> (access date 31.01.2019).

S. Melnyk

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF COOPERATION
BETWEEN MILITARY ADMINISTRATION SUBJECTS OF UKRAINE AND THE
EUROPEAN UNION**

The article analyzes organizational and legal principles of cooperation between military administration subjects of Ukraine and the European Union. The detailed description of practice of treaty obligations realization between the parties on peace and regional security maintenance in Europe is presented. The practice of implementing the provisions of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states in the sphere of cooperation on peace and security is analyzed. The attention is paid to the downsides of the national legislation of Ukraine on the Armed Forces concerning the shortcomings of the legal regulation of capabilities of military administration subjects to establish cooperation with similar structures of the European Union. It is proposed to supplement the current legislation of Ukraine with provisions that would contribute to the extension of competence of the military administration subjects to establish administrative cooperation with military structures of the EU. In particular, the article grounds the expediency of expanding the list of conceptual principles of the Armed Forces of Ukraine activity, taking into account the expediency of close cooperation of the Armed Forces of Ukraine with the North Atlantic Treaty Organization and the European Union on peace and security on the world. Such a step will provide stability to the legal basis of Ukraine's strategical partnership with NATO and will contribute to optimizing the administration of the processes of reforming and modernizing the entire defence and security sector of the state.

Key words: *Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, military administration subjects, the European Union, defence and security policy, regional security of Europe.*

Стаття надійшла до редакції 22.04.2019 р.

УДК 347.4

М. Лещинська-Вьонцек

РЕСТИТУЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

У статті розглянуто окремі проблемні питання правової природи реституції як цивільно-правової категорії. Акцентовано увагу на тому, що не дивлячись на багаторічну дискусію щодо з'ясування суті реституції, науковці й до сьогодні не досягли згоди з приводу того, чим є реституція: відповідальністю за скоєння цивільного правопорушення, санкцією чи є специфічним засобом захисту цивільних прав та інтересів. Доведено, що реституція не є відповідальністю та санкцією за скоєння цивільного правопорушення, а отже її необхідно відносити до засобів захисту цивільних прав та інтересів.

Ключові слова: реституція, цивільне правопорушення, цивільно-правова відповідальність, недійсний правочин, засоби захисту цивільних прав.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-22-27

Постановка проблеми. Питання недійсності правочинів, зокрема підстав, правової природи, наслідків визнання їх недійсними як логічне завершення вивчення інституту недійсності правочину, завжди привертало увагу науковців. Останніми роками кількість справ про визнання недійсними правочинів, які розглядалися у вітчизняних судах неухильно зростала, що викликало ще більший інтерес до правової проблеми. Утім і досі розробити єдину концепцію розуміння окресленої проблематики так і не вдалося.

Метою актуалізації розвитку сучасного цивільного законодавства України в світлі проведення численних реформ є приведення системи права у відповідність з єдиними міжнародними стандартами. У цьому аспекті вивчення поняття реституції в її історичному розвитку, порівняння поняття реституції у законодавстві України та її розуміння в законодавстві розвинених країн як з позиції права, так і з економічної точки зору є актуальним та перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям цієї наукової публікації стали праці вчених різних галузей знань, які заклали підвалини сучасного розуміння реституції як інституту цивільного права.

Питання реституції були та є предметом дослідження не лише цивілістів, а й фахівців у сфері цивільного процесуального права, загальної теорії права. Так, одні з них (зокрема, С.М. Братусь, І.В. Матвеев, Л.Г. Вострікова), розглядали реституцію як міру відповідальності. О.С. Іоффе та В.А. Рясенцев – як правопорушення, за яке не можна вимагати виконання, оскільки воно не створює прав та обов'язків. Крім вказаних науковців питання правової природи реституції досліджували у своїх наукових працях С.С. Алексеєв, В.В. Вітрянський, А.М. Джанаєва, Р.А. Майданик, Н.В. Рабінович, В.Р. Солом'яний, Е.А. Суханов, В.І. Теремецький, Е.О. Харитонов та ін.

Метою статті є дослідження реституції як цивільно-правового інституту та з'ясування її правової природи.

Виклад основного матеріалу. Відоме сучасному праву поняття «реституція» сягає своїм корінням права Стародавнього Риму. Поняття *in integrum restitutio* було вперше сформульовано в класичному римському праві. Реституцією називався особливий засіб преторського захисту. Сутність його полягала у позбавленні сили факту, який призвів

юридичні відносини до існуючого стану, реституція була засобом захисту, за допомогою якого магістрат, не в силу закону, а на підставі свого розсуду, керуючись справедливістю, відновлював попередній стан цивільних відносин [1, с. 109].

Не дивлячись на тривалу історію існування поняття «реституція», учені й досі не досягли єдиного розуміння правової природи цього поняття.

Деякі науковці розглядають реституційні відносини як міру відповідальності [2, с. 274]. Інші стверджують, що недійсні правочини – це неправомірні, протиправні діяння. Свого часу О.С. Іоффе стверджував, що недійсний правочин визнається недійсними, а тому не є правочином, у зв'язку з чим його слід кваліфікувати як правопорушення [3, с. 306]. На думку В.А. Рясенцева, недійсний правочин є неправомірною дією, а тому не можна вимагати виконання, так як вона не створює тих прав і обов'язків, які виникають на підставі дійсних правочинів [4, с. 72].

Н.В. Рабінович відносила недійсні правочини до «правопорушень особливого порядку», неделіктних правопорушень, оскільки такі правочини порушують норму права, встановлений правопорядок [5]. Оскільки неправомірні дії, будучи правопорушенням, як зазначав А.Д. Денисов, спричиняють виникнення правоохоронних правовідносин, тобто правовідносин відповідальності, що покладає на винну сторону обов'язок зазнати несприятливих наслідків, то реституцію слід вважати відповідальністю [6, с. 337].

С.М. Братусь примусове здійснення реституції вважав юридичною відповідальністю. При цьому добровільне виконання обов'язку відновити колишнє положення він не відносив до заходів юридичної відповідальності, так само як і визнання правочину нікчемним [7, с. 138].

І.В. Матвеев розглядав реституцію як санкцію за вчинення правопорушення. До такого висновку вчений дійшов на підставі того, що будь-який правочин є недійсним загалом, а не в частині, незважаючи на те, хто зі сторін правочину є правопорушником, а хто – потерпілим. Отже, дослідник стверджував, що оскільки будь-яке правопорушення за своєю природою є порушенням юридичних норм, то чинне законодавство за таке діяння (дію або бездіяльність) передбачає юридичну відповідальність і види санкцій, які застосовуються до правопорушників [8, с. 32].

Слід зазначити, що помилково вважати реституційні відносини цивільно-правовою відповідальністю, а недійсні правочини правопорушенням. Ми вважаємо, що оспорюваний правочин може бути оскаржений тільки визначеним колом осіб, а до цього визнається дійсним і повинен виконуватися. Відповідно до сформованого у літературі найбільш розповсюдженого підходу під відповідальністю розуміється те, що правопорушник, тобто особа, яка притягається до цивільно-правової відповідальності, зазнає певних майнових втрат. Цивільно-правова відповідальність – одна з форм юридичної відповідальності, яка полягає в покладанні невігідних майнових наслідків на особу, яка допустила порушення цивільних прав і обов'язків. Реституційні відносини (двостороння реституція) передбачають повернення переданого за недійсним правочином майна. Якщо спочатку передбачалася еквівалентність вимог сторін, то і при поверненні однією стороною майна іншій вона зберігається в повному обсязі. Така позиція закріплена законодавцем у ч. 2 ст. 216 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), де передбачено, що «у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину» [9].

Правопорушник повертає майно, яким він володіє, і лише це справляє ефект несення майнових втрат. Але реституція має посессорний характер. Таку позицію відстоюють багато прихильників. Пояснюючи причини, за якими законодавець

відмовився висунути обов'язковою умовою наявність права на майно для вимоги його по реституції, К.І. Скловський вказував, що найближчою метою реституції є відновлення попереднього становища, при цьому обґрунтовано передбачається, що спочатку сторони мали право на майно, передане за правочином. У разі, якщо ж такого права не було, то реституція ніяк не заважала зацікавленим третім особам вдатися до свого захисту. Більше того, якщо треті особи мали не речову, а зобов'язальну, тобто приватну вимогу, то повернення майна тільки полегшувало захист. Наприклад, якщо річ була передана в оренду зберігачем, який був зобов'язаний забезпечити її збереження, а не передавати її в користування, з якої причини оренда і є нікчемною, то після реституції, тобто повернення речі зберігачу, можливо не тільки витребування речі в натурі від зберігача, а й стягнення збитків від її зносу внаслідок господарської експлуатації. При цьому особі, яка передала річ на зберігання, не обов'язково доводити свій титул (як при віндикації), вона може обмежитися лише своєю легітимацією як сторона в договорі зберігання [10, с. 275].

Крім того, якщо доводити, що реституція – загальний наслідок усіх видів недійсних правочинів, а, відповідно, і нікчемних правочинів, то слід враховувати, що нікчемний правочин не породжує жодних правових наслідків, він є недійсним з моменту укладення.

У такому разі, якщо у сторони немає права власності на майно, яке передане в рамках недійсного правочину, то повертаючи чуже майно, ніяких втрат в майновій сфері сторона не зазнає. Передаючи чуже майно в рамках двосторонньої реституції, сторона теж не зазнає майнових втрат у зв'язку з еквівалентним характером реституційних правовідносин. Позиція про те, що реституція не відноситься до заходів відповідальності, у зв'язку з тим, що сторона недійсного правочину не несе майнових втрат, висловлена Е.А. Сухановим [12, с. 325].

І.В. Матвеев вважає, що при двосторонній реституції сторони несуть втрати: контрагентами могли бути зроблені витрати на ведення переговорів; сторона, укладаючи договір, мала певну мету, якої не досягла у разі визнання договору недійсним; сторони понесли тягар податків і зборів за договором; сторони несуть витрати на перевезення при передачі майна [9, с. 40]. Вважаємо, що навряд чи можна говорити про «майнові втрати», про які зазначає І.В. Матвеев, оскільки такі ж наслідки настають у разі законного розірвання договору однією зі сторін.

Наступним аргументом, який не дає можливості говорити про реституцію як про міру відповідальності, є те, що за загальним правилом обов'язок повернути виконане виникає не лише в особи винної в укладанні недійсного правочину, а й у особи, яка є сумлінним суб'єктом зобов'язального правовідношення.

Інакше кажучи при здійсненні реституції йдеться про виконання обов'язку. О.В. Гутніков зазначає, що обов'язок повернути виконане за недійсним правочином нічим не відрізняється від будь-якого іншого цивільно-правового обов'язку [13, с. 187-188]. До такого висновку правник дійшов на підставі того, що застосування наслідків недійсності правочинів є одним із способів захисту цивільних прав.

Таким шляхом іде й судова практика. Рішенням Жовтневого районного суду м. Кривий Ріг у справі № 212/7885/18 від 28 березня 2018 року було задоволено позовну вимогу позивача у справі про захист прав споживачів. Суд зазначив, що реституція як спосіб захисту цивільного права (ч. 1 ст. 216 ЦК України) застосовується лише за наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним чи який визнано недійсним. У зв'язку з цим вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, за правилами реституції може бути пред'явлена тільки стороні недійсного правочину. Окрім того, з урахуванням положень п. 4 ч. 2

ст. 16 ЦК України результатом реституції можна визнати такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів, який полягає у відновленні становища, що існувало до порушення. Порушенням права в такому випадку визнається вчинення правочину за наявності станом на момент його вчинення дефекту, який за законом може бути підставою недійсності правочину, а реституція виступає наслідком факту визнання правочину недійсним або констатації недійсності правочину (у разі нікчемності правочину) і заходом, спрямованим на приведення майнового стану сторін недійсного правочину до початкового стану, тобто такого, який вони мали до вчинення правочину [14]. Аналогічного висновку дійшов і Мар'їнський районний суд Донецької області у справі № 237/3084/17 від 22 травня 2019 р. [15].

Таким чином, сучасна судова практика в Україні також дотримується доктринального та легального визначення поняття реституції. Як зазначив В.Р. Солом'яний, можна стверджувати, що судова практика, за наявності закону та відповідної доктрини, в більшості випадків не відхиляється від них, тобто вона не має конститутивного значення [16, с. 91].

Як і в країнах англо-американської правової сім'ї, у чинному законодавстві реституція не є мірою цивільно-правової відповідальності. Наприклад, Майкл Трейнор зазначав, що правова природа реституції характеризується як відповідальність. Водночас правник не називає реституцію мірою відповідальності або санкцією [17].

Слід зазначити, що сьогодні найбільш сталою та такою, що має значну кількість прихильників є позиція, згідно з якою реституція породжує відповідальність. Тобто реституція – не міра відповідальності, але є правопорушення, які є підставою виникнення реституцію. Так, у рамках англо-американської правової сім'ї порушення договору (a breach of contract) розглядається як правопорушення. Відповідно реституція настає за правопорушення у вигляді порушення умов договору.

Реституція – це сукупність правових норм, які в рамках поняття компенсації (майнового покриття) у цивільному праві мають своєю функцією поновлення попереднього правового та фактичного стану сторін правочину як майновий наслідок його недійсності.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такий висновок. Оскільки реституція не належить до форм відповідальності, визнання реституції універсальним засобом захисту не применшує її суті як способу відшкодування завданих збитків. Враховуючи те, що реституція – це не міра відповідальності, є підстави для віднесення її до засобів захисту цивільних прав та інтересів, що у подальшому потребує більш ґрунтовної аргументації, пов'язаної з наступними науковими дослідженнями.

Список використаної літератури

1. Хвостов В.М. Система римського права. Семейное право. Наследственное право (конспект лекцій). М.: типографія Вильде, 1909. 145 с.; Khvostov V.M. Systema rym'skoho prava. Semeinoe pravo. Nasledstvennoe pravo (konspekt lektsyi). М.: typohrafiya Vylde, 1909. 145 s.
2. Вострикова Л.Г. Валютное право: учебное пособие для вузов. М.: ЗАО «Юстицинформ», 2006. 360 с.; Vostrykova L.H. Valiutnoe pravo: uchebnoe posobyе dlia vuzov. М.: ЗАО «Iustytsynform», 2006. 360 s.
3. Иоффе О.С. Советское гражданское право. М., 1967. 494 с.; Yoffe O.S. Sovetskoe hrazhdanskoe pravo. М., 1967. 494 s.
4. Советское гражданское право / отв. ред. В.А. Рясенцев. М., 1988. 560 с.; Sovetskoe hrazhdanskoe pravo / otv. red. V.A. Riasentsev. М., 1988.560 s.

5. Рабинович Н.В. Недействительность сделок и ее последствия. Л., ЛГУ. 171 с.; Rabyonovych N.V. Nedeistvytelnost sdelok y ee posledstvyia. L., LHU. 171 s.
6. Теория государства и права: Учебник / под ред. А.Д. Денисова. М., «Юридическая литература», 1980. 432 с.; Teoryia hosudarstva y prava: Uchebnyk / Pod red. A.D. Denysova. M., «Iurydycheskaia lyteratura», 1980. 432 s.
7. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность (Очерк теории). М.: Городец, 2001. 202 с.; Bratus S.N. Yurydycheskaia otvetstvennost y zakonnost (Ocherk teoryu). M.: Horodets, 2001. 202 s.
8. Матвеев И.В. Правовая природа недействительных сделок: дис. канд.юрид. наук: Москва, 2006. 205 с.; Matveev Y.V. Pravovaia pryroda nedeistvytelnykh sdelok: dys. kand.iuryd. nauk: Moskva, 2006. 205 s.
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 05.08.2019); Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennia: 05.08.2019).
10. Скловский К.И. Собственность в гражданском праве. 5-е изд., перераб. М.: Статут, 2010. 893 с.; Sklovskiy K.Y. Sobstvennost v grazhdanskom prave. 5-e yzd., pererab. M.: Statut, 2010. 893 s.
11. Гражданское право. В 4 т. Т. 1: Общая часть (отв. ред. Е.А. Суханов). М.: «Волтерс Клувер», 2008. 720 с.; Hrazhdansкое pravo. V 4 t. T. 1: Obshchaia chast (otv. red. E.A. Sukhanov). M.: «Volters Kluver», 2008. 720 s.
12. Гутников О.В. Недействительные сделки в гражданском праве (теория и практика оспаривания). 3-е изд., испр. и доп. М.: Статут, 2008. 489 с.; Hutnykov O.V. Nedeistvytelnye sdelky v grazhdanskom prave (teoryia y praktyka osparyvaniya). 3-e yzd., uspr. y dop. M.: Statut, 2008. 489 s.
13. Рішення Жовтневого районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області від 28 березня 2019 р. у справі № 212/7885/18 (дата звернення: 05.08.2019). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80793338>; Rishennia Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Kryvyi Rih Dnipropetrovskoi oblasti vid 28 bereznia 2019 r. u spravi № 212/7885/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80793338> (data zvernennia: 05.08.2019).
14. Рішення Мар'їнського районного суду Донецької області від 22 травня 2019 р. у справі № 237/3084/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82833772> (дата звернення: 05.08.2019); Rishennia Marinskooho raionnoho sudu Donetskoi oblasti vid 22 travnia 2019 r. u spravi № 237/3084/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82833772> (data zvernennia: 05.08.2019).
15. Солом'ян В.Р. Поняття та види реституції. Наукові записки НаУКМА. Том 103. Юридичні науки. С. 91-95.; Solomian V.R. Poniattia ta vydy restytutsii. Naukovi zapysky NaUKMA. Tom 103. Yurydychni nauky. S. 91-95.
16. The Restatement (third) of Restitution and Unjust Enrichment: some introductory suggestions by Michael Traynor. URL: <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlulr/vol68/iss3/5/>.

M. Leszczynska-Wiacek

RESTITUTION AS A PROTECTION OF CIVIL RIGHTS AND INTERESTS

The author of the article considering one of the pressing issues that exists today in the science of civil law – the clarification of the legal nature of restitution as a civil law category. It has been established that, despite the long history of this concept, scientists still have not a common view of its legal nature. Some scientists view restitution as a responsibility for committing a civil offense, others view it as a sanction, while others view it as a means of

protecting civil rights and interests.

In the work proved that it is wrong to consider restitutionary relations as civil liability, and invalid transactions as a violation. This conclusion follows from the fact that the impugned transaction can be appealed only by a certain circle of persons, and before that it is recognized as valid and must be executed.

Established that the current jurisprudence in Ukraine also does not depart from the interpretation of the concept of restitution from its doctrinal and legal definition. It can be said that, in the majority of cases, the jurisprudence, in the presence of law and relevant doctrine, does not deviate from them, that is, it has no constitutional significance.

Drawn attention that restitution is a set of legal norms which, within the concept of compensation (property cover) in civil law, have the function of restoring the previous legal and factual status of the parties to the transaction as a substantive consequence of its invalidity.

Based on the study, the author concluded that since restitution is not a form of liability, recognizing restitution as a universal remedy does not diminish its essence as a way of compensating for the damage caused. Given that restitution is not a measure of responsibility, there are grounds to refer it as a means of protecting civil rights and interests.

Key words: *restitution, civil offense, civil activity, invalid legal act, means of protection of civil rights.*

Стаття надійшла до редакції 22.04.2019 р.

УДК 346.14

І. М. Білоус

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Україна, визначаючи свій вектор подальшого економічного розвитку в сучасному геоелектрономічному просторі у жорстких умовах ринкової економіки, наголосила на інноваційному шляху, який для нашої країни, виходячи з її потенціалу, є не тільки реальним, але й фактично єдиним у сучасних умовах переходу розвинених країн світу від економіки індустріального типу до постіндустріальної економіки. Забезпечення конкурентоздатності економіки та досягнення успіху Україною на інноваційному шляху її розвитку вже неможливо без ґрунтового осмислення сучасного стану такого впливового чинника економіки, як інтелектуальна власність. Разом з тим, економіку України вже неможливо уявити і без надійної системи правової охорони інтелектуальної власності. Забезпечення надійного захисту інтелектуальної власності в Україні останнім часом набула значної актуальності. Від її ефективного вирішення у великій мірі залежить збереження та примноження інтелектуального потенціалу, культурної спадщини, міжнародного авторитету, а також покращення загальної криміногенної ситуації в нашій державі. У статті досліджено проблематику та сучасний стан охорони інтелектуальної власності в Україні. Здійснено аналіз основних проблем та виявлено основні шляхи подолання негативної ситуації, пов'язаної із захистом творчої діяльності населення України.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, захист інтелектуальної власності, авторське право, суміжні права, нормативно-правовий акт, правова охорона.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-27-32

Постановка проблеми. З розвитком інтелектуального потенціалу суспільства та рівня культурного розвитку, з кожним днем це зумовлює зростання ролі й значення інтелектуальної діяльності та інтелектуальної власності, що призводить до необхідності посилення правової охорони і захисту. Інтелектуальна діяльність та її результати все більше набувають пріоритетного значення в усьому світі, це свідчить про те, що творча інтелектуальна діяльність стає визначальною і вирішальною рушійною силою будь-якого розвитку, тому важливо подбати про захист саме інтелектуальної власності і вирішення спірних питань на правовому рівні.

Метою статті є дослідження сучасного стану охорони інтелектуальної власності в Україні, а також висвітлення пропозицій щодо уникнення даної проблеми у сфері захисту інтелектуальної діяльності.

Стан опрацювання цієї проблематики займалося чимало вітчизняних та зарубіжних науковців. Дана сфера діяльності для багатьох вчених залишається актуальною, адже у своїх працях вони відзначають методи витіснення проблеми «піратства» та незаконного розповсюдження творів та винаходів без дозволу автора. До числа вітчизняних дослідників можна віднести наступних представників: В. Д. Базилевич [1], П. Т. Бубенко [3], Л. О. Майданик [5], О. В. Стовпець [6], П. М. Цибульов [7] та інших.

Правовідносини в сфері інтелектуальної власності в Україні регулюються окремими нормами цивільного, господарського, кримінального, митного кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та процесуальних кодексів.

Виклад основного матеріалу. Слід наголосити, що поняття права інтелектуальної власності, яке чітко трактується в ст. 418 ЦК України в котрій йдеться, що інтелектуальна власність це:

1. Право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом.

2. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається цим Кодексом та іншим законом.

3. Право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом [6, с. 117].

Країни, в яких акцент робиться на науку, культуру і мистецтво, люди живуть краще, адже мають більші досягнення інтелектуальної діяльності. З цього свідчить, що будь-які досягнення та здобутки суспільства, результати інтелектуальної діяльності потребують охорони та захисту.

Для охорони і захисту прав інтелектуальної власності потрібно розуміти, що в Україні передбачені законні заходи до правопорушників, що призводить до їх юридичної відповідальності. За порушення прав інтелектуальної власності в Україні передбачені адміністративна, кримінальна та цивільно - правова відповідальність.

Однак статистика, щодо відкритих кримінальних проваджень за злочини, які вчинені в сфері інтелектуальної власності, не показує повністю справжнього стану злочинності в сфері інтелектуальної власності, оскільки не всі злочини, які скоєні у даній сфері не реєструються відповідними державними органами.

До причин прихованої злочинності в сфері інтелектуальної власності можна віднести:

- потерпілі не повідомляють в правоохоронні органи про порушення своїх прав в сфері інтелектуальної власності (деякі автори не заперечують, щоб без їхнього дозволу розповсюджували їхні об'єкти інтелектуальної власності);

- факт злочину виявляється певною особою, але з різних причин не сприймається нею як злочин (наприклад, особа бачить продаж контрафактної продукції або сама її купує);

- це сукупність випадків, коли правоохоронний орган, маючи інформацію про вчинений злочин, не реєструє його і не ставить на облік з будь-яких причин.

Суб'єктами права інтелектуальної власності виступає автор (винахідник, творець) об'єкта права інтелектуальної власності, яким належать особисті немайнові або майнові права інтелектуальної власності відповідно до Цивільного кодексу України, іншого закону чи договору. Предметом захисту є суб'єктивні права інтелектуальної власності та інтереси, що охороняються законом [7, с. 24].

Існуюча сьогодні в Україні нормативно-правова база забезпечує правову охорону об'єктів інтелектуальної власності та порядок їх використання. Гарантом забезпечення прав громадян виступає Конституція України, а також ряд спеціалізованих законодавств у сфері інтелектуальної власності. Забезпечення захисту прав усіх учасників належить сьогодні до пріоритетних завдань правового регулювання.

Однак, практика застосування законодавства виявила цілий ряд проблем, пов'язаних з невідповідністю деяких його норм нормам міжнародного права, забезпеченням ефективного захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності та створенням цивілізованого ринку цих об'єктів.

Слід підкреслити, що протягом останнього десятиліття в Україні відбувався досить інтенсивний процес становлення системи охорони інтелектуальної власності. На сьогодні система органів регулювання сфери охорони інтелектуальної власності в Україні перебуває в завершальній фазі формування й уже спроможна виконувати свої основні функції. Однак ефективність системи знижує цілий комплекс проблем, що вимагають невідкладного розв'язання [8, с. 90].

Аналізуючи сферу охорони інтелектуальної власності в Україні можна виділити такий ряд проблем, серед яких є нестабільність умов для винахідницької діяльності через погіршення матеріально-технічних і фінансових умов в інноваційній сфері, У структурі системи охорони інтелектуальної власності недорозвиненими є елементи, що забезпечують комерціалізацію запатентованих досягнень. При несприятливому кліматі для іноземного інвестування це обумовлює низький показник високотехнологічного експорту на душу населення, за яким Україна майже вдесятеро відстає від його середньосвітового значення.

Також серед сукупності проблем охорони інтелектуальної власності в Україні найгострішими є охорона комп'ютерних програм і баз даних, захист від недобросовісної конкуренції, охорона знаків для товарів і послуг, охорона виробників аудіовізуальної продукції.

У той же час в країнах ЄС право інтелектуальної власності має великий вплив на національну систему правової охорони, що вже має суттєву різницю з правовою системою України. Про саме позитивний вплив законодавства свідчить приклад наших сусідів – країн Східної Європи, які вже набули членства в ЄС (Польща, Чехія, Словаччина, країни Балтії, Угорщина, Болгарія, Румунія). Для цих держав орієнтація на право ЄС була важливим чинником розвитку національного законодавства, враховуючи той факт, що в деяких випадках право інтелектуальної власності ЄС випереджає

розвиток права інтелектуальної власності навіть США. Слід зауважити, що стандарти охорони й захисту прав інтелектуальної власності Євросоюзу відіграють вирішальну роль як під час вдосконалення національних систем охорони, так і під час оцінювання ефективності реалізації прав. При цьому поряд із численними директивами та регламентами ЄС, що регулюють сферу інтелектуальної власності, насамперед у частині правової охорони [9, с. 217].

Європейське співтовариство активно провадить політику, спрямовану на підвищення рівня захисту прав інтелектуальної власності. Для європейських країн характерним є створення органів, діяльність яких спрямована на боротьбу з порушеннями прав інтелектуальної власності та захист таких прав. Причому для цілей міжвідомчого співробітництва функціонує Міністерська мережа по боротьбі з порушеннями прав інтелектуальної власності, що об'єднує зусилля багатьох державних структур [10, с. 118].

На жаль, в суспільстві України значну роль відіграє зневага до охорони прав інтелектуальної власності, відсутність належного інформаційного забезпечення діяльності в галузі охорони інтелектуальної власності. Водночас навіть серед експертів спостерігається певна недооцінка соціально-економічних механізмів охорони інтелектуальної власності.

Аналіз структури органів з регулювання діяльності у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні дозволяє зробити висновок, що система державних і недержавних органів перебуває у завершальній фазі свого становлення та вже сьогодні, в принципі, здатна виконувати основні функції охорони інтелектуальної власності.

Окремим правовим інститутом у системі інтелектуальної власності в Україні є Вищий суд із питань інтелектуальної власності. Так, з ініціативи про судову реформу, Президентом України, 29 вересня 2017 рбуло підписано Указ «Про утворення Вишого суду з питань інтелектуальної власності».

Також, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України призначило виконувачів обов'язки державних інспекторів з питань інтелектуальної власності, у повноваження яких буде входити складати протоколи щодо осіб, що вчинили правопорушення у сфері інтелектуальної власності.

Необхідно в Україні поширювати знання про інтелектуальну власність, оскільки ряд осіб, які володіють особистими немайновими та майновими правами, не завжди можуть виявити проблеми, щодо їх порушення. Серед них - не завжди ефективного застосування механізмів охорони, захисту та дотримання прав інтелектуальної власності; досить високий рівень контрафакції та піратства, у тому числі широке використання неліцензійних комп'ютерних програм; значна кількість випадків недобросовісної конкуренції із залученням прав інтелектуальної власності; не завжди добросовісна подача заявок на реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності; недостатнє освоєння об'єктів інтелектуальної власності, особливо впровадження винаходів у межах інноваційного процесу; низька активність ділових кіл щодо залучення існуючого в країні потенціалу інтелектуальної власності тощо. А також особи, які порушують права інтелектуальної власності, не завжди можуть усвідомлювати, що вчиняють незаконно, із-за недостатнього рівня знань і низького рівня культури за цим напрямом. На нашу думку, курс дисципліни «Право інтелектуальної власності» необхідно викладати в загальноосвітніх навчальних закладах, у закладах вищої освіти на всіх спеціальностях, а також активізувати роботу уповноваженим органам на осмислення українським суспільством необхідності законного застосування прав інтелектуальної власності.

Висновки. В Україні діяльність з управління інтелектуальною власністю ще недооцінена або ігнорується. На відміну від розвинутих країн, на значній кількості підприємств України, особливо державної власності, на теперішній час відсутні спеціальні підрозділи, орієнтовані на менеджмент інтелектуальної власності (знань, інновацій, інформації). Такий стан справ є наслідком того, що інтелектуальна власність ще не визнана підприємцями в якості інструменту, застосування якого буде надавати конкурентні вигоди і переваги, а також великі доходи. На великих підприємствах управління інтелектуальною власністю відноситься до додаткових обов'язків однієї особи, як правило, юриста, діяльність якого найчастіше обмежується тільки одержанням охоронних документів, продовженням строку їх дії, розв'язанням спорів і практично не відноситься до питань управління інтелектуальною власністю. У той же час на деяких крупних підприємствах портфелі об'єктів інтелектуальної власності постійно збільшуються, що вимагає створення спеціальних структур для забезпечення ефективного управління інтелектуальною власністю.

Україні доцільно використати європейський досвід, який передбачає реалізацію прав на результати науково-технічної діяльності через забезпечення інтересів суспільства й національної промисловості. Окремими питаннями постають створення спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності та повноцінний запуск його роботи, що зробить певний вклад у позитивний розвиток системи в подальшому цим буде зумовлювати вирішенню ряду актуальних сьогодні проблем в системі охорони інтелектуальної власності в Україні.

Список використаної літератури

1. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: підручник. Київ: Знання, 2014. 268 с.; Bazylevych V. D. *Intelektualna vlasnist: pidruchnyk*. Kyiv: Znannia, 2014. 268 s.
2. Бережнюк І. Г. Об'єкти права інтелектуальної власності. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. 536 с.; Berezhniuk I. H. *Obiekty prava intelektualnoi vlasnosti*. Khmelnyskyi: PP Melnyk A. A., 2013. 536 s.
3. Бубенко П. Т., Величко В. В., Глахарев С. М. Інтелектуальна власність : навч. посіб. Харків : ХНАМГ, 2011. 118 с.; Bubenko P. T., Velychko V. V., Hlakhariiev S. M. *Intelektualna vlasnist : navch. posib*. Kharkiv : KhNAMH, 2011. 118 s.
4. Забіне Нус. Суперечка про інтелектуальну власність. Спільне. 2013. №5. Київ, 2013. С. 358-362.; Zabine Nus. *Superechka pro intelektualnu vlasnist*. Spilne. 2013. №5. Kyiv, 2013. S. 358-362.
5. Майданик Л. О. Поняття та механізм комерціалізації інтелектуальної власності. *Юридична Україна*. 2014. № 7. Київ, 2014. С. 39; Maidanyk L. O. *Poniattia ta mekhanizm komertsializatsii intelektualnoi vlasnosti*. Yurydychna Ukraina. 2014. № 7. Kyiv, 2014. S. 39.
6. Стовпець О. В. Онтологічні засади інтелектуальної власності. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. Науковий журнал. 2015. № 1 (34). Одеса : 2015. 245 с.; Stovpets O. V. *Ontolohichni zasady intelektualnoi vlasnosti*. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia*. Naukovyi zhurnal. 2015. № 1 (34). Odesa : 2015. 245 s.
7. Цибульов П. М. Основи інтелектуальної власності : навч. посіб. Київ : Інститут інтелектуальної власності і права, 2012. 108 с.; Tsybulov P. M. *Osnovy intelektualnoi vlasnosti : navch. posib*. Kyiv : Instytut intelektualnoi vlasnosti i prava, 2012. 108 s.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №40-44. 356 с.; Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: *Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV*. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. №40-44. 356 s.

9. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ. Ст. 64.; Pro avtorske pravo i sumizhni prava : Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. № 3792-KhII. St. 64.

10. Ходаківський Є.І., Якобчук В. П., Литвинчук І. Л. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 276 с.; Khodakivskiy Ye.I., Yakobchuk V. P., Lytvynchuk I. L. Intelktualna vlasnist: ekonomiko-pravovi aspekty: navch. posib. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2014. 276 s.

I. M. Bilous

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE SYSTEM OF PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE

Ukraine, defining its vector of further economic development in the modern geo-economic space in the harsh conditions of a market economy, emphasized on an innovative way, which is not only real for our country, but also virtually unique in the modern conditions of transition of the developed countries of the world from industrial economies to post-industrial economies. It is no longer possible to ensure the competitiveness of the economy and the success of Ukraine on the innovative path of its development without a thorough understanding of the current state of such an influential factor of the economy as intellectual property. However, the economy of Ukraine can no longer be imagined without a reliable system of legal protection of intellectual property. Providing reliable protection of intellectual property in Ukraine has recently become very relevant. The effective preservation and enhancement of intellectual potential, cultural heritage, international authority and the improvement of the general criminal situation in our country depends to a large extent on its effective solution. The article deals with the problems and the current state of intellectual property protection in Ukraine. The analysis of the main problems is realized and the main ways of overcoming the negative situation connected with the protection of creative activity of the population of Ukraine are revealed.

Keywords: intellectual property, defence of intellectual property, copyright, allied rights, regulatory acts, legal protection.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2019 р.

УДК: 343.2.01: 351.74

І. Ф. Хараберюш

СПЕЦІАЛЬНА ТЕХНІКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА

У статті висвітлюється роль і місце спеціальної техніки у правоохоронній діяльності як міждисциплінарної категорії юридичної науки. Для визначення обсягу поняття «спеціальна техніка правоохоронних органів» вибираються критерії: семантика словосполучення та система. Систему спеціальної техніки правоохоронних органів складають елементи, до яких входять загальні положення та галузі спеціальної техніки.

Ключові слова: спеціальна техніка, правоохоронна діяльність, система, інформаційні технології, інтелектуальні системи.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-32-40

Постановка проблеми. Зростання технічної оснащеності правоохоронних органів України, сформованість правоохоронних структур (слідство, оперативні підрозділи, криміналістичні підрозділи тощо) призвели до виникнення самостійних груп технічних засобів, що використовуються цими структурами і мають чітку регламентацію. Вони групуються за основними напрямками діяльності правоохоронних органів (слідча, оперативно-розшукова, адміністративно-правова, охоронна) [1, с. 37-41] і об'єднуються, ми вважаємо, загальним поняттям «спеціальна техніка правоохоронних органів».

Спеціальна техніка правоохоронних органів, як і будь-який інший об'єкт наукового дослідження, має певне число ознак, рис, властивостей і тому закономірним є в нашій юридичній науці визначити місце і надати чітке визначення цій категорії. Не є секретом, що понятійна злагожденість особливо важлива для юриспруденції, і без розвиненого понятійного апарату, за допомогою якого поглиблюється вивчення правової дійсності, не можна розраховувати на розвиток юридичної науки.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями використання технічних засобів, і спеціальної техніки в тому числі, у правоохоронній діяльності займалися П.П. Артеменко, В.І. Гончаренко, Л.І. Громовенко, В.І. Декшне, О.Ф. Долженков, П.А. Єрмаков, Ю.Ф. Жаріков, В.П. Захаров, І.О. Ієрусалимов, І.П. Козаченко, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, Ю.О. Пілюков, М.А. Погорецький, О.О. Пунда, М.В. Салтевський, Е.Ф. Толмачев, І.Р. Шинкаренко та багато інших учених. Але досі немає чіткої понятійної визначеності спеціальної техніки, яка використовується у правоохоронній діяльності, окреслення її системи, тлумачення її як правової дефініції.

Мета дослідження. Мета статті – окреслити місце спеціальної техніки, що використовується у правоохоронній діяльності, в системі юридичних наук, визначити її поняття та систему.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи практику застосування терміна «технічні засоби» та похідних словосполучень (науково-технічні засоби, спеціальна техніка, спеціальні технічні засоби), ми встановили, що вони мають настільки широке використання у наукових виданнях, законодавчих і нормативних актах, які відносяться до діяльності десятків міністерств і відомств, виконуючих зовсім різні й не пов'язані між собою завдання, що застосування їх поза контекстом (наприклад, для правоохоронної діяльності) і без спеціального коментарю втрачає всякий зміст.

Для визначення обсягу поняття ми застосуємо метод вибору критерію. Тому, щоб визначити обсяг поняття «спеціальна техніка правоохоронних органів», необхідно вибрати критерії, за якими ми його визначатимемо. З відповідних у такому випадку критеріїв ми можемо виділити семантику словосполучення та систему.

Почнемо з семантичного аналізу сутності і змісту терміну «спеціальна техніка», який включає в себе дві складові. Звернувшись до тлумачних словників, можна з'ясувати, що поняття «спеціальна» означає особлива, винятково для чого-небудь призначена, а також відноситься до окремої галузі чогось, притаманна будь-якої спеціальності [2, с. 753].

Під терміном «техніка» розуміється, по-перше, сукупність засобів праці, знарядь, за допомогою яких створюють що-небудь, по-друге, безпосередньо самі машини, знаряддя, пристрої та, по-третє, сукупність знань, засобів, способів, прийомів, використовуваних в якій-небудь справі [2., с. 795; 3, с. 507; 4., с. 1321].

Таким чином, техніка, з одного боку, – це сукупність засобів діяльності, створюваних для здійснення процесів виробництва і обслуговування невиробничих

потреб суспільства; з іншого – сукупна характеристика використовуваних для досягнення мети навичок, прийомів і методів.

Таке розуміння змісту слова «спеціальна техніка», як ми вже визначали, робить некоректним його використання поза контекстом, без визначення сфери застосування цієї техніки. При цьому приналежність до «спеціальних» може визначатися як спеціальною конструкцією, технічними можливостями і призначенням приладу, пристосування або пристрою, так, ми вважаємо, і особливими (специфічними) тактичними прийомами використання тих або інших технічних засобів. У ряді випадків і сам технічний засіб, і тактика його застосування можуть бути спеціальними.

Таким чином, стосовно «спеціальної техніки правоохоронних органів» у самому загальному вигляді мова йдеться щодо *сукупності засобів спеціальної техніки, тактики і методики їх ефективного використання в правоохоронній діяльності*.

Реалізація поставленої мети дослідження потребує уточнення цієї дефініції з урахуванням останніх досягнень науки та новацій в законодавстві України. Це також виявляється актуальним, тому що до сьогодні немає однозначного трактування цього терміну.

Проводячи історичний екскурс щодо визначення поняття «спеціальна техніка», ми можемо відзначити трактування його з позиції криміналістики як різновиду технічних засобів оперативно-розшукової діяльності, який являє собою систему приладів, пристроїв, матеріалів і речовин, що використовуються для збирання інформації негласними прийомами [5].

Також формування наукової думки щодо поняття «спеціальна техніка» складалося з визнанням його як узагальнюючого, родового поняття щодо технічних засобів, що використовуються в діяльності органів внутрішніх справ [6, с. 3-4; 7 с. 5].

Поняття «спеціальна техніка» почало формуватися у другій половині ХХ ст. і пов'язано з розвитком міліцейської науки. Найбільш вдалим на той час, ми вважаємо, визначення спеціальної техніки як системи технічних засобів, пристроїв і відповідних тактико-технічних прийомів, які використовуються органами внутрішніх справ при умові суворого дотримання законності з метою забезпечення охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю, організацією режиму отримання й охорони засуджених [8, с. 15-16].

Розглядаючи використання технічних засобів в правоохоронній діяльності в межах існуючого у той час технічного та правового забезпечення, ми можемо зробити висновок, що автори по-різному підходили до визначення самого поняття «спеціальна техніка». Окремі науковці звужували його до технічних засобів тільки оперативно-розшукового призначення [5], інші, визнаючи це поняття родовим, обмежувались тільки технічними засобами [6] не враховуючи методику і тактику їх використання, деякі з них, даючи визначення спеціальній техніці, враховували її складові, але недостатньо, на нашу думку, окреслювали напрямки й форми її використання [7] або не враховували структурних змін, які мали місце в органах внутрішніх справ [8].

Не краще становище щодо визначення спеціальної техніки, що використовується в правоохоронній діяльності, і в останніх роботах науковців України та інших держав.

Р.В. Мукоїда та А.О. Шелехов визначають спеціальну техніку як систему технічних засобів і відповідних тактичних прийомів, які застосовуються органами внутрішніх справ при умові суворого додержання законності в боротьбі із злочинністю, забезпеченні громадського порядку та виконання інших, покладених на них функцій. При цьому до технічних засобів вони відносять: сім основних класів: засоби зв'язку; засоби сигналізації та промислового телебачення; оперативно-технічні засоби (засоби негласної фотозйомки та відеозапису, засоби негласного звукозапису, пошукові

прилади; прилади нічного спостереження; спеціальні хімічні речовини); засоби розвідки та технічного захисту інформації; криміналістична техніка; інформаційні системи; засоби індивідуального захисту та активної оборони [9, с. 5]. Ми вважаємо, що визначення не враховує останніх досягнень науки та нечітко визначає класифікацію спеціальної техніки за напрямками діяльності органів внутрішніх справ.

Окремі автори не обмежуються органами внутрішніх справ, а розглядають спеціальну техніку для правоохоронних органів взагалі. Вони під спеціальною технікою правоохоронних органів розуміють прилади, пристрої, обладнання, механізми, хімічні речовини та інші створені людиною предмети (а також способи їх застосування), які можуть бути правомірно і результативно використані при проведенні оперативно-розшукових заходів, слідчих дій, підтримці режиму у виправних установах, охороні правопорядку з метою профілактики злочинності та розкриття злочинів в містах та інших населених пунктах [10, с. 5; 11, с. 6].

Є.Н. Бистряков, М.В. Савельєва, О.Б. Смушкін доводять, що спеціальна техніка являє собою сукупність технічних засобів і науково обґрунтованих прийомів їх правомірного використання уповноваженими на те співробітниками правоохоронних органів з метою попередження і розкриття злочинів, інших правопорушень, розшуку злочинців, утримання під вартою засуджених, а також осіб, підозрюваних і звинувачених у вчиненні злочинів [12, с. 10].

Ми бачимо, що автори, враховуючи основні елементи поняття «спеціальна техніка правоохоронних органів», перевантажують його функціональними властивостями цих засобів та не розкривають перспективних напрямків їх удосконалення, пов'язаних з появою нових видів злочинів.

Поява нових видів злочинів в інформаційно-комунікаційній сфері (сфера нових інформаційних технологій) і практичний досвід протидії цим злочинам дозволив нам включити до засобів спеціальної техніки специфічні засоби протидії – програмні та програмно-технічні засоби [13, с. 74], які принципово відрізняються від традиційних засобів, віднесених до категорії спеціальних.

Розглядаючи інформаційне забезпечення протидії злочинності, ми також побачили появу дуже важливого засобу збирання, накопичення, збереження, обробки, пошуку та надання необхідної інформації – автоматизованих інформаційно-пошукових систем та автоматизованих спеціалізованих систем [14; 15; 16]. Вони є специфічними програмно-апаратними комплексами, які складають, на нашу думку, окрему групу засобів спеціальної техніки під узагальнюючим терміном «автоматизовані систем».

На основі узагальнення результатів досліджень в області інтелекту і інтелектуальних систем [17] ми стверджуємо, що це перспективний процес надання інформаційним системам, що використовуються для протидії злочинності, властивостей інтелекту: *комунікативних здібностей; аналітичних можливостей; здатності до самонавчання; адаптивності; здатності до самооцінки; творчості*. Цей процес повинен слугувати фактором інтенсивного розвитку та інструментом підвищення ефективності правоохоронної діяльності за допомогою розробки і впровадження нових технологій.

Ми вважаємо, що *інтелектуальні системи* це більш досконалий рівень автоматизованих систем, які також повинні складати окрему групу засобів спеціальної техніки, здатних значно підвищити ефективність роботи правоохоронних органів.

Розглянувши апаратну частину нашого поняття, ми повинні більш детально дослідити методологічну складову спеціальної техніки правоохоронних органів. З наведених вище визначень її основу складають тактико-технічні прийоми [8, с. 15-16], тактичні прийоми [9, с. 5], способи [10, с. 5; 11., с. 6], науково обґрунтовані прийоми

[12, с. 10], які можна об'єднати загальним поняттям «методи використання». Однак, ми вважаємо, цим не обмежується методологічна складова, в якій ми повинні враховувати сучасні інформаційні технології.

Спробуємо розібратись у чому полягає сутність феномену «інформаційні технології» для правоохоронних органів, яке смислове навантаження вони мають. Розглядаючи термін «технологія» в широкому значенні, ми маємо на увазі сукупність знань, які можна використовувати для виробництва товарів і послуг з економічних ресурсів. У вузькому значенні – це сукупність способів перетворення речовини, енергії, інформації в процесі виготовлення продукції, обробки та переробки матеріалів, складання готових виробів, контролю якості, управління [18, с. 1245]. Поняття «технологія» містить у собі методи, способи, прийоми, режими роботи, послідовність операцій і процедур, вона тісно пов'язана із застосовуваними засобами, обладнанням, інструментами, використовуваними матеріалами.

Термін «інформаційна» означає – та, що стосується інформації [19, с. 270]. Тому «інформаційна технологія» – технологія, яка призначена і стосується інформації. Предметом праці інформаційних технологій є інформація та інформаційні ресурси. Засобами праці в нашому випадку є засоби обчислювальної техніки та телекомунікації, а в перспективі – засоби обробки інформації та комунікації, що відповідають рівню технологічного розвитку суспільства. Носіями технологічних функцій можуть бути засоби обчислювальної техніки та телекомунікації, автоматизовані інформаційні системи або працівники правоохоронних органів.

Таким чином, *інформаційні технології – це сукупність методів, способів, прийомів обробки, переробки чи передачі інформації та інформаційних ресурсів засобами обчислювальної техніки та телекомунікації, автоматизованими інформаційними системами або безпосередньо працівниками для одержання необхідного інформаційного продукту, контролю діяльності або управління певними процесами.*

Інформаційними ресурсами (об'єктами обліку) інформаційних систем правоохоронних органів є об'єктивно поєднаний набір відомостей, що безпосередньо стосується осіб, подій (кримінальних та адміністративних правопорушень), надзвичайних подій, який накопичується в процесі службової діяльності правоохоронних органів в обсязі, структурі й порядку, що визначаються завданнями, покладеними на них, відповідно до чинного законодавства.

З наведеного вище ми можемо надати визначення терміну «спеціальна техніка правоохоронних органів». *Спеціальна техніка правоохоронних органів – це сукупність засобів спеціальної техніки та методики їх правомірного використання з метою виконання завдань, поставлених перед правоохоронними органами. Засобами спеціальної техніки відповідно до цього визначення є – технічні, програмно-технічні та програмні засоби, спеціальні пристрої, речовини, автоматизовані та інтелектуальні системи. Методичну основу спеціальної техніки складають науково обґрунтовані тактичні прийоми, способи та інформаційні технології.*

Далі розглянемо систему спеціальної техніки правоохоронних органів як наукового поняття.

Система – це сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємозв'язок. Системність – це об'єктивна властивість, притаманна кожному об'єкту матеріального світу, явищу, події. Спеціальна техніка як галузь знань є сукупністю знань, що перебувають у певній послідовності щодо їхньої значущості, взаємозв'язку та відношення.

Узагальнення накопичених у процесі історичного розвитку наукових даних є

одним із первинних етапів становлення науки як відокремленої галузі знань, а зведення цих даних у логічно обґрунтовану систему свідчить про самостійність і ступінь зрілості науки, рівень теоретичного узагальнення відображених у її предметі явищ об'єктивної дійсності, які вивчаються цією наукою. Система будь-якої науки визначається не довільним віднесенням тих чи інших питань до однієї дисципліни, а об'єднанням їх на підставі внутрішньої єдності та об'єктивних зв'язків. Як і кожна наука, спеціальна техніка правоохоронних органів має свою систему яка формувалась впродовж певного часу і потребує чіткого визначення з урахуванням вимог сьогодення.

Ми вже знаємо – поняття «спеціальна техніка» має узагальнююче значення і використовується у законодавчих та нормативних актах, що регулюють діяльність багатьох міністерств та відомств. Так само і термін «спеціальна техніка правоохоронних органів» об'єднує усі технічні засоби, які використовуються в діяльності правоохоронних органів та вивчаються окремими науковими дисциплінами. Ми в своїх попередніх роботах [1, с. 37-41] та окремі науковці у своїх дослідженнях [8, с. 15-16.] основою для міждисциплінарного поділу спеціальної техніки використали професійну спрямованість її використання – слідча, оперативно-розшукова, адміністративно-правова. Це обумовлено тим, що, по-перше, має місце нормативно-правове регулювання використання технічних засобів в кожному з цих напрямів діяльності правоохоронних органів. По-друге, створена наукова база щодо теорії та практики використання науково-технічних засобів. По-третє, напрацьований великий практичний досвід застосування техніки, що дозволив створити методичну основу використання цих засобів в кожному з названих вище напрямках діяльності правоохоронних органів.

Під поняттям «спеціальна техніка правоохоронних органів», за аналогією з криміналістичною технікою [20, с. 64] та оперативною технікою [21], по-перше, розуміється розділ таких наук як криміналістика, оперативно-розшукова та адміністративна діяльність; по-друге – як сукупність засобів спеціальної техніки та методів їх використання в правоохоронній діяльності; по-третє – як навчальна дисципліна «Спеціальна техніка правоохоронних органів».

Спеціальна техніка правоохоронних органів як міждисциплінарна галузь юридичної науки являє собою систему наукових положень та рекомендацій, що створюють умови для розробки технічних засобів (криміналістичних, оперативно-технічних, організаційних, охоронних), а також науково-обґрунтованих способів, прийомів та інформаційних технологій з метою протидії злочинності правоохоронними органами.

На нашу думку, систему спеціальної техніки правоохоронних органів повинні складати елементи, до яких входять *загальні положення та галузі спеціальної техніки правоохоронних органів*. Загальні положення повинні визначати основні поняття, систему, принципи використання, завдання спеціальної техніки, загальну характеристику засобів спеціальної техніки, прийомів і способів їх застосування, правову регламентацію при вирішенні завдань правоохоронної діяльності.

Галузі спеціальної техніки правоохоронних органів, як ми вже визначали, повинні складатись з основних напрямків її використання в правоохоронній діяльності. За напрямками використання вона може розглядатися стосовно слідчої діяльності – *криміналістична техніка*, оперативно-розшукової діяльності – *оперативна техніка*, адміністративно-управлінської – *організаційна техніка*.

Висновки. Підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що спеціальна техніка правоохоронних органів – це сукупність засобів спеціальної техніки та методики їх правомірного використання з метою виконання завдань, поставлених перед

правоохоронними органами.

Спеціальна техніка правоохоронних органів є міждисциплінарною юридичною наукою, складові якої вивчаються такими науками як кримінальний процес і криміналістика, оперативно-розшукова діяльність, адміністративне право і процес. Її систему складають загальні положення та окремі галузі.

Галузі спеціальної техніки правоохоронних органів складаються з основних напрямків її використання в правоохоронній діяльності і поділяються на криміналістичну техніку, оперативну техніку та організаційну техніку.

Список використаної літератури

1. Хараберюш І.Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід: монографія. Донецьк: Вид-во „Ноулідж”, 2011. 362 с. Kharaberiush I.F. Protydiya zlochinnosti zasobamy spetsialnoy tekhniki: kontseptualnyy pidkhid: monografiya. Donetsk: Vyd-vo «Noulidzh», 2011. 362 s.

2. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов; под ред. Н.Ю. Шведовой. М.: Рус. Яз., 1990. 921 с. Ozhegov S.I. Slovar russkogo yazyka: 70000 slov; pod red. N.Yu.Shvedovoy. M.: Rus. Yaz., 1990. 921 s.

3. Словарь иностранных слов. М.: Рус. яз., 1989. 624 с. Slovar inostrannykh slov. M.: Rus. yaz., 1989. 624 s.

4. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. М.: Сов. Энциклопедия, 1985. 1600 с. Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar / Gl. Red. A.M/ Prokhorov. M.: Sov. Entsiklopedicheskiy, 1985. 1600 s.

5. Біленчук П.Д., Дубовий О.П., Салтевський М.В. та ін. Криміналістика: підручник для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України. К.: АТІКА, 1998. 416 с. Bilenchuk P.D., Dubovy O.P. Saltevskiy M.V. ta in. Kriminalistyka: pidruchnyk dlya slukhachiv,adyunktiv, vykladachiv vuziv systemy MVS Ukrainy. K.: АТІКА, 1998. 416 s.

6. Левков А.И., Ануфриев П.М. Использование средств специальной техники в работе уголовного розыска: научно-практическое пособие. Омск, 1979. 96 с. levkov A.I., Anufriev P.M. Ispolzovanie sredstv spetsialnoy tekhniki v rabote ugovnogo rozyska: nauchno-prakticheskoe posobie. Omsk, 1979. 96 s.

7. Декшне В.И., Романов А.П., Чекмарев Ю.В. Технические средства и системы управления в органах внутренних дел. Ч. 1. Оперативная техника: учебное пособие. М.: Акад. МВД СССР, 1986. 82 с. Dekshne V.I., Romanov A.P., Chekmarev Yu.V. Tekhnicheskie sredstva I sistemy upravleniya v organakh vnutrennikh del. Ch. 1. Operativnaya tekhnika: uchebnoe posobie. M.: Akad. MVD SSSR, 1986. 82 s.

8. Артеменко П.П., Воронин Б.П., Воскресенский Г.М. и др. Специальная техника и ее применение: учебное пособие. М.: Акад. МВД СССР, 1982. 348 с. Artemenko P.P., Voronin B.P., Voskresenskiy G.M. i dr. Spetsialnaya tekhnika I ee primeneniye: uchebnoe posobie. M.: Akad. MVD SSSR, 1982. 348 s.

9. Мукоїда Р.В. Шелехов А.О. Спеціальна техніка в органах внутрішніх справ.: навч. посіб; за заг. ред. С. В. Кузніченка. Одеса: ОДУВС, 2013. 134 с. Mukoida R.V. Shelekhov A.O. Spetsialna tekhnika v organakh vnutrishnikh sprav: navch. pos.; za zag. red. S.V. Kuznichenka. Odesa: ODUVS, 2013. 134 s.

10. Специальная техника правоохранительных органов: учебное пособие / сост. : Е. Р. Пудаков, Р. Р. Яппаров. Уфа : Изд-во БИСТ (филиал) ОУП ВО «АТиСО», 2017. 240 с. Spetsialnaya tekhnika pravookhranitelnykh organov: uchebnoe posobie / sost. E.R.Pudakov, R.R. Yapparov. Ufa: Izd-vo DIST (filial) OUP VO “AtiSO”, 2017. 240 s.

11. Леонов С.Н. Попов В.Г. Специальная техника правоохранительных органов. Курс лекций. Томск, Кузбасский институт ФСИН России, 2010. 271 с. Leonijv S.N., Popov V.G. Spetsialnaya tekhnika pravookhranitelnykh organov. Kurs lektsiy. Tomsk, Kuzbasskiy institut FSIN Rossii, 2010. 271 s.

12. Быстряков Е.Н., Савельева М.В., Смушкин А.Б. Специальная техника : учебное пособие. М. : ЮСТИЦИЯ, 2018. 252 с. Bystryakov E.N., Saveleva M.V., Smushkin A.B. Spetsialnaya tekhnika: uchebnoe posobie. M. USTITSIYA, 2018. 252 s.

13. Хараберюш І.Ф. Використання оперативно-технічних засобів щодо протидії злочинам у сфері нових інформаційних технологій: канд. ... канд.. Юрид. Наук: 21.07.04 / Хараберюш Іван Федорович. Львів, 2006. 265 с. Kharaberiush I.F. Vykorystannya operatyvno-tekhnichnykh zasobiv shchodo protydii zlochinam u sferi novykh informatsiynykh tekhnologiy: dis. ... kand. Urid. Nauk: 21.07.04 / Kharaberiush Ivan Fedorovich. Lvov, 2006. 265.

14. Бегов Д.Д. Сучасні технології в судовій акустиці (проблеми автоматизації експертних досліджень): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 „Кримін. процес та криміналістика; суд. експертиза” / Д.Д. Бегов. К., 2003. 18 с. Begov D.D. Suchasni tekhnologii v sudoviy akustytsi (problemy avtomatyzatsii ekspertnykh doslidzhen): avtoref. dis. Na zdobuttya nauk. Stupenya kand. uryd. Nauk: shets. 12.00.09 “Krim. prots. ta kriminalistyka; sud. Ekspertyza”/ D.D.Begov. K., 2003. 18 s.

15. Пілюков Ю.О. Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України: автореф. канд. На здобуття наук. Ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 „Кримін. Процес та криміналістика; суд. Експертиза” / Ю.О. Пілюков. К., 2009. 20 с. Pilyukov Yu.O. Vykorystannya informatsiynykh system v ekspertnykh pidrozdilakh MVS Ukrainy: avtoref. Dis. Na zdobuttya nauk. Stupenya kand. Uryd. Nauk: shets. 12.00.09 “Krim. Prots. Ta kriminalistyka; sud. Ekspertyza” / Yu.O.Pilyukov . K., 2009. 20 s.

16. Захаров В.П. Інформаційне забезпечення боротьби зі злочинністю: монографія. Львів: ЛДУВС, 2008. 472 с. Zakharov V.P. Informatsiyne zabespechennya borotby zi zljchinnistyyu: monografiya. Lviv: LDUVS, 2008. 472 s.

17. Хараберюш І.Ф. Інтелектуальні системи в правоохоронній діяльності // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. Маріуполь : МДУ, 2018. Вип. 16. С. 39-45. Kharaberiush I.F. Intelktualni systemy v pravookhoronniy diyalnosti // Visnyk Mariupl'skogo derzhavnogo universytetu. Seriya : Pravo. Mariupol : MDU, 2018. Vyp. 16. S. 39-45.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І гол. ред.. В.Т. Бусел. К.; Ірпень: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с. Velykyu tлумachny slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. I gol. Red. V.T. Busel. K. ; Irpen: VTF “Perun”, 2001. 1440 s.

19. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків: ТОРГСІН ПЛЮС, 2007. 768 с. Nechvolod L.I. Suchasnyy slovnyk inshomovnykh sliv. Kharkiv: TORGSIN PLYUS, 2007. 768 s.

20. Пясковський В.В., Черноус Ю.М., Іщенко А.В. та ін. Криміналістика : підручник. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с. Pyaskovskiy V.V., Chernous Yu.M., Ichenko A.V. ta in. Kriminalistyka: pidruchnyk. K.: “Tsentr uchbovoi literatury”, 2015. 544 s.

21. Хараберюш І.Ф. Оперативна техніка як теоретико-прикладна категорія оперативно-розшукової науки // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. Маріуполь : МДУ, 2017. Вип. 13. С. 77-82. Kharaberiush I.F. Operatyvna tekhnika yak teoretyno-hrykladna kategoriya operatyvno-rozshukovoi nauky // Visnyk

Mariupl'skogo derzhavnogo universytetu. Seriya : Pravo. Mariupol : MDU, 2017. Vyp. 13. S. 77-82.

I. F. Kharaberiush

SPECIAL TECHNOLOGY OF LAW ENFORCEMENT BODIES: CONCEPT AND SYSTEM

The article highlights the role and place of special technology in law enforcement as an interdisciplinary category of legal science. To determine the scope of the notion "special technique of law enforcement agencies", the criteria are chosen: the semantics of the phrase and the system. Special equipment of law enforcement agencies is considered as a combination of special equipment and methods of their legitimate use in order to fulfill the tasks assigned to law enforcement agencies. The system of special equipment of law enforcement agencies consists of elements, including general provisions and areas of special equipment.

Keywords: *special equipment, law enforcement, system, information technology, intellectual systems.*

Стаття надійшла до редакції 14.03.2019 р.

УДК 342.95 (477)

Н. В. Нестор

ОПТИМІЗАЦІЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДІВ (СУДДІВ)

З використанням наукових напрацювань щодо визначення, тлумачення понять ефективності, результативності, критеріїв, а також в сукупності з необхідністю дотримання принципу незалежності суду, аргументується точка зору про складність з методологічної точки зору розроблення об'єктивних критеріїв оцінювання, в тому числі кваліфікаційного оцінювання суддів чи претендентів на вакансію судді. В системному зв'язку з основними проблемами правозастосування згаданого органу суддівського врядування, здійснюється виокремлення та характеристика напрямків оптимізації критеріїв оцінювання під час здійснення контролю Вищою радою правосуддя за діяльністю судів (суддів) як елемент підвищення його ефективності.

Ключові слова: *контроль, судова влада, оптимізація критеріїв, оцінювання, Вища кваліфікаційна комісія суддів України.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-40-47

Постановка проблеми. З історичної точки зору, поняття ефекту, ефективності має економічну та математичну природу. Ефект розраховується як різниця між значенням, що характеризує попередній стан об'єкту, та значенням, що відображає його зараз; відображає результат, отриманий за певний проміжок часу; може бути позитивним, негативним, або нульовим (зміни відсутні) [1, с. 513]. Ефективність – це результативність певної дії, процесу, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили [2, с. 9]; якісна сукупність заздалегідь визначених параметрів (елементів) за встановлений проміжок часу [3, с.

113]. Тобто поняття ефекту, ефективності характеризуються насамперед через такі явища, як діяння, наслідки, витрачені ресурси: ступінь відповідності наслідків очікуванням з допустимим обсягом витрат є в такому випадку показником, критерієм ефективності. В схожому значенні почали сприйматися ці категорії і в науках соціології, політології, державного управління, адміністративного права.

Заходи контролю та нагляду, як і інші види управлінської діяльності, так само мають власні пріоритети, цілі, які залежно від суб'єктивних та об'єктивних факторів можуть досягатися в різному обсязі, - як з точки зору кількісних, так і якісних показників роботи. Почасти такий стан справ обумовлений складністю з методологічної точки зору розроблення об'єктивних критеріїв оцінювання, в тому числі роботи судів, суддів, органів суддівського врядування та самоврядування, інших суб'єктів, наділених адміністративно-владними повноваженнями. Як слушно зазначає О. В. Савченко, критерій формально являє собою ту сторону організаційного елемента або в цілому організаційної діяльності, при вивченні й аналізі змін якого можна робити висновки про їх ефективність; є постійно, стійкою величиною, яка в ідеалі відображає умови для найбільш ефективного функціонування контролю [4, с. 199]. Специфіка судової сфери додатково підкреслює складність такого завдання, - адже потрібно обов'язково брати до увагу принцип незалежності суддів, неприпустимість втручання третіх осіб в площину судоустрою та судочинства. Відповідно складність полягає в тому, щоб відшукати та нормативно закріпити різні ознаки, аспекти, характеристики процесу здійснення правосуддя, проявів управлінської діяльності, завдяки аналізу яких Вища кваліфікаційна комісія суддів України може якісно та системно оцінити рівень та якість фахової діяльності, її відповідності вимогами закону та запиту суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В науковій літературі дослідження критеріїв оцінювання під час здійснення контролю традиційно здійснюється в розрізі загальної теорії права, адміністративного права, економічної теорії та державного управління (праці таких вчених як В.Б. Аверьянов, О.Ф. Андрійко, С.В. Бардаш, Ю.П. Битяк, В.В. Галуцько, В.М. Гарашук, І.П. Голосніченко, А.М. Колодій, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, В.Я. Малиновський, О.М. Музичук, О.В. Шевчук та інших). Критична оцінка діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в експертних, наукових, політичних колах здійснюється, як правило, вибірково, в розрізі специфіки, проблем реалізації того чи іншого аспекту адміністративних повноважень даним органом суддівського врядування. При цьому досить часто виокремлюються лише недоліки, низька якість, маніпулятивність, непрозорість роботи, а розробка напрямків оптимізації критеріїв оцінювання під час здійснення відповідного контролю практично не здійснюється.

Метою статті є виокремлення та характеристика напрямків оптимізації критеріїв оцінювання під час здійснення контролю за діяльністю судів (суддів).

Виклад основного матеріалу. В роботі Вищої кваліфікаційної комісії суддів потребують оптимізації критерії оцінювання під час здійснення спеціального, виключного для даної інституції виду управлінської діяльності – кваліфікаційного оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді. Ключовим документом, який визначає діючу процедуру цієї діяльності, є Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення, затверджене рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 03 листопада 2013р. Згідно його норм, існує три поточних критерії кваліфікаційного оцінювання: 1) компетентність (професійна, особиста, соціальна); 2) професійна етика; 3) добросовісність. По кожному з цих критеріїв деталізуються показники та обсяг юридичних фактів, що підлягають перевірці

(з'ясуванню) під час встановлення рівня відповідного показника [5]. Так само встановлено еквівалент в максимально можливій кількості оціночних балів, що можуть бути присвоєні по фактичним результатам оцінювання. При цьому з загальної кількості балів (1000 одиниць) 210 балів є максимальною величиною за результатами незалежного тестування (сумарно за два показники з чотирьох за критерієм професійної компетентності). Тоді як розподіл 790 балів (решта показників критерію ефективності; всі показники критеріїв особистої, соціальної компетентності, професійної етики, доброчесності) здійснюється за внутрішнім переконання членів комісії. Наскільки об'єктивні результати формуються завдяки такому співвідношенню у нарахуванні балів – питання неоднозначне; але те, що присутній очевидний ризик маніпулювання управлінськими повноваженнями, на нашу думку, цілком реально.

В науках педагогіки та психології активно використовується поняття професіографічних досліджень та профексіограм. Зокрема на основі останньої можна встановити рівні придатності людини до певної професійної діяльності, обґрунтувати вибір психодіагностичних методик для оцінки і прогнозування успішності її професійного навчання та майбутньої роботи [6, с. 143]. В профексіограмі об'єктивні особливості трудового процесу, його технічні, технологічні та інші характеристики перекладаються на мову психологічних та соціально-психологічних понять; це необхідно для співставлення особливостей професії та людини [7, с. 7]. Як правило, вона містить, загальні відомості про професію та її динаміку у зв'язку з розвитком науки і техніки, соціальне та економічне значення; опис трудового процесу, вказується рівень фізичного і психологічного напруження; перелік обсягу знань і умінь, які необхідні для успішної професійної діяльності, тощо [8, с. 211]. Отже профексіограма не тільки формує сукупність характеристик, які необхідні, важливі для ефективного, продуктивного виконання певних трудових функцій, але й значно спрощує та об'єктивує конкурсні процедури обрання (призначення) на посаду завдяки чітким, публічним критеріям професійної відповідності.

Звичайно, актуальною є наявність профексіограми судді і для процедури добору на суддівські вакансії. Як справедливо відмічають автори дослідження в рамках проекту USAID, присвяченому вітчизняним та зарубіжним напрацюванням щодо психологічних аспектів професійної діяльності судді та суддівських компетенцій, для опису основних задач та відповідних дій в професійній діяльності суддів доцільно використовувати аналітичне професіографування, яке включає два основних етапи: 1) аналіз операціонально-технологічної (опис основних задач та відповідних дій) структури праці, та 2) аналіз власне психологічної структури діяльності суб'єкта праці; виділення на основі психологічних характеристик дій професійно важливих якостей особистості судді, необхідних для забезпечення ефективності професійної діяльності за параметрами продуктивності, якості праці та надійності [9, с. 56]. Так само експертами, з використанням сучасних наукових, методологічних, психологічних розробок запропоновано проект профексіограми судді, який міг би бути взятий за основу Вищою кваліфікаційною комісією суддів при розробці власного варіанту такого документу. Натомість орган суддівського самоврядування доцільності в такому кроці на разі не вбачає, фактично легітимізує наявність власних еталонів ідеального судді (стандартів професії) у кожного з членів комісії, які у відповідності з ними і суб'єктивують процес свого оцінювання особи на відповідність встановленим показникам та критеріям. Тому офіційне затвердження та оприлюднення такої профексіограми судді має пряме відношення до підвищення ефективності управлінського контролю згадуваною нами комісією.

Л.М. Москвич, використовуючи запропоновану К.К. Платоновим концепцію

динамічної функціональної структури особистості, в побудові ідеальної моделі особи професійного судді виділяє сукупність підструктур: 1) спрямованості (полягає у системі сталих, соціально значущих якостей, пов'язаних з правосвідомістю (світогляд, цінності, соціальні настанови)); 2) досвіду (включає знання, звички, навички); 3) властивостей, пов'язаних з психічними процесами, що проявляються в пізнавальних процесах, психічних, емоційних станах людини; 4) темпераменту та інших біологічно зумовлених властивостей, що поряд з соціальними факторами впливають на формування характеру і здібностей людини [10, с. 202-203]. Розглядаючи судову справу, продовжує О.К. Черновський, суддя проводить поточний та остаточний аналіз усієї зібраної по справі інформації, кінцевим результатом якого є винесення справедливого, відповідно до чинного законодавства, вироку чи рішення. Тут реалізуються загальний і спеціальний інтелект, пам'ять, увага, аналітичне та синтетичне мислення, інтуїція судді. Інтуїція та мислення беруть участь тільки в оцінці інформації при дослідженні доказів. Суддя спілкується з учасниками судового засідання, реалізуються такі особистісні якості судді, як чуттєвість, емоційна стійкість, уміння слухати та розмовляти. Досвідченого суддю відрізняє висока відповідальність за свою діяльність, за прийняті рішення, принциповість, витримка та безпристрасність. Він має постійно підвищувати рівень своїх знань та вдосконалювати свою майстерність [11, с. 149]. Отже, оптимальний формат методики кваліфікаційного оцінювання суддів (кандидата на суддівську посаду) повинен включати не тільки сукупність професійних, мотиваційно-вольових, комунікативних, когнітивних, морально-психологічних характеристик та аспектів особистості індивіда, але і їх конкретизацію, тобто можливість у відносно простий та зрозумілий спосіб виявлення, оцінки, з'ясування обсягу та змістовного наповнення в розрізі кваліфікаційного оцінювання окремих осіб.

Стосовно поточного кола критеріїв та показників кваліфікаційного оцінювання, зауважимо дублювання окремих показників (якостей, що оцінюються) в рамках різних критеріїв, або ж некоректність їх віднесення до певного критерію. Наприклад, бали за дисциплінованість нараховувалися по критеріям соціальної компетентності, професійної етики, доброчесності; за відповідність витрат і майна судді та членів його сім'ї, а також близьких осіб задекларованим доходам; відповідність вимогам антикорупційного законодавства – по критеріям професійної етики та доброчесності. Не зовсім коректно відносити до показників доброчесності дотримання вимог процесуального законодавства під час здійснення правосуддя, - це в більшій мірі відповідає критерію професійної етики. Також присутні зауваження до критеріїв особистої, соціальної компетентності, професійної етики та доброчесності через високий рівень суб'єктивізму, дискреції в їх оцінюванні членами комісії. Отже, поточне коло критеріїв вимогам згадуваного нами вище оптимального формату кваліфікаційного оцінювання відповідає не в повній мірі, відтак має бути уточнене та доповнене.

Пропонуємо встановити три критерії кваліфікаційного оцінювання: 1) професійна компетентність; 2) мотиваційно-психологічна, комунікаційно-когнітивна компетентність; 3) професійна етика та доброчесність.

Критерій професійної компетентності як відображення фахового рівня особи в поточній методології оцінювання відображений в цілому досить якісно. Напрямами його оптимізації є деякі уточнення процедури застосування – збільшення кількості питань тестування рівня знань у сфері права, не оприлюднення відповідей на них (щоб запобігти практиці механічного запам'ятовування), оприлюднення текстів робіт осіб по виконанню практичних завдань.

Мотиваційно-психологічна, комунікаційно-когнітивна компетентність є єдиним

критерієм оцінки психофізіологічних, моральних, комунікативних, когнітивних особливостей психіки, характеру, інтелекту, звичок, схильностей індивіда та їх співвідношення до вимог посади професійної суддів. Так само як при оцінці професійної компетенції встановлено мінімально допустимий бал при перевірці теоретичних знань та практичних навичок у сфері права, правозастосування, так і в рамках цього критерію має відбуватися оцінювання загальних здібностей (тест «General skills») з встановленням обмеженого часу його проходження (створення умов розумово-психічного навантаження на особу) та мінімального допустимого балу для продовження участі в оцінювання. Стосовно інших показників оцінювання мотиваційно-психологічної, комунікаційно-когнітивної компетентності, то оптимізація має віддаватися в ракурсі не стільки корегування поточних методик оцінювання критеріїв особистої та соціальної компетентності, скільки в напрямку встановлення за результатами тестування по кожному показнику рівня відповідності (дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий) та його проектування на певну кількість балів, що може бути виставлено комісією (наприклад, дуже низький: 1-2 бали, дуже високий: 9-10 балів). Що значно підвищить конструктивну валідність такого оцінювання. Додаткового, в контексті проходження особами психологічного тестування, однозначно потрібно відмовитися від практики організації Національною школою суддів тренінгів щодо його проходження, адже це суттєво викривляє результати такого тестування.

Критерій професійної етики та доброчесності є збірним оціночним орієнтиром дотримання вимог антикорупційного законодавства, політичної нейтральності, службових обмежень, поведінки, що забезпечує довіру до суддівської посади та авторитету правосуддя. На жаль, в поточному процесі кваліфікаційного оцінювання, що здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів, оцінка відповідності індивіда даному критерію викликає найбільше нарікань з боку суспільства та експертного середовища, з огляду на цілковиту нормативну невизначеність щодо термінології «суддівської етики», «доброчесності», стандартів їх дотримання, а також того, що вважати доказом невідповідності цим критеріям, які аргументи судді (кандидата на посаду) є валідними, такими що однозначно спростовують потенційний ризик недоброчесності, порушення етичних вимог.

Отже в ракурсі підвищення ефективності визначення відповідності цьому критерію доцільно, по-перше, сформулювати нормативні дефініції понять «суддівської етики», «доброчесності», стандарти їх дотримання, стандарти поведінки суддів під час користування соціальними мережами; щоб не виникало ситуацій, коли суддя декілька років підряд «забуває задекларувати значні матеріальні активи, але комісія все рівно вважає, що доказів порушення доброчесності не встановлено. Іншим прикладом є активне використання громадськістю в якості інформації, що компроментує особу, свідчить про її недоброчесність даних про візити судді до Росії, наявність близьких родичів з громадянством цієї держави. З однієї сторони, це не порушення вимог до особи судді; з іншої – в умовах гібридної війни візити до країни-агресора, її громадянство близькими особами створює потенційний ризик упередженості та залежності судді від сторонніх факторів. Тому це питання має бути врегульоване як законодавцем (в контексті всієї системи державної служби та державного управління), так і органами суддівського врядування, самоврядування (щодо правил етики та доброчесності суддів).

По-друге, подібно запровадити стандарт балансу ймовірностей на підставі припущення протиправної поведінки – юридичний факт недоброчесності має місце, якщо не доведено протилежне; тягар доведення (спростування припущення) лежить на

особі, яка оцінюється. Хоча поняття стандарту балансу ймовірностей («цивільного стандарту») походить з англо-саксонського права, є своєрідним відповідником принципу оцінки з огляду на власні переконання з права романо-германської правової сім'ї, його застосування в розрізі кваліфікаційного оцінювання є на нашу думку цілком доречним. Також мають бути сформовані правила спростування припущення недоброчесності, невичерпний перелік доказів, які не можуть спростувати припущення недоброчесності – до таких, зокрема, варто віднести неринкові (безвідсоткові грошові позики (безоплатне право користування транспортним засобом, нерухомістю) від третіх осіб, що не є родичами; позики, передані в готівковій формі) чи сумнівні умови (наприклад, отримання коштів як виграш в лотерею чи азартні ігри; неплатоспроможність позикодавців, набуття майна близькими особами індивіда за відсутності законних джерел походження коштів) отримання коштів як джерела набуття майна; придбання (відчуження) майна за неринковими цінами і т.д. Відповідно ненадання особою підтверджуючих документів, які відповідають правилам спростування припущення, перетворює припущення недоброчесності в доведений факт, який в імперативному порядку має враховуватися комісією.

Висновки. Ключовими напрямками оптимізації критеріїв оцінювання під час здійснення кваліфікаційного оцінювання Вищою кваліфікаційною комісією суддів України щодо суддів, кандидатів на посаду судді є:

1) офіційне затвердження та оприлюднення професіограми судді з визначенням стандартів професії, еталонів ідеального судді;

2) зміна формату методики кваліфікаційного оцінювання, який повинен включати не тільки сукупність професійних, мотиваційно-вольових, комунікативних, когнітивних, морально-психологічних характеристик та аспектів особистості індивіда, але і їх конкретизацію, конструктивну валідність;

3) корегування переліку та змісту критеріїв кваліфікаційного оцінювання;

4) формування нормативних дефініцій понять «суддівської етики», «доброчесності», стандартів їх дотримання; запровадження стандарту балансу ймовірностей на підставі припущення протиправної поведінки;

5) оприлюднення даних по кожному показнику та критерію (а не сумарної кількості балів за результатами оцінювання), а також корегування співвідношення балів, які можуть бути набрані за різними критеріями, в сторону збільшення їх частки за критерієм професійної компетентності.

Також зазначимо, що Громадська рада міжнародних експертів, Громадська рада доброчесності, інші представники громадськості так само у власній контрольно-наглядовій діяльності за суддями зможуть використовувати стандартизовані формати дотримання вимог суддівської етики до доброчесності, збирати матеріали та докази, формувати припущення недоброчесності для його подальшого використання Вищою кваліфікаційною комісією суддів при оцінюванні особи.

Список використаної літератури

1. Економіка підприємства: Підручник / За ред. А.В. Шегди. Київ, 2006. 614 с.;
Ekonomika pidpryiemstva: Pidruchnyk / Za red. A.V. Shehdy. Kyiv, 2006. 614 s.

2. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Київ, 2005. 292 с.; Andriichuk V.H. Efektyvnist diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv: teoriia, metodyka, analiz. Kyiv, 2005. 292 s.

3. Бондаренко В.Е. Понятие эффективности уголовно-правовой охраны // Пробелы в российском законодательстве. 2013. №2. С.113-115. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-effektivnosti-ugolovno-pravovoy-ohrany>;

Bondarenko V.E. Ponyatie effektivnosti ugovovno-pravovoy ohrany // Probely v rossijskom zakonodatelstve. 2013. №2. S.113-115. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-effektivnosti-ugolovno-pravovoy-ohrany>.

4. Савченко О.В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади: дис. канд. юрид. наук. Дніпро, 2016. 283 с.; Savchenko O.V. Teoretyko-pravovi zasady hromadskoho kontroliu za diialnistiu orhaniv derzhavnoi vlady: dys. kand. yuryd. nauk. Dnipro, 2016. 283 s.

5. Про затвердження Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 03 листопада 2013р. №143/зп-16. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/polozhennia.pdf>; Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok ta metodolohiiu kvalifikatsiinoho otsiniuvannia, pokaznyky vidpovidnosti kryteriiam kvalifikatsiinoho otsiniuvannia ta zasoby yikh vstanovlennia: Rishennia Vyshchoi kvalifikatsiinoi komisii suddiv Ukrainy vid 03 lystopada 2013r. №143/zp-16. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/polozhennia.pdf>

6. Карпіловська С.Я., Мітельман Р.Й., Синявський В.В., Ткаченко О.М., Федоришин Б.О., Яцишин О.О. Основи професіографії: Навч. посібник. Київ, 1997. 148 с.; Karpilovska S.Ia., Mitelman R.I., Syniavskiy V.V., Tkachenko O.M., Fedoryshyn B.O., Yashchysyn O.O. Osnovy profesiohrafii: Navch. posibnyk. Kyiv, 1997. 148 s.

7. Синявський В.В. Професіограми і психограми професій педагогічного спрямування. Кіровоград, 2014. 83 с.; Syniavskiy V.V. Profesiohramy i psykhohramy profesii pedahohichnoho spriamuvannia. Kirovohrad, 2014. 83 s.

8. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці : навч. посібн. Київ, 2000. 232 с.; Krushelnytska Ya.V. Fiziolohiia i psykholohiia pratsi :navch. posibn. Kyiv, 2000. 232s.

9. Дослідження щодо психологічних аспектів професійної діяльності судді та суддівських компетенцій: вітчизняні та зарубіжні дослідження, досвід, напрацювання, регулювання. Проект професіограми судді. Проект USAID. Травень, 2016р., 61 с. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00M911.pdf; Doslidzhennia shchodo psykholohichnykh aspektiv profesiinoi diialnosti suddi ta suddivskykh kompetentsii: vitchyzniani ta zarubizhni doslidzhennia, dosvid, napratsiuvannia, rehuliuвання. Proekt profesiohramy suddi. Proekt USAID. Traven, 2016r., 61 s. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00M911.pdf

10. Москвич Л.М. Особистісні якості судді в системі забезпечення ефективності судової системи // Держава і право. 2009. Вип. 45. С. 201-207. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11185/36%20%20Moskvich.pdf?sequence=1>; Moskvych L.M. Osobystisni yakosti suddi v systemi zabezpechennia efektyvnosti sudovoi systemy // Derzhava i pravo. 2009. Vyp. 45. S. 201-207. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11185/36%20%20Moskvich.pdf?sequence=1>

11. Черновський О. К. Психологічна особливість суддівської діяльності // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2009. Вип. 20. С. 147-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2009_20_17; Chernovskyi O. K. Psykholohichna osoblyvist suddivskoi diialnosti // Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiю i koruptsiieiu (teoriia i praktyka). 2009. Vyp. 20. S. 147-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2009_20_17

N. V. Nestor

**OPTIMIZATION OF EVALUATION CRITERIA WHEN EXERCISING
CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF COURTS (JUDGES)**

Using scientific knowledge to identify, interpret the concepts of effectiveness, efficiency, criteria, and in conjunction with the need to comply with the principle of court independence, argues the complexity of the methodological point of view to develop objective evaluation criteria, including the qualification of judges or applicants on the vacancy of a judge. Due to the systematic connection with the main problems of enforcement of the mentioned body of judicial administration, the directions of optimization of the evaluation criteria during the exercise of control by the High Council of Justice on the activity of the courts (judges) are distinguished and characterized as an element of improving its efficiency.

It is emphasized that the critical evaluation of the activity of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine in expert, scientific and political circles is carried out, as a rule, selectively, in terms of specifics, problems of realization of one or another aspect of administrative powers by a given body of judicial administration. However, quite often only the disadvantages, poor quality, manipulability, opacity of work are singled out, and the development of directions of optimization of evaluation criteria during the implementation of appropriate control is practically not carried out.

It is noted that the Public Council of International Experts, the Public Council of Integrity, other members of the public will also be able to use standardized formats to adhere to the requirements of judicial ethics for integrity, to gather materials and evidence, to formulate malpractice assumptions, in its own supervisory activities over judges. commission of judges in the evaluation of the person.

It is proposed to establish three criteria for qualification assessment: 1) professional competence; 2) motivational-psychological, communication-cognitive competence; 3) professional ethics and integrity.

Key words: *control, judiciary, optimization of criteria, evaluation, High Qualifications Commission of Judges of Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 14.04.2019 р.

УДК 349.2

В. М. Андрієв, Т. М. Вахонєва

КВАЛІФІКАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ ЯК КАТЕГОРІЯ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті досліджуються основні ознаки кваліфікації працівника та її значення для трудового права. Кваліфікація працівників розглядається як категорія трудового права; аналізуються окремі види трудових відносин, де кваліфікація працівників має суттєвий вплив на їх динаміку та на правовий статус працівників. Здійснюється загальний аналіз основних складових кваліфікації працівників поряд з іншими оціночними категоріями, що визначають їх професійний рівень.

Ключові слова: *кваліфікація працівників, кваліфікація робіт, професійний стандарт, професійні якості працівника.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-47-55

Постановка проблеми. Одним із основних факторів успішного та прогресивного економічного розвитку суспільства є формування кваліфікованих кадрів в усіх сферах господарчої діяльності. Кваліфікація працівника є тією категорією, яка визначає його

професіоналізм, компетентність та здатність виконувати конкретну роботу у межах певної професії. Правильне визначення кваліфікації працівника, її відповідність реальній можливості виконувати певну роботу скорочує можливі втрати робочого часу, укріплює дисципліну праці, підвищує прибутки, покращує морально-психологічний клімат у трудовому колективі, сприяє раціональному використанню трудових та матеріальних ресурсів та, відповідно, сприяє економічному розвитку підприємства. В трудовому праві питання визначення та підтвердження кваліфікації працівників мають важливе теоретичне та практичне значення. Насамперед це пов'язано з тим, що виконання трудової функції за певною посадою завжди обумовлене вимогами законодавства щодо наявності професії, спеціальності та відповідної кваліфікації. В процесі трудової діяльності кваліфікація працівника впливає на просування по службі (кар'єрне зростання); враховується при визначенні розмірів оплати праці; може впливати на розмір заохочення за успіхи в роботі; може враховуватися при вирішенні питання щодо звільнення працівника за ініціативою роботодавця тощо. При цьому слід звернути увагу, що трудове законодавство не містить визначення та не надає повного переліку основних ознак кваліфікації як категорії трудового права, хоча відносини з визначення кваліфікації працівників давно входять до предмету трудового права у вигляді самостійної групи відносин і регулюються нормами відповідної галузі. Вищезазначене вказує на необхідність подальшого науково-теоретичного дослідження поняття «кваліфікація працівників» та визначення проблем практичного використання цієї категорії при регулюванні різних видів трудових правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми оцінки професійності працівників, а також окремі процедури та методи такої оцінки у різні часи досліджувалися такими вітчизняними науковцями як: Н.Б. Болотіна, О.В. Гоц, В.П. Кохан, Х.Т. Мелешко, Н.О. Мельничук, Ф.П. Негру, Ю.М. Полетаєв, О.І. Процевський, В.Г. Ротань, С.М. Черноус, В.І. Щербина та інші. Серед російських науковців питанням оцінки професійних якостей працівників приділяли увагу такі дослідники як: Д.О. Барінов, І.Л. Дубровіна, Н.В. Закалюжна, Ю.В. Іванчина, А.С. Маталін, В.А. Пашієв, С.А. Соколов та багато інших. Незважаючи на велику кількість досліджень, існує значна кількість проблемних питань, які потребують подальшого дослідження та вирішення. Більшість питань так і залишаються не визначеними нині діючим законодавством та потребують додаткового опрацювання з точки зору практики застосування трудового законодавства.

Метою цього дослідження є визначення поняття «кваліфікація працівника» в межах трудових правовідносин, встановлення основних його компонентів та аналіз окремих видів відносин, пов'язаних із використанням зазначеної категорії.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні людині неможна зупинитися у своєму професійному розвитку, слід безперервно, протягом всієї трудової діяльності постійно удосконалюватися та підвищувати свій професійний рівень, інакше людина може виявитися не готовою до тієї конкурентної ситуації, яка складається на ринку праці. Вимоги до компетенції працівників у різних галузях господарчої та іншої діяльності підвищуються, періодична оцінка професійних якостей працівників дозволяє визначити їх кваліфікаційний рівень та максимально раціонально використовувати персонал. Професія та кваліфікація є тими показниками, які перш за все впливають на конкурентоздатність та затребуваність працівника на ринку праці. Кваліфікація працівників впливає і на конкурентоздатність підприємств (організацій), що, в кінцевому результаті, дозволяє підприємствам успішно приймати участь у різних інвестиційних прибуткових проектах. Відносини з визначення кваліфікації працівників входять до предмету трудового права у вигляді самостійної групи (існують свої

особливості їх встановлення, функціонування, припинення; відзначається своєрідність суб'єктного складу та цільового призначення та інше) і регулюються нормами відповідної галузі [1, с. 22-23].

Однією із основних (істотних) умов трудового договору беззаперечно є трудова функція. Трудова функція є обумовленою трудовим договором роботою, яку зобов'язується виконувати працівник. Трудова функція характеризується поєднанням таких показників як професія, спеціальність, посада та кваліфікація, що насамперед встановлені Національним класифікатором України «Класифікатор професій ДК 003:2010» [2]. Цей класифікатор призначений для застосування центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Федерацією роботодавців України, всіма суб'єктами господарювання під час розробки штатного розпису підприємства (установи, організації) будь-якої форми власності, розробки посадових інструкцій і визначенні трудової функції та при здійсненні запису про роботу у трудові книжки працівників. Професійні назви робіт, які наведені у цьому класифікаторі, рекомендовано застосовувати під час утворення нових назв професій та посад у зв'язку з розвитком нових видів економічної діяльності та технологій. Класифікатор професій забезпечує інформаційну підтримку щодо вирішення таких завдань: 1) розрахунків чисельності працівників, обліку складу і розподілу кадрів за професійними угрупованнями різних рівнів класифікації, планування додаткової потреби в кадрах тощо; 2) систематизації статистичних даних з праці за професійними ознаками; 3) аналізу та підготовки до публікації статистичних даних, а також розроблення відповідних прогнозів стосовно зайнятості, доходів, охорони праці, освіти, перепідготовки кадрів, що вивільняються, тощо; 4) підготовки статистичних даних для періодичних оглядів із статистики праці, що розробляються Міжнародною організацією праці (МОП); 5) вирішення питань контролю та аналізу міжнародної міграції, міжнародного набору та працевлаштування громадян тощо.

Зазначений «Класифікатор професій» містить дещо умовне визначення **кваліфікації** і визначає її як здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи. При цьому **робота** визначається як певні завдання та обов'язки, що виконані, виконуються чи повинні бути виконані однією особою. Робота є статистичною одиницею, що класифікується відповідно до кваліфікації, необхідної для її виконання. Відповідні визначення не містять ознак, які б розкривали юридичну сутність поняття «кваліфікація» та визначали його складові. Однак в «Основних положеннях» «Класифікатора професій» є вказівка на те, що **кваліфікація** визначається **рівнем освіти та спеціалізацією**, а у документі про освіту кваліфікація визначається через **назву професії**. Необхідний **рівень освіти**, відповідно «Класифікатора професій», досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки і має в цілому відповідати колу та складності професійних завдань та обов'язків. **Спеціалізація** пов'язана як з необхідною галуззю знань, використовуваними інструментами чи устаткуванням, так і з продукцією, яка виробляється, або надаваними послугами і відповідає певною мірою деталізованому колу професійних завдань та обов'язків. **Професія** є здатністю виконувати подібні роботи, які вимагають від особи певної кваліфікації.

При коментуванні норм трудового законодавства з'являються дещо різні, але за сутністю та внутрішнім змістом дуже схожі визначення кваліфікації працівників. Так, наприклад, в основному кваліфікація розглядається як:

- рівень професійної майстерності робітників;
- ступінь професійної підготовки, яка необхідна для виконання працівником трудових функцій;

- ступінь підготовленості працівника, що дозволяє виконати роботи певного рівня складності, наявність певних теоретичних знань та практичного досвіду;

- вид професійної обученості працівника, наявність в нього знань, умінь, навичок, необхідних для виконання ним певної роботи;

- здатність працівника виконувати конкретні завдання і обов'язки в межах конкретного виду діяльності, що характеризується рівнем освіти та досвідом практичної роботи;

- сукупність загальної і спеціальної професійної освіти, необхідних знань, умінь, професійних навичок та виробничого досвіду потенційного працівника, що необхідний для виконання у даних організаційно-технічних умовах певних видів робіт певної складності;

- рівень підготовленості, майстерності, ступінь придатності до виконання роботи за певною спеціальністю чи посадою, що визначається тими чи іншими кваліфікаційними категоріями окремо чи у сукупності тощо.

У будь-якому випадку рівень кваліфікації працівників відображає ступінь їх професійної підготовленості та практичну (реальну) здатність виконувати роботу в межах певної професії (за спеціальністю, посадою). Кваліфікація працівника з економічної точки зору є одним із важливих показників, що визначає якість робочої сили. Якість робочої сили - це сукупність людських характеристик, що проявляються в процесі праці й включають в себе кваліфікацію та особисті якості працівника, такі як: стан здоров'я, розумові (інтелектуальні) здібності, здатність адаптуватися, гнучкість, мобільність, мотивованість, іноваційність, професійну придатність, моральність тощо. Кваліфікація працівника, таким чином, є важливою, але не єдиною складовою, що в цілому визначає поняття «якість робочої сили».

Рівень кваліфікації визначається за допомогою різних кваліфікаційних категорій. До таких категорій, наприклад, відносяться: розряд, клас, категорія, ранг, чин, вчене звання, вчений ступінь та інші. За вимогою норм трудового законодавства кваліфікація встановлюється як при прийнятті на роботу, так і в процесі трудової діяльності, з метою перевірки якості робочої сили та стимулювання працівників до підвищення рівня своєї професійної майстерності. Існуючі кваліфікаційні категорії враховують тільки об'єктивні вимоги, що визначають наявність необхідної освіти та практичну здатність виконувати певну роботу і не враховують суб'єктивні вимоги, що охоплюють психофізіологічні якості людини-працівника, які визначають реальну його здатність співпрацювати з іншими працівниками в трудовому колективі. Поняття «кваліфікація працівника, з юридичної точки зору, охоплює тільки встановлені законодавством об'єктивні вимоги (загальна освіта, професійна освіта, професійні навички, виробничий досвід тощо).

В трудовому праві слід розмежовувати такі поняття як «кваліфікація робіт» та «кваліфікація працівників». Кваліфікація робіт визначається сукупністю вимог до працівників, які повинні виконувати відповідну роботу. Кваліфікація працівника визначається сукупністю наявних у особи якостей, які обумовлені вимогами до кваліфікації робіт. Кваліфікаційні вимоги до робіт визначаються спеціальними кваліфікаційними характеристиками, які розробляються і затверджуються у відповідності із «Порядком розроблення та затвердження кваліфікаційних характеристик» [3]. Цей Порядок визначає процедуру розроблення, погодження, затвердження довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників та внесення змін до нього. Довідник є систематизованим за видами економічної діяльності збірником описів професійних назв робіт (посад, професій), які об'єднано у випуски та їх розділи. *Довідником* визначається перелік основних робіт, властивих тій або іншій

професійній назві роботи (посаді, професії), відповідно до їхніх назв та забезпечується єдність у визначенні кваліфікаційних вимог до них. Професійні назви робіт (посад, професій), для яких розробляються кваліфікаційні характеристики, повинні відповідати назвам, передбаченим у «Класифікаторі професій ДК 003:2010» [2]. «Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників» є одним із основних документів з питань управління персоналом на підприємствах усіх форм власності та видів економічної діяльності, що призначений для:

- визначення переліку основних робіт, які властиві тій або іншій посаді (професії), та забезпечення єдності у визначенні кваліфікаційних вимог до певних посад (професій);

- ведення відповідної документації при прийнятті на роботу, професійному просуванні, переведенні на іншу роботу, відстороненні від роботи, припиненні та розірванні трудового договору;

- оцінювання повноти відповідності змісту та якості виконання робіт працівником на певній посаді (певної професії) відповідної категорії (відповідного розряду) під час кваліфікаційних випробувань з урахуванням вимог законодавства з охорони праці;

- визнання відповідної кваліфікації працівника (категорії, розряду тощо);

- розподілу робіт за складністю та відповідальністю, стажем роботи, необхідною освітою та професійною підготовкою працівників;

- організації та ведення виробничих процесів;

- присвоєння та підвищення кваліфікаційних розрядів (категорій) за професією (посадою) відповідно до оволодіння особою певним обсягом знань та навичок у навчальних закладах, на виробництві чи у сфері послуг за результатами кваліфікаційної атестації;

- організації навчально-виховного процесу в закладах освіти, які готують працівників за професійними кваліфікаціями різних рівнів Національної рамки кваліфікацій;

- розроблення робочих (посадових) інструкцій, у яких закріплюються завдання, обов'язки, права та відповідальність працівників;

- підготовки положень про структурні підрозділи;

- підбору та розміщення персоналу;

- моніторингу раціональності використання персоналу згідно з професією (посадою), фахом і кваліфікацією.

Основою кваліфікаційних вимог до працівників виступає наявність освіти та її рівень. Базовими у сфері регулювання освітніх процесів в Україні є Закони України «Про освіту» [4], «Про вищу освіту» [5], «Про професійно-технічну освіту» [6], «Про науково-технічну діяльність» [7] тощо. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про освіту» особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів. У відповідності із законодавством всі ці види освіти враховуються або можуть враховуватися при формуванні кваліфікаційних вимог до працівників. Вирішальне значення у більшості випадків визначення кваліфікації працівників та при встановленні кваліфікації робіт має формальна освіта, результатом якої є здобуття певної освітньої кваліфікації. У відповідності із ст. 1 Закону України «Про освіту» кваліфікація - це визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання). Компетентністю визнається динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших

особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та (або) подальшу навчальну діяльність. Опис освітніх кваліфікаційних рівнів здійснюється із застосуванням Національної рамки кваліфікацій, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України «про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [8].

Освітні стандарти повинні базуватися та професійних стандартах, які слугують основою для формування професійних кваліфікацій. Відповідно до ст. 39 Закону України «Про освіту» та відповідно до ст. 33 Закону України «Про професійно-технічну освіту» професійний стандарт - це затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій. Згідно із «Методикою розроблення професійних стандартів» [9] професійні стандарти використовуються у сферах:

1) освіти для: розроблення освітніх програм (стандартів) та навчально-методичних матеріалів для всіх форм і видів освіти, навчання працівників на виробництві, підготовки педагогічних/науково-педагогічних працівників; розроблення стандартів оцінювання результатів навчання, присвоєння здобувачам професійних кваліфікацій, оцінювання відповідності отриманих професійних кваліфікацій працівників, випускників закладів освіти; проведення процедур підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб; формування єдиних критеріїв оцінювання компетентностей здобувачів професійних кваліфікацій, незалежно від шляхів (формальна чи неформальна освіта, неформальне чи інформальне (спонтанне) навчання) їх отримання; професійної орієнтації населення, в тому числі учнів і студентів закладів освіти, працівників та безробітних тощо.

2) управління персоналом для: визначення вимог до кваліфікаційних і спеціальних знань працівників, їхніх завдань, обов'язків та спеціалізації; створення умов для професійного розвитку працівників та підвищення якості їхньої праці; нормування праці; визначення посадових (робочих) завдань та обов'язків працівників, планування їхнього професійного зростання, розроблення посадових (робочих) інструкцій (за потреби); організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, у тому числі шляхом неформального навчання та підтвердження результатів неформального навчання; впливу на формування вимог до продуктивності праці та виробництва продукції (надання послуг); підбору, укомплектування штату працівниками; обґрунтування рішень, що ухвалюються за результатами атестації, сертифікації працівників; тарифікації, категоріювання посад і професій (за потреби); розроблення стандартів підприємства, організації, установи; формування систем щодо мотивації та стимулювання персоналу; групування професійних кваліфікацій, які застосовуються на підприємстві, в організації, установі, за рівнями НРК чи відповідної галузевої рамки кваліфікацій; встановлення єдиних вимог до змісту та якості професійної діяльності, узгодження назв професій (професійних назв робіт, посад), упорядкування видів трудової діяльності.

Таким чином, запроваджені професійні стандарти дозволяють встановити взаємозв'язок між освітніми вимогами до кваліфікації випускників навчальних закладів різних рівнів та вимогами до працівників, які формуються безпосередньо при виконанні певного виду роботи під впливом технічного прогресу, ринкової економіки, соціальних норм тощо. Кваліфікація працівника підтверджується не тільки документами про освіту, а також перевіркою та оцінюванням реальної можливості працівника виконувати свої трудові функції в межах присвоєної кваліфікації та професії і посади. За допомогою професійних стандартів визначаються професійні компетентності працівників, що складають кваліфікацію працівника.

Відповідно до Листа Міністерства соціальної політики України «Про переважне право на залишення на роботі» [10] на практиці для виявлення працівників з вищою кваліфікацією роботодавцем робиться порівняльний аналіз. У процесі проведення такого аналізу, як правило, враховуються такі обставини: наявність відповідної освіти, післядипломної освіти, документів про підвищення кваліфікації, відсутність дисциплінарних стягнень, наявність заохочень за успіхи у роботі, отримання премій за виконання особливо важливих робіт, відсутність прогулів, відпусток без збереження заробітної плати, тривалого перебування на лікарняних, зауважень з боку адміністрації щодо строків і якості виконуваних завдань, обсяги виконуваних робіт тощо. Щодо рівня кваліфікації, то вона вимірюється рівнем освіти працівника, а також додатково здобутими навиками і вміннями. Наприклад, чи здобув працівник вищу освіту, післядипломну освіту, який у нього досвід роботи на аналогічних посадах, чи проходив він додатково курси підвищення кваліфікації тощо. Також обов'язково враховуються наявність чи відсутність заохочень та дисциплінарних стягнень, що має бути підтверджено документально.

В процесі своєї трудової діяльності працівниками здійснюється підвищення свого професійного рівня шляхом підвищення кваліфікації в спеціальних освітніх установах, проходження стажування в інших установах, набуття спеціального трудового стажу, отримання вищого розряду, рангу, класу тощо. Таким чином, кваліфікація працівників також визначається тими показниками рівня професійних якостей працівника, які здобуваються протягом трудової діяльності та мають юридичне підтвердження. Оцінка професійних якостей працівників може здійснюватися шляхом застосування тих видів оцінки, які чітко визначені різними нормами трудового законодавства, так і ті, що не визначені, але не заборонені трудовим законодавством та йому не суперечать. У будь-якому випадку обов'язковим є дотримання обов'язкових норм трудового права, які регулюють порядок та умови застосування тієї чи іншої процедури оцінки, а також дотримання загальних та спеціальних принципів трудового права. Одним із законодавчих актів, призначених для регулювання професійного зростання працівників є Закон України «Про професійний розвиток працівників» [11].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо однозначно вказати на те, що кваліфікація працівника визначається: 1) рівнем освіти, що підтверджується відповідними документами про освіту; 2) реальною здатністю працівника виконувати доручену йому роботу в межах певної професії, що перевіряється безпосередньо при виконанні працівником трудових обов'язків; 3) підвищенням професійного рівня в процесі трудової діяльності, що може підтверджуватися стажем роботи, особливими професійними здобутками працівника, проходженням додаткового практичного стажування та теоретико-практичного навчання із отриманням підтверджуючих документів тощо.

Реформування законодавства про освіту вплинуло на процес визначення кваліфікації працівників як суб'єктів трудових правовідносин. Позитивним є запровадження такої категорії як «професійний стандарт» та затвердження нової «Методики розроблення професійних стандартів», які дозволили максимально уніфікувати освітні та професійні стандарти, результатом чого повинна стати відповідність освіти вимогам роботодавців до професійних якостей потенційної робочої сили. Професійні стандарти є більш широкою категорією, яка «обслуговує» освітні стандарти та визначає кваліфікаційні вимоги до професійних кадрів.

Список використаної літератури

1. Закалюжная Н.В. Организационно-правовые формы определения квалификации работников: Дис. на соиск. уч. степ. к.ю.н.: (12.00.05) / Институт законодательства и сравнительного правоведения при правительстве Российской Федерации. – Москва, 2006. – 230 с.; Zakaliuzhnaia N.V. Organizatsionno-pravovyye formy opriedieleniia kvalifikatsii rabotnikov: Dis. na. soisk. uch. stiep. k.u.n.: (12.00.05) / Institut zakonodatielstva i sravnitel'nogo pravoviedeniia pri pravitielstvie Possiiskoy Fiedieratsii. – Moskva, 2006. – 230 s.

2. Національний класифікатор України «Класифікатор професій ДК 003:2010» / Затверджений Наказом Держспоживстандарту України від 28 липня 2010 року № 327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10>; Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy «Klasyfikator profesii DK 003:2010» / Zatverdzhenyi Nakazom Derzhspozhyvstandartu Ukrainy vid 28 lypnia 2010 roku № 327.

3. Порядок розроблення та затвердження кваліфікаційних характеристик / Затверджений Наказом Міністерства соціальної політики України від 31 травня 2017 року № 918 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0784-17>; Poriadok rozroblennia ta zatverdzhennia kvalifikatsiinyh harakterystyk / Zatverdzhenyi Nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 31 travnia 2017 roku № 918.

4. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року // Відомості Верховної Ради України, 2017, № 38-39, ст. 380 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>; Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 5 veresnia 2017 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2017, № 38-39, st. 380.

5. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року // Відомості Верховної Ради України, 2014, № 37-38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 1 lypnia 2014 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2014, № 37-38, st. 2004.

6. Закон України «Про професійно-технічну освіту» від 10 лютого 1998 року // ВВР України, 1998, № 32, ст. 215 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98>; Zakon Ukrainy «Pro profesiino-tehnichnu osvitu» vid 10 liutogo 1998 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1998, № 32, st. 215.

7. Закон України «Про науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року // Відомості Верховної Ради України, 2016, № 3, ст. 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>; Zakon Ukrainy «Pro naukovo-tehnichnu osvitu» vid 26 lystopada 2015 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2016, № 3, st. 25.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23 листопада 2011 року № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>; Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii» vid 23 lystopada 2011 roku № 1341.

9. Методика розроблення професійних стандартів / Затверджена Наказом Міністерства соціальної політики України від 22 січня 2018 року № 74 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18>; Metodyka rozroblennia profesiinyh standartiv / Zatverdzhenyi Nakazom Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 22 sichnia 2018 roku № 74.

10. Лист Міністерства соціальної політики України від 21 травня 2012 року № 80/06/187-12 «Про переважне право на залишення на роботі» [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/ministry-of-labor-and-social-policy/3191-80.html>; Lyst Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 21 travnia 2012 roku № 80/06/187-12 «Pro perevazhne pravo na zalyshennia na roboti»

11. Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012 року // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 24, ст. 243 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>; Закон України «Pro profesiynnyu rozvytok pratsivnykiv» vid 12 sichnya 2012 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady, 2013, № 24, st. 243.

V. Andriiv, T. Vakhoniava

QUALIFICATION OF EMPLOYEES AS A CATEGORY OF LABOR LAW

The article examines the main features of the qualification of an employee and its importance for labor law. Qualification of employees is considered as a category of labor law; some types of labor relations are analyzed, where the qualification of employees has a significant influence on their dynamics and on the legal status of employees. There is a general analysis of the main components of the qualifications of employees along with other rating categories that determine their professional level.

Key words: *qualification of workers, qualification of works, professional standard, professional qualities of an employee.*

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

УДК: 342.553(477)

Є. О. Бутирін

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ПЕРІОДУ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ (КІНЕЦЬ XV СТ. - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.)

Досліджено виникнення козацтва та функціонування органів козацького самоврядування (кін. XV ст. - пер. пол. XVII ст.). Висвітлено, що зібрання всіх без винятку козаків – рада (коло), була вищим органом влади на Запорозькій Січі. Чернецькою радою вона називалася тоді, коли козаки збиралися не за старшинською, а за власною ініціативою. Також на раду могли зібратися лише старшини, а в окремих випадках на коло могли запросити не все козацтво, а лише депутації від куренів. Існування ради не регламентувалося формальними правилами, традиційно коло скликалаь щорічно 1 січня на Січі, для переобрання отамана та старшини, а в разі поточної потреби скликалися неординарні ради, які могли збиратися там де виникала така потреба. Рада була дорадчим органом, інструментом досягнення консенсусу, прийняття спільного рішення, яке ставало обов'язковим для спільноти, що його ухвалила. При ухваленні рішення рада розділялася на два кола – старшинське та чернетське, що обіймало чернь – простих людей. І дуже часто, коли чернетське коло одностайно приймало рішення, то старшині, навіть мимоволі, доводилось приставати на бік більшості. В ознаку прийняття рішення били в литаври та давали гарматні залпи.

На повагу ради виносились найважливіші питання щодо життєдіяльності козацької громади, а саме: встановлення військового устрою, обрання виконавчих органів – отамана, старшини, питання війни та миру, проведення переговорів з

послами інших держав. В особливо важливих справах рада ставала вищою судовою інстанцією.

Визначено, що виконавчу владу в козацькій громаді обіймав кошовий отаман, який обирався загальним колом на один рік та мав потужний вплив на повсякденне життя Січі. Здійснювати виконавчу владу кошовому отаману допомагала козацька старшина – суддя, осавул, писар, яка обиралася задля виконання волі громади. Джерелом влади була не владолубна старшина, а козацька спільнота, її воля. А відтак успіх керівництва залежав від здібності інтегруватися в спільноту, знати її потреби та видавати лише ті накази, які визнавались козаками та виконувались добровільно. Будь-який примус з боку старшини щодо виконання наказів козаками, або їх покори, був неможливий та протирічив би козацькій демократії.

Ключові слова: козак, реєстрове козацтво, Запорізька Січ, кошовий отаман, старшина.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-55-64

Постановка проблеми. Еволюційний розвиток національної правової культури в Україні потребує серед іншого ідейного наповнення кращими здобутками попередніх поколінь. Питання державно-правової спадщини українського народу викликає жваве обговорення у наукових колах і дає можливість підійти всебічно до вирішення сучасних потреб Української держави. Особливу цінність становить оригінальний, автентично український досвід правотворення, яскравим прикладом якого було козацьке місцеве самоврядування.

Вивченням функціонування місцевого самоврядування займалися видатні історики і правознавці, серед яких І. Черкаський, Д. Яворницький, Д. Багалій, М. Грушевський, О. Єфименко, П. Куліш, М. Слабченко, і багато інших. В умовах незалежної України ці дослідження стали ще активнішими, про що свідчать цікаві публікації О. Гуржія, В. Кульчицького, І. Усенка, І. Бойка, І. Грозовського, Т. Чухліба та ін. авторів. Заразом немає чіткої та послідовної історико-правової характеристики функціонування органів місцевого самоврядування козацької доби (кін. XV ст. -пер.пол. XVII ст.), тому метою цієї статті є виявлення особливостей функціонування органів козацького самоврядування в різних видах козацтва як суспільно-правового феномену.

Вперше слово «козак» з'являється в монгольських хроніках де під ним розуміється – одинак, схильний до завоювання, який немає ані дома, ані сім'ї [1]. Ми згадали про це тому, що саме зазначений спосіб життя українці перейняли у татар освоюючи південноруський степ. Історичні джерела кінця XV ст. містять перші згадки про те як мешканці Подніпров'я здійснювали «уходи», займалися різними промислами – полюванням, рибальством, солеварінням, наймалися в охорону «Великого кордону» між Великим князівством Литовським та Кримським ханством [2, с. 194]

Поширенню уходництва сприяла велика кількість дичини, бо – коням і будь-якому бидлу хованьє там розкішне по дібровах та свиням по дубчаках через зиму, там радо бидло всяке множитися. Зубрів, оленів, лисиць й іншого звіру велика чисельність. Меду... доброго, чистого, білого без бортей та без всякої праці велике, не тільки з пасік, а й готового з вепетів видраного [3, с. 21]. Походи по сіль також користувались попитом, як відзначилось в люстрації 1552 р [4, с. 83].

Посеред значної кількості гіпотез щодо походження козацтва, цікавою є думка М. П. Дашкевича, яка будується на відомостях з літописів оприлюднених польським дослідником М. Стрийковським та аналізі організації громад Болоховської землі. На його думку, після ординської навали, окремі татари, піддавшись впливу місцевої

людності, осідали на Поділлі, приймали хрещення, займались землеробством. За несення військової служби козаків наділяли землею та зараховували до окремих підрозділів, які входили до складу литовського війська під проводом своїх отаманів [5]. Дослідник звертав увагу на устрій сільських громад цієї місцевості, які прагнули до общинного життя та самоврядування, очільниками таких спільнот були отамани. Існуючи в умовах постійної зовнішньої загрози вони завжди були готові дати відсіч ворогу [6, с. 36, 44].

Певну частину «вільних людей» складала шляхта Великого князівства Литовського, яка до укладення Люблинської унії була представлена дрібними литовськими лицарями, що мали в своїй власності лише зброю та обладунки. Створення Республіки Обидвох Народів, збіглося у часі з модернізацією військової справи в Європі, коли середньовічну феодальну військово-політичну організацію заступила масова регулярна армія. У цій новій реальності ополчення лицарів, як основне військо, втрачає свою актуальність. За умовами унії 1569 р. українські землі переходили з під Князівства та ставали частиною Корони, чинне законодавство якої визнавало шляхтою лише тих, хто міг документально підтвердити свої права на земельні володіння з селянами. Вже наступного за унією року розпочалася люстрація Брацлавського та Київського воєводств. Ревізорі вимагали від землевласників пред'явлення жалуваних грамот на підтвердження своїх ленних прав [7, с. 22]. Як наслідок, значна частина литовської шляхти пішла на Січ, поповнюючи собою ряди козачого стану.

Як вже зазначалось, попри декларування великокнязівською владою принципу «нерушення старини», трансформація руських удільних князівств у воєводства супроводжувалося руйнуванням общинного землеволодіння, яке заступалося великокнязівськими роздачами маєностей особам, які перебували на військовій та адміністративній службі – князям, зем'янам, шляхті, боярам. У підсумку, чисельна частина селян була позбавлена землі, що, у свою чергу, обумовило відхід селян з центральних регіонів на окраїни.

Територіально формування козацького стану відбувалося в Київському, Чернігівському, Брацлавському та східній частині Подільського воєводствах. Як зазначав у своєму літописі Григорій Грабянка: «поляки через деякий час поклали використати мешканців цих земель як робочу силу, та оскільки ці люди ще здавна були людьми військового стану і більше відчували нахил до вправ з мечем, а не до трудової повинності, оскільки вони зневажали ярмо рабське і рабську покору, то більше схильні були з власної волі на Дніпрі за порогами в місцевості пустельній та дикій проживати, перебиваючись ловлею звіра та риби і морськими походами на бусурман» [8, с. 246].

Біглі більшість населення селилася в «слободах» і відмовлялася підпорядковуватись старостинській владі, поіменуючи себе козаками. Всіх приваблювало право козаків на володіння землею, та те, що вони не підпадали під кріпацтво, можливість вільного господарювання. Проте їх самовизначення не співпадало з поглядами королівських комісарів, які у своїх звітах називали їх «непослушними» - такий непослух у них і свавілля, що вже не поважають зовсім ані бога, ані когось іншого [9, с. 39].

Саме внутрішньою потребою козацтва в своїй організації, яка була обумовлена постійно зростаючою його чисельністю, можна пояснити появу Запорозької Січі. Постійне перебування козаків поза волостями диктувало необхідність їх об'єднання в згуртовані загони під проводами авторитетних отаманів. Міркування створити на порубіжжі міцну твердиню задля протистояння татарській агресії, з'явилася ще на початку XVI ст., коли литовський уряд замислювався над можливістю прийняття

козаків на державну службу. Грошей, як зазвичай, у держави не вистачало і реалізувати задумане вдалося лише кн. Д. Вишневецькому і вже в середині століття, збудувавши фортецю на одному з дніпровських островів.

У який же спосіб самоврядувалась козацька спільнота? Від самого початку козацтво чинило супротив всім формам концентрації влади в руках окремих особистостей, намагаючись вирішувати повсякденні питання виходячи з рівності, яка поширювалася й на очільників. Цей егалітарний устрій, притаманний козацькій громаді, не можна ототожнювати з класичною демократією, бо остання передбачає передачу владних функцій окремим особа чи органам. Щодо козацької спільноти, то вона ніколи в повному обсязі не делегувала своїх прав, будучи готовою в будь-який момент долучитися до прийняття владного рішення.

Зібрання всіх без винятку козаків – рада (коло), була вищим органом влади на Запорозькій Січі. Чернецькою радою вона називалася тоді, коли козаки збиралися не за старшинською, а за власною ініціативою. Також на раду могли зібратися лише старшини, а в окремих випадках на коло могли запросити не все козацтво, а лише депутації від куренів. Існування ради не регламентувалося формальними правилами, традиційно коло скликалась щорічно 1 січня на Січі, для переобрання отамана та старшини, а в разі поточної потреби скликалися неординарні ради, які могли збиратися там де виникала така потреба. Рада була дорадчим органом, інструментом досягнення консенсусу, прийняття спільного рішення, яке ставало обов'язковим для спільноти, що його ухвалила. При ухваленні рішення рада розділялася на два кола – старшинське та чернетське, що обіймало чернь – простих людей. І дуже часто, коли чернетське коло одностайно приймало рішення, то старшині, навіть мимоволі, доводилось приставати на бік більшості. В ознаку прийняття рішення били в литаври та давали гарматні залпи.

На думку І. С. Стороженка козацька лицарська ідеологія засновувалась на пасіонарному імперативі: «Будь тим, ким ти повинен бути», відповідно до якого козацька спільнота ухвалювала рішення не за «згодою більшості», а за «загальною згодою», коли незгодних могли ліквідувати фізично. Іншими словами, почуття найвищої спільності «ми» мусило абсолютно придушувати кожне конкретне «я», бо тільки за таких умов забезпечувалася колективна захищеність у небезпечних умовах воєнного промислу [10, с. 6-18].

На повагу ради виносились найважливіші питання щодо життєдіяльності козацької громади, а саме: встановлення військового устрою, обрання виконавчих органів – отамана, старшини, питання війни та миру, проведення переговорів з послами інших держав. В особливо важливих справах рада ставала вищою судовою інстанцією [11, с. 203-340].

Щодо виконавчої влади в козацькій громаді, то її обіймав кошовий отаман, який обирався загальним колом на один рік та мав потужний вплив на повсякденне життя Січі. Здійснювати виконавчу владу кошовому отаману допомагала козацька старшина – суддя, осавул, писар, яка обиралася задля виконання волі громади. Джерелом влади була не владолюбна старшина, а козацька спільнота, її воля. А відтак успіх керівництва залежав від здібності інтегруватися в спільноту, знати її потреби та видавати лише ті накази, які визнавалися козаками та виконувалися добровільно. Будь-який примус з боку старшини щодо виконання наказів козаками, або їх покори, був неможливий та протирічив би козацькій демократії [12, с. 29].

Низовою структурною ланкою Січі були курені, як осередки козацьких земляцтв, назви яких йшли від місцевостей, в яких мешкали козаки на волостях. Так, у XVI ст. на Запоріжжі нараховувалось сім куренів: Пашківський, Титарівський, Дерев'янківський, Поповичівський, Іванівський, Канівський та Дядьківський [13, с. 203-240]. Курінь

знаходився під проводом курінного отамана, який обирався курінною радою з авторитетних козаків, та не потребував затвердження на посаді з боку загального січового кола. Навпаки, простежується закономірність, що сподіватися на посаду кошового отамана міг претендент, який в своїй кар'єрі мав досвід управління куренем.

Окрім суто військової організації життя на куренях в самій Січі варті згадки й фобург-містечки, що забезпечували оборону підступів до Січі, а разом з тим і терпіли захожих людей. Бо січовий острів вмщував не більше аніж 8 тис. козаків, у той час як всього їх налічувалось до двадцяти тисяч, решта знаходила притулок у військових містечках [14, с. 23]. Де поручь з козаком можна було побачити й дрібного крамаря, селянина та навіть жінку, проте всі вони перебували під військовим правом. Цей сторонній фобурговий люд, який постійно був в русі, то заходячи, то відходячи з містечка, дуже швидко пристосовувався до військових порядків. Втім не можна вести мову про те, що ці запорозькі містечка мали перспективу розвинути в сталі громадські спільноти, але й суто військовими вони також не були.

Кількість таких містечок була невелика і перше місце посеред них поправу належало Кодакові [15, с. 21, 114]. Вважалося, що той хто володів Кодаком, той володів ключами від Січі. Так є відомості про фобурги: Переволочне [16, с. 131], Мишурич Ріг [17, с. 244], Микитин Ріг, Самар, Кам'яний Заток [18, с. 147], Романково, Половиця [19, с. 41].

Як зазначає акад. М. Є. Слабченко – запорозькі містечка не мали своєї питомої політичної фізіономії. Вони світили відображенням світлом Січі [20, с. 163]. За люстраціями королівщини людяність містечок ділилась на січовиків та підлеглих війську. Ці останні звалися поспільством і об'єднувались в громаду міста [21, с. 217]. З огляду на військові потреби, на ту систему, за якою розташовувались січовики, міська людність також поділялась на сотні, під проводом сотників. Під сотниками перебували очільники поселських десятків – десятники. Цей десятинний поділ пішов від того, що січовики жили посеред містечкової людності, а їх хати звалися десятковими, до яких ще й додавалася назва куреня до якого належав січовик. Історичні документи свідчать про застосування цього поділу навіть до мешканців монастирів [22, с. 116].

З часом поспільство набувало твердої осілості в фобургах, на відміну від січових козаків, а це, у свою чергу, формувало потребу в запровадженні посади отамана для осілої людності. Таким чином складається практика, коли владу в місті обіймали два отамана – козачий та посполитий [23, с. 134]. За військовою регулою отамана не обирали, а призначали з кошу до подальшого розгляду. Кош тримав отаманів під контролем і останні повинні були дотримуватись «високоповелительного ордеру» - інструктивного припису, за яким десятник чи отаман не повинен був «обходительно жил, не чинил не мальейших сор и раздоров, ... виновных изыскивал, на взятки отнюдь не ластился, не допускал никого до опустошения рубкою буераков» [24, с. 166].

Помічник отамана звався десятковий чаус, його обирав собі сам отаман. Але джерела не містять подробиць щодо цієї посади, чисельності, функцій тощо. Канцелярська робота покладалася на писаря, на утримання якого кожний посполитий повинен був сплатити 5–10 коп. на рік.

Всередині другої половини XVI ст., Сигізмунд II Август спрямував на Запоріжжя у 1568 р. свої пропозиції щодо прийняття на королівську службу – при земцах наших знайдеться вам служба наша, за котру жалованье каждый з вас від нас одержить [25, с. 6]. Нажаль й на сьогодні дослідникам не вдалося віднайти королівської грамоти, яка б започаткувала створення постійного козацького реєстрового війська. Утім в наявності грамота Сигізмунда II Августа, датована 5 червнем 1572 р., якою польський король підтвердив розпорядження коронного гетьмана Є. Язловецького щодо набору трьохсот

козаків на державну службу та призначив шляхтича Я. Бадовського старшим та суддею над низовими козаками [26, с. 176]. Отже місцева влада була позбавлена своїх повноважень над козаками, які були виділені з інших верств населення та легітимізовані в окремий соціальний стан, отримавши особливі права і привілеї. До того ж, започаткування особливого підпорядкування реєстрового козацтва мало на меті запровадження над ним дієвого контролю та утримання від дій, що суперечать інтересам держави.

Відсутність юридичної градації серед реєстровців не виключала формальної диференціації, яка полягала у поділі козаків на старшину та рядових. І якщо всі реєстровці отримували платню та були виведені з під старостинської влади, то обрання старшини мало соціальний підтекст. Саме тому корона намагалася контролювати обрання на старшинські посади та докладала зусиль до їх займання шляхтичами польського походження. Козацьким очільникам, уряд намагався забезпечити міцне матеріальне становище, насамперед через реалізацію їх права на землеволодіння.

Старшим реєстрового війська, на період від сейму до сейму, призначався комісар, яким міг стати лише шляхтич, чия кандидатура пропонували королю на затвердження великий та польний коронні гетьмани. Комісар складав присягу на вірність королю та Речі Посполитій, текст якої сейм затвердив у ординації. Старший комісар знаходився у прямому підпорядкуванні великому гетьману коронному та отримував повноваження головнокомандуючого, який мав право вищого суду над реєстровцями.

Така ж процедура запроваджувалась щодо полковників та осавулів, які призначались лише зі шляхти, вірній польській короні. Як і старший комісар полковники знаходились у підпорядкуванні великого гетьмана коронного і були зобов'язані постійно знаходитись на території свого полку, виконуючи покладені на них обов'язки.

Щодо низового командного складу – сотників та отаманів, то вони могли бути призначені з осіб козацького стану, людей лицарських. Режим військово-територіального прикріплення поширювався на всіх козаків. Їм не дозволялося селитися в інших містах на Україні окрім Черкас, Чигирин, Корсуня та заборонялось залишати міста своєї дислокації без паспорту виданого старшим комісаром. Також вводилась заборона брати шлюб з міщанами. А в разі виникнення спору між міщанином та козаком, він підлягав розгляду спільно підстарости та козацького полковника [27, с. 441].

Список використаної літератури

1. Див.: Труды института востоковедения Академии наук СССР. Ленинград : издательство Академии наук СССР, 1932-1947. Т. 34: Сокровенное сказание : монгольская хроника 1240 г. под названием Mongol-un niruča tobčiyān : Юань чао би ши, монгольский обыденный изборник / С. А. Козин ; [предисловие члена-корреспондента АН СССР Н. Поппе]. Т. 1 : Введение в изучение памятника, перевод, тексты, глоссарии. Москва ; Ленинград, 1941. 619 с.; Div.: Trudy instituta vostokovedeniya Akademii nauk SSSR. Leningrad : izdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1932-1947. Т. 34: Sokrovennoe skazanie : mongolskaya hronika 1240 g. pod nazvaniem Mongol-un niruca tobciyan : Yuan chao bi shi, mongolskij obydenyj izbornik / S. A. Kozin ; [predislovie chlena-korrespondenta AN SSSR N. Poppe]. Т. 1 : Vvedenie v izuchenie pamyatnika, perevod, teksty, golossarii. Moskva ; Leningrad, 1941. 619 s.

2. Акты, относящиеся к истории Западной России собранные и изданные Археографическою комиссиею / ред. Н. Костомаров. Санкт-Петербург : Тип. 2-го отдел. Собственной Е. И. В. канцелярии. 1846. Т. 1: 1340–1560. 432 с. С. 194.; Akty, otносяshiesya k istorii Zapadnoj Rossii sobrannye i izdannye Arheograficheskoyu

komissieyu / red. N. Kostomarov. Sankt-Peterburg : Tip. 2-go otdel. Sobstvennoj E. I. V. kancelyarii. 1846. T. 1: 1340–1560. 432 s. S. 194.

3. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890. Ч. 7. Т. 2 : Акты о заселении ЮгоЗападной России (1471–1668 гг.). С. 21.; Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj Komissieyu dlya razbora drevnih aktov, sostoyashej pri Kievskom, Podolskom i Volynskom General-Gubernatore. Kiev: Tip. G. T. Korchak-Novickago, 1890. Ch. 7. T. 2 : Akty o zaselenii YugoZapadnoj Rossii (1471–1668 gg.). S. 21.

4. Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Киев: В тип. И. и А. Давиденко. 1876. Ч. 7. Т. 1 : Акты о заселении Юго-Западной России (1386–1700 гг.). С. 83.; Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj Komissieyu dlya razbora drevnih aktov, sostoyashej pri Kievskom, Podolskom i Volynskom General-Gubernatore. Kiev: V tip. I. i A. Davidenko. 1876. Ch. 7. T. 1 : Akty o zaselenii Yugo-Zapadnoj Rossii (1386–1700 gg.). S. 83.

5. Див.: Źródła dziejowe. T. XXII : Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. XI : Ziemie ruskie, opisane przez Alexandra Jabłonowskiego. Ukraina (Kijów–Braclaw), dział III, Warszawa, 1897, 736+LX s. S. 396.;

6. Дашкевич Н. П. Болоховская земля и ее значение в русской истории. Эпизод из истории Южной Руси в XIII и XIV столетиях. Киев : Унив. тип., 1876. 66 с. С. 36, 44.; Dashkevich N. P. Bolohovskaya zemlya i ee znachenie v russkoj istorii. Epizod iz istorii Yuzhnoj Rusi v XIII i XIV stoletiyah. Kiev : Univ. tip., 1876. 66 s. S. 36, 44.

7. Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе : В 37 т. Киев, 1859–1914. Ч. 7. Т. 3 : Акты о заселении Южной России XVI–XVIII вв. Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1905. 1255с. С. 22.; Arhiv Yugo-zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissiej dlya razbora drevnih aktov, vysochajshe uchrezhdennuyu pri Kievskom Voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore : V 37 t. Kiev, 1859–1914. Ch. 7. T. 3 : Akty o zaselenii Yuzhnoj Rossii XVI–XVIII vv. Kiev : Tip. G. T. Korchak-Novickago, 1905. 1255s. S. 22.

8. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / Пер. із староукр. Р. Г. Іванченка. Київ : Т-во «Знання» України, 1992. 192 с. С. 27.; Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky / Per. iz staroukr. R. H. Ivanchenka. Kyiv : T-vo «Znannia» Ukrainy, 1992. 192 s. S. 27.

9. Listy Stanisława Żółkiewskiego 1584–1620. Wydae T. Xżu L. dla Miłośników Języka i Dziejów. w Krakowie : w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem K. Mańkowskiego, 1868. 152 s. S. 39.

10. Стороженко І. С. На яку січ спирався Б. Хмельницький, готуючи повстання проти польської влади в Україні? Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. Вип. 7. 2009. С. 6–18. С. 10.; Storozhenko I. S. Na yaku sich spyravsia B. Khmelnytskyi, hotuiuchy povstannia proty polskoi vlady v Ukraini? Prydniprov'ia: istoryko-kraieznavchi doslidzhennia. Vyp. 7. 2009. S. 6–18. S. 10.

11. Слабченко М. Є. Соціально-правова організація Січи Запорозької. Т. 5 : Організація народного господарства України від Хмельниччини до світової війни: (відбитка з 3-го випуску «Праць Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права». Збірник соціально-економічного відділу ВУАН. № 12). Київ : Друк. Української АН, 1927. С. 203—340. С. 330.; Slabchenko M. Ye. Sotsialno-pravova orhanizatsiia Sichy Zaporozkoi. T. 5 : Orhanizatsiia narodnoho hospodarstva Ukrainy vid

Khmelnychchyny do svitovoi viiny: (vidbytko z 3-ho vypusku «Prats Komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidno-ruskoho ta ukrainskoho prava». Zbirnyk sotsialno-ekonomichnoho viddilu VUAN. № 12). Kyiv : Druk. Ukrainskoi AN, 1927. S. 203—340. S. 330.

12. Кумке К. К вопросу о термине «казак – казачество», относящемуся к XVI–XVII вв. Українське козацтво: Витоки, еволюція, спадщина: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 500-річчю українського козацтва, Київ – Дніпропетровськ, 13–17 травня 1991 р. У 3 вип. / Ред. кол. : В. А. Смолій (відп. ред.), М. П. Ковальський, В. С. Степанков, Ф. П. Шевченко, В. О. Щербак (відп. секр.). АН України. Інститут історії України; Дніпропетровський державний університет. Вип. 1. Київ : Інститут історії України, 1993. 164 с. С. 29.; Kumke K. K voprosu o termyne «kazak – kazachestvo», otnosiashchemusia k XVI–XVII vv. Ukrainske kozatstvo: Vytoky, evoliutsiia, spadshchyna: Materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii, prysviachenoї 500-richchiu ukrainskoho kozatstva, Kyiv – Dnipropetrovsk, 13–17 travnia 1991 r. U 3 vyp. / Red. kol. : V. A. Smolii (vidp. red.), M. P. Kovalskyi, V. S. Stepankov, F. P. Shevchenko, V. O. Shcherbak (vidp. sekr.). AN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy; Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet. Vyp. 1. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy, 1993. 164 s. S. 29.

13. Слабченко М. Є. Соціально-правова організація Січи Запорозької. Т. 5 : Організація народного господарства України від Хмельниччини до світової війни: (відбитка з 3-го випуску «Праць Комісії для виучування історії західно-руського та українського права». Збірник соціально-економічного відділу ВУАН. № 12). Київ : Друк. Української АН, 1927. С. 203–340. С. 222.; Slabchenko M. Ye. Sotsialno-pravova orhanizatsiia Sichy Zaporozkoi. T. 5 : Orhanizatsiia narodnoho hospodarstva Ukrainy vid Khmelnychchyny do svitovoi viiny: (vidbytko z 3-ho vypusku «Prats Komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidno-ruskoho ta ukrainskoho prava». Zbirnyk sotsialno-ekonomichnoho viddilu VUAN. № 12). Kyiv : Druk. Ukrainskoi AN, 1927. S. 203–340. S. 222.

14. Терновский Н. Н. К истории Запорожского края Екатеринослав: Тип. губернского земства, 1904. С. 23.; Ternovskij N. N. K istorii Zaporozhskogo kraja Ekaterinoslav: Tip. gubernskogo zemstva, 1904. S. 23.

15. Dubiecki, Marian Kudak. Twierdza kresowa i jej okolice. Warszawa : nakł. Gebethnera i Wolffa, 1900. 154 s. S. 21, 114.

16. Эварницкий (Яворницкий) Д. И. История запорожских казаков. Санкт-Петербург : Тип. И. Н. Скороходова, 1892. 641 с. Т. 1. С. 131.; Evarnickij (Yavornickij) D. I. Istoriya zaporozhskih kozakov. Sankt-Peterburg : Tip. I. N. Skorhodova, 1892. 641 s. T. 1. S. 131.

17. Див.: Путешественныя записки Василья Зуева от С. Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году. В Санктпетербурге : При Императорской Академии наук, 1787. [2], 273, [1] с. С. 244.; Div.: Puteshestvennyya zapiski Vasilya Zueva ot S. Peterburga do Hersona v 1781 i 1782 godu. V Sanktpeterburge : Pri Imperatorskoj Akademii nauk, 1787. [2], 273, [1] с. С. 244.

18. Эварницкий (Яворницкий) Д. И. Вольности запорожских казаков : историко-топографический очерк. Санкт-Петербург : Типо-литогр. и фото П. И. Бабкина, 1898. 405, VI, [1] с. С. 147.; Evarnickij (Yavornickij) D. I. Volnosti zaporozhskih kazakov : istoriko-topograficheskij ocherk. Sankt-Peterburg : Tipo-litogr. i foto P. I. Babkina, 1898. 405, VI, [1] с. С. 147.

19. Dubiecki, Marian Kudak. Twierdza kresowa i jej okolice. Warszawa : nakł. Gebethnera i Wolffa, 1900. 154 s. S. 41.

20. Слабченко М. Є. Паланкова організація Запорозьких Вольностей. Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права. Київ : З друк. Укр. Акад. Наук. Вип. 6. 1929. XLII, 527, II, [1] с. С. 163.; Slabchenko M. Ye. Palankova organizatsiya Zaporozkikh Volnostiv. Praci Komisiyi dlya viuchuvannya istoriyi zahidno-ruskogo ta vkrayinskogo prava. Kiyiv : Z druk. Ukr. Akad. Nauk. Vip. 6. 1929. XLII, 527, II, [1] с. S. 163.

21. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Церкви и приходы прошедшего XXVIII столетия : Вып. 1-2. Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1880. Вып. 1 : Нынешние уезды : Екатеринославский, Верхнеднепровский, Новомосковский и Павлоградский. Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1880. V, 573 с. С. 217.; Materialy dlya istoriko-statisticheskogo opisaniya Ekaterinoslavskoj Eparhii. Cerkvi i prihody proshedshego XXVIII stoletiya : Vyp. 1-2. Ekaterinoslav : Tip. Ya. M. Chauskogo, 1880. Vyp. 1 : Nyneshnie uезdy : Ekaterinoslavskij, Verhnedneprovskij, Novomoskovskij i Pavlogradskij. Ekaterinoslav : Tip. Ya. M. Chauskogo, 1880. V, 573 с. S. 217.

22. Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь. Екатеринослав : тип. Екатеринославскаго Губернскаго Правления, 1873. 272 с. С. 116.; Samarskij, Ekaterinoslavskoj eparhii, Pustynno-Nikolaevskij monastyr. Ekaterinoslav : tip. Ekaterinoslavskago Gubernskago Pravleniya, 1873. 272 s. S. 116.

23. Стороженко А. Сводъ данныхъ о Янъ Орышевском, Запорожскомъ гетманъ времяъ Стефана Баторія. Киевская старина. Ежемесячный исторический журнал. 1897. № 1. Янв. 125–145. С. 134.; Storozhenko A. Svod dannyh o Yan Oryshevskom, Zaporozhskom getman vremen Stefana Batoriya. Kievskaya starina. Ezhemesyachnyj istoricheskij zhurnal. 1897. № 1. Yanv. 125–145. S. 134.

24. Слабченко М. Є. Паланкова організація Запорозьких Вольностей. Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права. Київ : З друк. Укр. Акад. Наук. Вип. 6. 1929. XLII, 527, II, [1] с. С. 166.; Slabchenko M. Ye. Palankova orhanizatsiia Zaporozkykh Volnostiv. Pratsi Komisii dlia vyuchuvannya istorii zakhidno-ruskoho ta vkrayinskoho prava. Kyiv : Z druk. Ukr. Akad. Nauk. Vyp. 6. 1929. XLII, 527, II, [1] с. S. 166.

25. Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе : В 37 т. Киев, 1859–1914. Ч. 3. Т. 1 : Акты о казаках (1500–1648 гг.). Киев : Тип. И. и А. Давиденко, 1863. СХХ, 433 с. С. 6.; Arhiv Yugo-zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissiej dlya razbora drevnih aktov, vysochajshe uchrezhdennuyu pri Kievskom Voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore : V 37 t. Kiev, 1859–1914. Ch. 3. T. 1 : Akty o kazakah (1500–1648 gg.). Kiev : Tip. I. i A. Davidenko, 1863. СХХ, 433 s. S. 6.

26. Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе : В 37 т. Киев, 1859–1914. Ч. 7. Т. 2 : Акты о заселении Юго-Западной России. Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890. II, II, 644 с. С. 176.; Arhiv Yugo-zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissiej dlya razbora drevnih aktov, vysochajshe uchrezhdennuyu pri Kievskom Voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore : V 37 t. Kiev, 1859–1914. Ch. 7. T. 2 : Akty o zaselenii Yugo-Zapadnoj Rossii. Kiev : Tip. G. T. Korchak-Novickogo, 1890. II, II, 644 s. S. 176.

27. Konstytucye seymu walnego koronnego warszawskiego szescniedzilniego 1638. Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX Pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wydanego. Petersburg : nakład i druk Jozafat Ohryzko, 1859. T. III : Prawa,

konstytucye y przywileie Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone. 472, XV. s. S. 441.

Ye. Butyrin

LOCAL GOVERNMENT DURING THE COSSACK PERIOD (END OF THE XV CENTURY - FIRST QUARTER OF THE XVII CENTURY)

The occurrence of the Cossacks and the functioning of the Cossack self-government bodies (end of the fifteenth century - the first half of the seventeenth century) have been explored in the article. It has been highlighted that the summit of all Cossacks, without exception - a council (circle) - was the supreme body of power in Zaporizhian Sich. It was called by the Chernetsky council when the Cossacks did not gather by the will of starshina, but on their own initiative. Besides, only the starostas could meet on the council, and in some cases not all of the Cossacks could be invited to the circle, but only heads of kurins. The existence of the council was not regulated by formal rules; traditionally the circle was convened annually on January 1 in Sich, for the re-election of the ataman and starostas, and in the case of the current necessity, convoked extraordinary councils that could be convened where the request arose. The Council was an advisory body, an instrument for reaching consensus, and a joint decision, which became binding on the community that adopted it. When making a decision, the council was divided into two circles - the Starosta and the Chern' (vulgus), which included people with the lowest common denominator, commoners. When the Chern' circle unanimously made a decision, the Starostas, even involuntarily, had to come down in favour on the side of the majority. In order to demonstrate decision-making process, they beat the timbasl and gave cannon volleys.

On behalf of the council, the most important questions concerning the life of the Cossack community were put forward, namely: the establishment of a military structure, the election of executive bodies - the ataman, the starosta, the questions of war and peace, negotiations with the ambassadors of other states. In particularly important cases, the council became the highest judicial authority.

It has been determined that the executive power in the Cossack community was occupied by the ataman of Kosh, who was elected by the general circle for one year and had a powerful influence on the daily life of Sich. The Cossack starshina - a judge, an osavul, a pisar' (clerk) who was elected for the purpose of fulfilling the will of the community - assisted in the exercise of executive power by the ataman. The source of power was not the ruling starshina, but the Cossack community, its will. Consequently, the success of the leadership depended on the ability to integrate into the community, to know its needs and to issue only those orders that were recognized by the Cossacks and were performed voluntarily. Any coercion on the part of the starshina for the execution of orders by the Cossacks, or their obedience, was impossible and contrary to the Cossack democracy.

Key words: Cossack, Registered Cossacks, Zaporizhzhya Sich, Koshovyi Otaman, Starshina.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

УДК 349.2

Т. М. Вахоньва

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У статті досліджено поняття технологічної дисципліни, визначено її характерні риси та основні складові. В результаті дослідження розглянуто різні аспекти поняття «дисципліна праці» та проаналізовано особливості правової регламентації технологічного процесу виробництва. Виокремлено основні нормативні акти, які містять техніко-юридичні норми, та встановлено особливості юридичної відповідальності за порушення технологічної дисципліни в контексті трудової дисципліни.

Ключові слова: дисципліна праці, технологічна дисципліна, виробнича дисципліна, трудова дисципліна, технологічний процес, технічні норми.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-65-72

Постановка проблеми. Виробництво будь-якої продукції, надання значної кількості побутових послуг супроводжуються застосуванням певного технологічного процесу, який регламентується спеціальними, як правило, технічними правилами. Залучення працівників до технологічних процесів є основною частиною трудового процесу на виробництві. Відносини щодо впровадження технологічного процесу на виробництві регулюються правовими нормами, які встановлюються роботодавцем шляхом прийняття низки локальних нормативних актів. Необхідність дотримання технологічних та технічних норм є обов'язком учасників трудового процесу, що визначається як обов'язок дотримуватися технологічної дисципліни. Технологічна дисципліна є ваговою складовою дисципліни праці, яка загалом характеризується такими поняттями як трудова дисципліна, службова дисципліна, виробнича дисципліна та, відповідно, технологічна. Дослідження дисципліни праці різними науковцями у різні часи так і не призвели до виникнення однозначного розуміння юридичної сутності вищезазначених видів дисципліни праці. Більш того, так і залишається невизначеною у повному обсязі юридична природа технічних норм та технологічної дисципліни як складової трудового права та регулятора трудових правовідносин. Зазначене обумовлює актуальність обраної теми та необхідність подальших досліджень у зазначеній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність подальшого вивчення технологічної дисципліни та технічних норм є безспірною, оскільки в Україні окремо саме цьому питанню практично не приділялась увага. В основному воно розглядалося в контексті дослідження трудової дисципліни такими науковцями як: Н.Б. Болотіна, В.С. Венедиктов, О.І. Процевський, В.Г. Ротань, В.В. Форманюк, Г.І. Чанишева, В.І. Щербина та інші.

Метою дослідження є з'ясування юридичної сутності технологічної дисципліни та визначення її місця у відносинах забезпечення дисципліни праці.

Виклад основного матеріалу. Глава X Кодексу законів про працю України присвячена правовому регулюванню дисципліни праці, має назву «Трудова дисципліна» та визначає обов'язки сторін трудового договору щодо її дотримання. У ст. 139 КЗпП України, яка визначає обов'язки працівників, встановлено, що працівники

зобов'язані додержуватися трудової і технологічної дисципліни та вимог нормативних актів про охорону праці тощо. У ст. 141 КЗпП України, яка визначає обов'язки власника, встановлено, що він повинен забезпечувати трудову і виробничу дисципліну, неухильно додержуватися законодавства про працю і правил з охорони праці тощо. Таким чином, виходячи із основних положень КЗпП України, дисципліна праці складається із таких елементів як: 1) трудова дисципліна; 2) виробнича дисципліна; 3) технологічна дисципліна. При цьому поняття «трудова дисципліна» може розглядатися як складова частина дисципліни праці, так і як синонім поняття «дисципліна праці».

Дисципліна праці є складним та багатоаспектним поняттям, до розгляду якого, з боку вчених, використовуються та використовувалися різні підходи:

1) дисципліна праці розглядається як родове поняття, до складу якого входить трудова та технологічна дисципліна [1, с. 15];

2) трудова дисципліна розглядається як родове поняття, до складу якого входить дисципліна праці та технологічна дисципліна [2, с. 29];

3) трудова дисципліна розглядається як родове поняття, до складу якого входить виробнича та технологічна дисципліна [3, с. 227];

4) виробнича дисципліна розглядається як родове поняття, до складу якого входить трудова та технологічна дисципліна [4, с. 282].

У нормах трудового законодавства не міститься визначення трудової, виробничої та технологічної дисципліни, але більшість норм, які закріплюють обов'язки працівників та роботодавців, надають можливість з'ясувати юридичну сутність того чи іншого виду дисципліни праці. Аналізуючи норми чинного КЗпП України слід звернути увагу, що, визначаючи обов'язки працівників, законодавець вказує на необхідність додержання ними трудової та технологічної дисципліни (ст. 139). Норма, яка визначає обов'язки роботодавця, вказує на необхідність правильної організації праці, створення умов для зростання продуктивної праці, а також необхідність забезпечення трудової та виробничої дисципліни (ст. 141). У розділі III «Основні обов'язки робітників і службовців» «Типових правил внутрішнього трудового розпорядку для робітників» [5] вказано, що працівники зобов'язані чесно і сумлінно працювати та дотримуватися дисципліни праці, яка визнається основою порядку на виробництві. Щодо роботодавців закріплено обов'язок забезпечувати суворе дотримання трудової та виробничої дисципліни, постійно здійснюючи організаційну, економічну та іншу роботу, спрямовану на раціональне використання трудових ресурсів, формування стабільних трудових колективів тощо.

Дисципліна праці, таким чином, є основою правопорядку та належного функціонування будь-якого підприємства (установи, організації); обов'язок дотримуватися трудової та технологічної дисципліни є спільним обов'язком всіх учасників трудового процесу, при цьому на роботодавців покладається додатковий обов'язок у вигляді забезпечення трудової та виробничої дисципліни. Виробнича дисципліна в трудовому праві є категорією, яка у більшій мірі характеризує обов'язки роботодавця, що спрямовані на створення належних, безпечних і здорових умов праці та, одночасно, на продуктивну роботу працівників та всього підприємства.

Трудова дисципліна традиційно визначається як система правових норм, що регулюють внутрішній трудовий розпорядок, встановлюють трудові обов'язки працівників та роботодавця, визначають заохочення за успіхи в роботі й відповідальність за невиконання цих обов'язків. Питання трудової дисципліни вирішуються за допомогою юридичних норм, що містяться у законах (КЗпП України, спеціальні закони), підзаконних нормативних актах (типові галузеві правила внутрішнього трудового розпорядку, галузеві статuti про дисципліну тощо), локальних

актах (правилах внутрішнього трудового розпорядку, колективному договорі, дисциплінарних статутах, положеннях про дисципліну тощо), а також можуть визначатися у трудовому договорі.

Одне із важливих місць у забезпеченні трудової дисципліни на конкретному підприємстві належить правилам внутрішнього трудового розпорядку, які можна визначити як сукупність норм, що встановлюють порядок взаємовідносин, взаємодії та підпорядкованості у трудовому колективі в процесі праці: між роботодавцем і працівниками, безпосередньо між працівниками, між роботодавцем і трудовим колективом. Внутрішній трудовий розпорядок на підприємстві (в установі, організації) розробляється на основі типових і галузевих правил і затверджується відповідно до ст. 142 КЗпП України, трудовим колективом за поданням власника або уповноваженого ним органу разом з профспілковим органом. Правила внутрішнього трудового розпорядку закріплюють порядок прийому і звільнення працівників, основні їх обов'язки, встановлюють режим робочого часу і відпочинку, визначають порядок заохочення працівників за успішну роботу і види та порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Одним із важливих обов'язків будь-якого працівника є дотримання технологічної дисципліни. Виготовлення будь-якої продукції потребує дотримання працівниками певного технологічного процесу. Життєздатність технологічного процесу забезпечується правильною організацією виробничої діяльності підприємства та дотриманням технічних норм. Технологічний процес визначає послідовність (порядок) здійснення виробничих операцій, режимів функціонування машин, прийомів та способів виконання робіт, застосування певних видів сировини та матеріалів, використання спеціальних інструментів та приладів тощо.

Безпека праці при виготовленні продукції у промислових умовах залежить від дотримання юридичних норм про охорону праці, а також від дотримання технічних норм, що є складовою частиною технологічного процесу виготовлення тієї чи іншої продукції.

Таким чином, забезпечення дотримання технологічного процесу, здійснюється за допомогою технологічної дисципліни, яку можна визначити як сукупність технічних, технологічних та техніко-юридичних норм, за допомогою яких здійснюється встановлення, дотримання, використання та забезпечення вимог технологічного процесу. Технологічна дисципліна забезпечує таку організацію виробництва при якій працівниками і роботодавцем не допускається порушення технологічного процесу. Технологічний процес як сукупність вимог та правил, що призначаються для виконання учасниками трудового процесу, покладається в основу будь-якого виробництва.

Виробничий процес передбачає впровадження, взаємодію та функціонування всіх ланок та підсистем роботи підприємства (співпраця всіх учасників трудового процесу, організація поставки сировини (матеріалів), контроль за якістю виготовленої продукції, дотримання норм технологічного процесу, впровадження механізмів для створення безпечних та здорових умов праці тощо). Виробнича дисципліна, таким чином, є сукупністю вимог, умов, передумов, дій, які надають можливість працювати підприємству як єдине ціле. Забезпечення виробничої дисципліни здійснюється роботодавцем (керівником) або спеціально уповноваженими посадовими особами. Організація виробничого процесу та забезпечення виробничої дисципліни є ваговою складовою управлінської діяльності керівника підприємства. Дотримання виробничої дисципліни, так само як і технологічної та трудової є основним обов'язком працівників.

Технологічна дисципліна хоч і може розглядатися окремо, є важливою складовою трудової та виробничої дисципліни. Всі визначені нами види дисципліни праці є тісно

взаємопов'язаними та взаємообумовленими, що на практиці дозволяє термін «трудова дисципліна» використовувати у якості синоніму щодо терміна «дисципліна праці».

Технологічний процес визначається та, відповідно, регламентується документами технічного (технологічного) характеру: технічними правилами, технічними умовами, технічними стандартами тощо. Місце таких документів в системі нормативних актів продовжує оспорюватися. Деякі науковці норми технічного змісту категорично не визнають юридичними, особливо, якщо вони не перетинаються з конкретним виробничим процесом. Однак більш обґрунтованою та раціональною є практика визнання таких норм юридичними або техніко-юридичними. Один із дослідників технологічної дисципліни та технічних норм вказував, що технічні норми визначають науково обґрунтовані методи, способи, прийоми та засоби поводження із знаряддями праці, порядок виконання технологічних операцій. При цьому значна частина технічних норм закріплена у нормативно-правових актах, тому об'єктивно їх можна вважати юридичними нормами, оскільки вони санкціонуються державою та в конкретних трудових відносинах роботодавцем. [6, с. 42] Техніко-юридичні норми, що визначають той чи інший технологічний процес, є обов'язковими для використання при виготовленні продукції, яка обумовлюється цим процесом. Якщо, наприклад, нове обладнання або необхідність створення безпечних та здорових умов праці потребують запровадження принципово нових технічних норм, то роботодавець може, а інколи і зобов'язаний, на локальному рівні запровадити нові технічні правила (вимоги).

Відповідні локальні акти (технічні, технологічні норми) є сукупністю правил поведінки, що визначають вимоги роботодавця до найманого працівника щодо порядку поводження з виробничою технікою, обладнанням, готовою продукцією, а також його поведінку по відношенню до інших працівників, що задіяні з ним в одному технологічному процесі. Таким чином, технічні норми, які регламентують той чи інший технологічний процес, затверджені державою та (або) закріплені локальними нормативними актами можна вважати юридичними нормами із спеціальним змістом.

До нормативних актів, які регламентують технологічні процеси виробництва та містять технічні норми насамперед належать: 1) Будівельні норми (правила); 2) Державні стандарти; 3) Технічні регламенти; 4) Технічні умови (інструкції); 5) Технологічні інструкції та інші.

Будівельні норми (правила) - затверджений суб'єктом нормування підзаконний нормативний акт технічного характеру, що містить обов'язкові вимоги у сфері будівництва, містобудування та архітектури. Розроблення, погодження, затвердження, реєстрація і застосування будівельних норм здійснюється у відповідності із Законом України «Про будівельні норми» [7] від 5 листопада 2009 року. Будівельні норми у відповідності із вищезазначеним законом поділяються на державні та галузеві. Державні будівельні норми - нормативний акт, затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері будівництва. Галузеві будівельні норми - нормативний акт, затверджений міністерством в межах своїх повноважень у разі відсутності державних будівельних норм або необхідності встановлення вимог до будівництва окремих видів споруд, що конкретизують вимоги державних будівельних норм. Наприклад, з 1 січня 2017 року запроваджені нові Державні будівельні норми А.3.1-5:2016, які встановлюють загальні вимоги до організації будівельного виробництва під час нового будівництва, реконструкції, капітального ремонту, технічного переоснащення будинків, будівель, споруд будь-якого призначення, їх комплексів або частин, лінійних об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури.

Державні стандарти України (ДСТУ) - стандарти, розроблені відповідно до чинного законодавства України, що встановлюють для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості, розроблені на основі консенсусу та затверджені уповноваженим органом.

Державні стандарти України містять обов'язкові та рекомендовані вимоги. До обов'язкових належать: 1) вимоги, що забезпечують безпеку продукції для життя, здоров'я і майна громадян, її сумісність і взаємозамінність, охорону навколишнього природного середовища, і вимоги до методів випробувань цих показників; 2) вимоги техніки безпеки і гігієни праці з посиланням на відповідні санітарні норми і правила; 3) метрологічні норми, правила, вимоги та положення, що забезпечують достовірність і єдність вимірювань; 4) положення, що забезпечують технічну єдність під час розроблення, виготовлення, експлуатації (застосування) продукції; 5) поняття і терміни, що використовуються у сфері поводження з відходами, вимоги до класифікації відходів та їх паспортизації; 6) способи визначення складу відходів та їх небезпечності, методи контролю за станом об'єктів поводження з відходами, вимоги щодо безпечного для довкілля та здоров'я людини поводження з відходами, а також вимоги щодо відходів як вторинної сировини. Обов'язкові вимоги Державних стандартів підлягають безумовному виконанню органами державної виконавчої влади, всіма підприємствами, їх об'єднаннями, установами, організаціями та громадянами - суб'єктами підприємницької діяльності, на діяльність яких поширюється дія стандартів.

Рекомендовані вимоги державних стандартів України підлягають безумовному виконанню, якщо: 1) це передбачено чинними актами законодавства; 2) ці вимоги включено до договорів на розроблення, виготовлення та поставку продукції; 3) виготівником (постачальником) продукції зроблено заяву про відповідність продукції цим стандартам.

Державні стандарти України затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань технічного регулювання, а державні стандарти в галузі будівництва та промисловості будівельних матеріалів - спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з будівництва та архітектури. Державні стандарти України підлягають державній реєстрації в центральному органі виконавчої влади з питань технічного регулювання.

Технічний регламент - законодавчий акт, прийнятий органом влади, що містить обов'язкові технічні вимоги або безпосередньо, або шляхом посилання на стандарти, або шляхом застосування взаємопов'язаних стандартів. В Україні технічний регламент - це закон України або нормативно-правовий акт, прийнятий Кабінетом Міністрів України, у якому визначено характеристики продукції або пов'язані з нею процеси чи способи виробництва, а також вимоги до послуг, включаючи відповідні положення, дотримання яких є обов'язковим. Технічний регламент може також містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи способу виробництва.

Метою розроблення і застосування технічних регламентів є захист життя та здоров'я людини, тварин, рослин, національної безпеки, охорони довкілля та природних ресурсів, запобігання недобросовісній практиці. Відповідність введених в обіг в Україні продукції, процесів та послуг технічним регламентам є обов'язковою. Вимоги, встановлені технічними регламентами, повинні відображати ризики стосовно споживачів, довкілля та природних ресурсів, які створюватиме невідповідність

продукції, процесів і послуг.

Технічні умови - це документи, що встановлюють технічні вимоги, яким повинен відповідати конкретний виріб, матеріал, речовина і т.д. Технічні умови є технічним документом, який розробляється за рішенням виробника або на вимогу споживача продукції. Цей нормативний документ є невід'ємною частиною комплексу конструкторської або іншої технічної документації на продукцію. Технічні умови розробляють на один конкретний виріб, матеріал, речовину або кілька конкретних виробів, матеріалів, речовин і т.п. Вимоги, встановлені технічними умовами, не повинні суперечити обов'язковим вимогам державних (міждержавних) стандартів, що поширюються на дану продукцію.

Технологічні інструкції - є основними технологічними документами, що визначають асортимент напівфабрикатів, які виробляються; вимоги до якості і норми витрат сировини; порядок проведення технологічних процесів; вимоги до упакування і маркування; умови і терміни зберігання та транспортування.

Технологічні інструкції вводяться одночасно зі стандартами (технічними умовами). Технологічна інструкція підприємства зобов'язана забезпечувати випуск виключно високоякісної продукції в суворій відповідності зі стандартами, технічними умовами або іншими нормативними документами, призначеними для використання в кожній конкретній галузі виробництва. Типова технологічна інструкція включає в себе опис характеристик виробів, вимог до процесу їх виготовлення, контролю над використанням обладнання та матеріалів.

Існують і інші види техніко-юридичних нормативних актів, які визначають ті чи інші особливості технології виробництва, забезпечують регламентацію технологічного процесу та є складовою технологічної і виробничої дисципліни та, відповідно, і трудової дисципліни. Слід відзначити, що вагомою складовою технологічного процесу є дотримання норм про охорону праці, які встановлюють нормативи безпеки виробничого процесу. В Україні діють правила безпеки в різних галузях народного господарства, які за своїм змістом мають більш технічний, ніж соціальний характер.

Відповідно до Положення про Державний реєстр нормативно-правових актів з охорони праці від 8 червня 2004 року № 151 [8], затверджено Показчик нормативно-правових актів з охорони праці [9]. У відповідному показнику здійснене спеціальне кодування нормативно-правових актів з охорони праці у відповідності із «Класифікацією видів економічної діяльності» (КВЕД), яка є складовою частиною державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації в Україні.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити наступні висновки: 1. Технологічна дисципліна є складовою частиною трудової та виробничої дисципліни. Всі види дисципліни праці є тісно взаємопов'язаними та взаємообумовленими, що на практиці потребує комплексного застосування положень про дисципліну праці у нерозривній єдності. 2. Регламентація технологічного процесу, дотримання якого, в свою чергу, забезпечує дотримання технологічної дисципліни, здійснюється за допомогою технічних норм, які цілком виправдано можна вважати юридичними нормами із спеціальним (технічним) змістом. 3. Необхідність застосування та вибір тих чи інших нормативних актів технічного змісту обумовлюється видом діяльності підприємства, галуззю промисловості, можливими та наявними ризиками тощо. Адаптація технологічного процесу до державних та галузевих стандартів, а також забезпечення на підприємстві технологічної дисципліни є обов'язком роботодавця (керівника), який він реалізує шляхом прийняття локальних актів технічного змісту та шляхом забезпечення організації контролю за виконанням централізованих та

локальних техніко-юридичних норм. 4. Технологічна дисципліна впливає на різні сфери трудових правовідносин, зокрема: правила технологічного процесу обумовлюють вимоги до робочої сили (при прийнятті на роботу; при здійсненні випробування та визначенні реальних професійних якостей працівника; при встановленні необхідності здійснювати професійне навчання, перенавчання або підвищення кваліфікації працівника тощо); правила технологічного процесу та технологічна дисципліна тісно взаємопов'язані із нормами про охорону праці, більшість питань якої регулюється техніко-юридичними нормами, які є невіддільною складовою технологічного процесу; норми технології виробництва та технологічної дисципліни впливають на технічне нормування праці, оплату праці, надання часу відпочинку та надання працівникам додаткових трудових та інших соціальних пільг та гарантій тощо. 5. Порухення працівником технологічної дисципліни, виходячи із можливих наслідків, є більш тяжким порушенням, ніж порушення більшості соціально-трудова норм, що, на жаль, належним чином не відображено у трудовому законодавстві і потребує подальшого дослідження та розробки пропозицій, щодо удосконалення майбутнього трудового законодавства.

Список використаної літератури

- 1.Филатов Н.А., Турченко В.Н. Труд и дисциплина. М., Политиздат, 1971. - 112 с.; Filatov N.A., Turchenko V.N. Trud i distsiplina. M.Polizdat, 1971. – 112 s.
- 2.Трошин А.Ф. Трудовая дисциплина и ее структура // Советское государство и право. – 1976. - № 4, С. 23-29; Troshin A.F. Trudova distsiplina i yeo struktura // Sovetskoye gosudarstvo i pravo. – 1976. - № 4, S. 23-29.
- 3.Сыроватская Л.А. Трудовое право, М.: ЮРИСТ. 1998. – 312 с.; Syrovatskaia L.A. Trudovoie pravo, M.: YURIST. 1998. – 312 s.
- 4.Толкунова В.Н., Гусов К.Н. Трудовое право России. М.: ЮРИСТ. 1995. - 448 с.; Tolkunova V.N., Gusov K.N. Trudovoie pravo Rossii. M.: YURIST. 1995. – 448 s.
- 5.Типовые правила внутреннего трудового распорядка для рабочих и служащих предприятий, учреждений, организаций // Утверждены Государственным комитетом СССР по труду и социальным вопросам по согласованию с ВЦСПС (постановление от 20.07.1984 года № 213) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0213400-84>; Tipovyye pravila vnutriennogo trudovogo rasporiadka dlia rabochikh i sluzhashchih priedpriatii, uchriehdientiy, organizatsiy // Utvierzhdienu Gosudarstviennym komitetom SSSR po trudu i sotsialnym voprosam po soglasovaniu s VTSSPS (postanovlieniie ot 20.07.1984 goda № 213).
- 6.Белинкин А.А. Технологическая дисциплина труда (правовые вопросы): Дис. на соиск. уч. степ. к.ю.н.: (12.00.05) / Томский государственный университет. – Томск, 2002. – 197 с.; Bielinkin A.A. Tiekhnologichieskaia distsiplina truda (pravovyye voprosy): Dis. na soisk. uch. stiep. k.yu.n.: (12.00.05) / Tomskii gosudarstviennyi univiersitiet. - Tomsk, 2002. - 197 s.
- 7.Закон України «Про будівельні норми» від 05 листопада 2009 року // ВВР України, 2010, № 5, ст. 41[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17>; Zakon Ukrainy «Pro budivelni normy» vid 05 lystopada 2009 roku // VVR Ukrainy, 2010, № 5, st. 41.
- 8.Положення про Державний реєстр нормативно-правових актів з охорони праці / Затверджене наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 08.червня 2004 року № 151[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0778-04>; Polozhiennia pro Dierzhiavnyi riestr normatyvno-pravovyrih aktiv z okhorony pratsi vid 08 chervnia 2004 roku № 151.

9. Наказ Державної служби України з питань праці «Про затвердження Показчика нормативно-правових актів з охорони праці» від 15 січня 2018 року № 9 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0009880-18>; Nakaz Dierzhavnoi sluzhby z pytan pratsi «Pro zatverdzhennia Pokazchika normatyvno-pravovykh aktiv z okhorony pratsi» vid 15 sichnia 2018 roku № 9.

T. Vakhonieva

LEGAL NATURE AND THE VALUE OF TECHNOLOGICAL DISCIPLINE IN LABOR LAW

In the article the concept of technological discipline is investigated, its characteristic features and main components are determined. As a result of the research, various aspects of the concept of "discipline of labor" are considered and the peculiarities of the legal regulation of the technological process of production are analyzed. The basic normative acts containing the technical and legal norms are singled out, and the peculiarities of legal responsibility for violation of technological discipline in the context of labor discipline are established.

Key words: *discipline of labor, technological discipline, industrial discipline, labor discipline, technological process, technical norms.*

Стаття надійшла до редакції 20.05.2019 р.

УДК 340.1+378.4

Н. Л. Шелухин

О НАУЧНЫХ КОНФЕРЕНЦИЯХ В ОБЛАСТИ ПРАВА И НЕ ТОЛЬКО

В статье рассматриваются вопросы проведения научных конференций в области юриспруденции. Рассматривается классификация научных конференций, основные цели их проведения, выделяются основные этапы их проведения. Обращается внимание на проведение псевдонаучных конференций, приводятся и раскрываются их признаки. Вносятся предложения об унификации требований к проведению научных конференций, а так же их проведения только под эгидой Академии юридических наук Украины

Ключевые слова: *научная конференция, классификация конференций, цели и задачи конференций, Академия правовых наук Украины, псевдонаучные конференции, единая электронная библиотека материалов конференций.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-72-79

Ежегодно в Украине в области юриспруденции проводятся сотни конференций, в названии которых присутствует слово «научная». Их организаторами выступают университеты и другие высшие учебные заведения, научные заведения и исследовательские центры, общественные организации и объединения, органы власти и местного самоуправления, министерства и ведомства, промышленные предприятия и объединения и т.д. В работе этих конференций принимают участие физические и юридические лица Украины и зарубежных стран, международные организации и фонды различной направленности. Финансирование этих конференций происходит за

счет организаторов либо за счет участников. Среди громадного массива конференционных тематик сложно составить мнение о научном уровне конференции и определится с личным либо дистанционным участием в ее работе. Зачастую необходимо предварительное наведение справок о персональном участии конкретных ученых, тематики основных докладов и издания материалов конференции.

В связи с этим автор выносит на рассмотрение научной общественности свои рассуждения о таком методе научно-исследовательской деятельности как научная конференция, подходах к ее организации, целей и задачах проведения и уровня научности

Устоявшееся понятие научной конференции (англ. *academic conference*) как формы организации научной деятельности, я думаю, что никто оспаривать не будет. Процедуре проведения научных конференций, их планированию и эффективности проведения посвящено ряд научных работ различного уровня. Это, например, статьи: В.А. Балабан; М.В. Глаголева и Е.Д. Лапшиной; Н.Я. Головецкого, Л.Н. Мирошниченко и С.В. Колесниковой; Т.А. Дуденковой; О.А. Ерёмченко; Т.С. Королевой, И.А. Васильева и И.О. Торжкова и др. [1-6]. При этом рассмотрению подлежали как различные стадии и этапы проведения конференций, так и предпринималась попытка разработки критериев эффективности научных конференций. Если же проанализировать авторов по их научной принадлежности, то в основном это педагогический персонал высших учебных заведений. В связи с этим научные конференции рассматриваются как одна из форм учебно-методической работы.

Е.В. Павель и Е.В. Банная в статье «О результативности университетских научных конференций» приводят индикаторы для анализа; состава участников конференции и ее коммуникативной составляющей, финансовой составляющей научной конференции, значимости конференции для университета, научной результативности (различного рода публикации, полученные приглашения на другие конференции, заключенные договора на совместную научную деятельность и т. д.). Основным же результатом проведения конференции авторы видят улучшение академической репутации ВУЗа [7]. Это же мнения придерживаются и ряд других исследователей. На наш взгляд, предлагаемый авторами критерий носит не научный, а административно-организационный характер.

Другая группа ученых педагогов считает, что наиболее эффективно научные конференции выступают в качестве элемента подготовки студентов, организации их проектной работы и профессионального развития [8-10].

Третьи, при проведении научных конференций, ставят во главу угла эффективность научных коммуникаций [1, 11].

Не вступая в полемику с авторами вышеприведенных работ, считаем необходимым выразить свой взгляд на организацию и проведение научных конференций, причем конференций, проводимых по правовой тематике. Сразу же обращаем внимание на специфику обсуждаемых правовых проблем. Это, прежде всего, проблемы, связанные с:

- теоретическими исследованиями в области права,
- обсуждением и предложениями по усовершенствованию действующих нормативно-правовых актов,
- правоприменительной деятельностью.

В рамках данной статьи мы не рассматриваем;

- студенческие научные конференции, которые собственно являются продолжением образовательной деятельности и выполняют учебно-исследовательскую функцию при

подготовке будущих юристов;

- коммерческие конференции на правовую тематику, проводимые в основном негосударственными организациями с целью получения финансовых средств;

- конференции, финансируемые грантами и фондами иностранных и международных организаций, зачастую носящие политический характер и проходящие по тематике, определенной этими фондами.

К универсальным целям любой правовой (и не только) конференции относятся:

- установлений новых и укрепление состоявшихся связей среди участников конференции; неформальное общение участников, которое способствует налаживанию контактов между учеными и способствует, в дальнейшем, совместной научной деятельности. Как показывает опыт, именно неформальное общение в ученой среде, способствует комплексным исследованиям с наивысшим уровнем эффективности полученных результатов.

- обмен опытом, информацией и мнениями о практике и тенденциях развития нормативно-правовой базы; взглядами на стоящую проблему, зафиксированными документально. Огромным преимуществом является непосредственно реальное общение заинтересованных участников, а не виртуальная переписка.

Профиль работы и эффективность проведения любой конференции в области права определяется, прежде всего, квалификацией ее участников и целями, преследованными организаторами проведения научного форума.

По тематике научные конференции делятся на специализированные (т.е. посвященные какой-либо отдельной тематике или отрасли права) и конференции широкой тематики, охватывающие разносторонние вопросы. Причем здесь же необходимо отметить, что в основном специализированные конференции по праву проводят либо профильные юридические высшие учебные заведения, либо университеты, имеющие научный потенциал, традиции преподавания и сложившиеся научные правовые школы: Одесская юридическая академия, Харьковский юридический университет им. Я. Мудрого, Львовский университет, Академия МВД Украины, Киевский университет им. Т. Шевченко. Например: «Приоритетные направления развития аграрного законодательства и права в современных условиях» «Актуальные проблемы судебного права», «Философия и право», «Тенденции развития науки трудового права и права социального обеспечения».

По цели проведения научные конференции в области права можно условно классифицировать на: теоретические, практические, научно-практические, названия и сущность названия и сущность которых определяются профилем и направлением деятельности участников - научно-исследовательская либо практическая деятельность.

Разновидностью вышеуказанных видов научных конференций являются конференции событийные. К событийным конференциям, на наш взгляд, необходимо отнести конференции, посвященные различным событиям:

- юбилеям ВУЗов, факультетов, кафедр:

- юбилейная LXXV научная конференция профессорско-преподавательского состава, аспирантов, студентов и сотрудников структурных подразделений университета, посвященная 75-летию со дня основания Национального транспортного университета. 5-17 мая 2019;

- юбилейная XX Международная научно-практическая конференция «Человек, культура, техника в новом тысячелетии», посвященная 20-летию гуманитарного факультета Национального аэрокосмического университета им. Н. Е. Жуковского. «Харьковский авиационный институт». 23-24 апреля 2019 год;

- международная научная конференция «Современная криминология:

достижения, проблемы, перспективы», посвященная 50-летию со дня основания кафедры криминологии и уголовно-исполнительного права Национального юридического университет им. Ярослава Мудрого. 9 декабря 2016.

памяти выдающихся ученых или общественных деятелей:

- «Проблемы гражданского права и процесса» научно-практическая конференция, посвященная памяти Александра Анатольевича Пушкина м. Харьков 25 мая 2018;

- «Юлиан Целевич - украинский историк и общественный деятель (1843-1892 гг.). К 175-летию со дня рождения ». Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника. 22 марта 2018.

каким-либо выдающимся событиям или фактам, имеющим большой общественный резонанс:

- международная научно-практическая конференция «Соборность Украины: правовое измерение», посвященная 100-летию Акта Злуки УНР и ЗУНР 22 января 1919 года. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. 29 ноября 2018:

- всеукраинская научная историко-краеведческая конференция «Прошлое и современное Волини и Полесья. Ковель и Ковельщина в украинской и европейской истории». Посвящена 27-й годовщине независимости Украины, 100-й годовщины Украинской революции и 500-й годовщины предоставления Ковелю Магдебургского права. 22 октября 2018.

Целью теоретических, практических, научно-практических научных конференций ставится возможность обсуждения теоретических и практических вопросов права и правоприменения, дискуссии по проблемным вопросам права и правотворческой деятельности, обмен опытом, укрепление связей между научными и практическими работниками, апробация материалов исследования и т.д.

При планировании научных конференций в смету их проведения закладываются средства на приглашение ведущих специалистов из Украины и других стран по тематике конференций, на издание материалов конференции и их рассылку, проведение ознакомительной экскурсии по месту расположения принимающей стороны и т.д. Финансирование проведения таких научных конференций берут на себя университеты, государство или международные организации.

Решения этих научных конференций доводятся до органов и организаций, заинтересованных в разработке обсужденной тематики, материалы издаются сборником с присвоением ISBN и рассылаются в крупнейшие профильные библиотеки, учебные и научные учреждения. Все вышесказанное относится к действительно научным, престижным конференциям, на которых решаются теоретические и практические задачи в области юриспруденции*.

Проблемой этих конференций является, как правило, низкая востребованность результатов, отсутствие практического внедрения предложений и наработок, отраженных в резолюции, в правотворческую и правоприменительную деятельность.

Далее остановимся конференциях с «усеченным уровнем научности». Признаки этих конференций:

---

*Считаем необходимым обратить внимание научной общественности на получившее в последнее время распространение дискриминационного понятия «конференция молодых ученых». Непонятно, что под этим подразумевается? Это возраст, неопытность, отсутствие весомых научных результатов, градация по возрасту? Это те конференции, в которых метрам от науки участвовать не совсем прилично? Тогда должны быть конференции для пожилых ученых, ученых среднего возраста и т.д.

- заявленная тематика конференции столь широка, что к публикации принимаются материалы на любую тему; публикуемые материалы не рецензируются; большая часть материалов - низкого качества и подготовлена студентами, иногда начальных курсов. Например: «Реформирование правовой системы в контексте евроинтеграционных процессов» - Сумской университет, «Правовое образование и правовая наука в Украине в условиях современных трансформационных процессов» - Запорожский университет, «Инновационный потенциал и правовое обеспечение социально-экономического развития Украины: вызов глобального мира» - Полтавский институт экономики и права университета «Украина», «Правовая доктрина: международный опыт и практическая реализация в Украине» - Мариупольский университет;

- заявлено большое количество подгрупп и секций по различным направлениям, которые реально работать не будут из-за физического отсутствия участников;

- отсутствие научного потенциала в ВУЗе в области тематики конференции, отсутствие значимых практических результатов по предлагаемой тематике (научные работы, принятые и зарегистрированные законопроекты и т.д.). Причем «глобальную» тематику конференций зачастую заявляют периферийные и непрофильные университеты со слабым научно-юридическим потенциалом;

- издание материалов конференции. Материалы выступлений участников издаются в ограниченных экземплярах и только для «очень уважаемых участников». В библиотеки, даже крупнейшие, не направляются; в лучшем случае выкладываются на сайте учебного заведения, на украинском языке (без английской/русской аннотации) - плохо читаемого учеными за пределами Украины;

- резолюция конференции «обо всем на свете» - никуда не направляемая, либо вообще отсутствующая;

- время проведения конференции – один рабочий день;

- цели проведения конференции: пиар-компания в средствах массовой информации; прием и встреча высокопоставленных чиновников МОН, народных депутатов, представителей местного самоуправления, дипломатов и других иностранных гостей - неформальное общение руководства ВУЗа с ними;

- приглашение научных работников не по наличию у них работ по тематике конференции, а по величине административных должностей;

- ограниченный бюджет (недостаток финансирования), попытка переложить большую часть расходов на кафедру и профессорско-преподавательский состав.

Нужны ли такие конференции? Наверное – да. Просто не нужно их называть научными. Эти конференции тоже выполняют поставленные задачи – пусть не научные, но актуальные для ВУЗов. Это будут просто конференции: студенческие, межотраслевые, исследовательские, представительские, профориентационные, юбилейные, имиджевые, коммуникативные, просветительские и т.д.

Учитывая вышеизложенное, для повышения эффективности и результативности научных конференций в области юриспруденции на наш взгляд необходимо:

- создание рабочего научно-аналитического органа, в функцию которого входил бы мониторинг научно-исследовательской деятельности в области права с целью сбора и анализа предложений по модернизации действующего законодательства и внедрению их в практическую законотворческую деятельность. Это может быть научно-аналитическое подразделение при МОН Украины (Академии правовых наук, Верховной Раде), куда ученые-правоведы смогли бы отправлять свои наработки полученные при подготовке диссертационных исследований, научной деятельности, проведения конференций и т.д. по усовершенствованию действующей нормативной

базы и перспективах развития законодательства. А этот орган, в свою очередь поддерживал бы связь с профильными комитетами главного законодательного органа государства и выступал лоббистом корректировки, дополнения и принятия новых законов. Либо же такую работу можно организовать в рамках действующего Института законодательства Верховной Рады Украины, который является базовым учреждением научно-правового обеспечения законодательной деятельности Верховной Рады Украины. Основными задачами Института являются подготовка предложений по формированию стратегии государственной правовой политики Верховной Рады Украины; разработка научных концепций развития национального законодательства; проведение сравнительных исследований законодательства Украины и законодательства иностранных государств. Кроме этого на институт возложена задача по подготовке проектов перспективных и текущих государственных программ законопроектных работ Верховной Рады Украины; организации мониторинга эффективности действующего законодательства Украины и прогнозирования последствий его применения; научного обоснования проектов законов по важнейшим вопросам развития общества и государства; проведение научной экспертизы проектов законодательных актов Украины и др. *;

- научные конференции по праву должны проводиться только под эгидою Академии правовых наук Украины, другие конференции – по усмотрению организаторов;

- разработки Академией правовых наук Украины единых требований к проведению научных конференций в области права; планирование конференций. Это дает возможность своевременного ознакомления научной общественности с тематикой проведения и планирования участия в них. Причем Академии правовых наук Украины должна анализировать и утверждать предложения ВУЗов о предлагаемых конференциях, с целью недопущения проведения однотипных конференций в разных ВУЗах, профанации конференциальной деятельности, проведение тематических конференций в ВУЗах со слабым научным потенциалом и т.д.

- как вариант создание под эгидою Академии правовых наук Украины единой электронной библиотеки материалов конференций.

Список использованной литературы

1. Балабан В.А. Научно-исследовательская работа и участие преподавателей вуза в научных конференциях // Известия Дальневосточного федерального университета. Экономика и управление. 2005. № 4. С. 125-130; Balaban V.A. Nauchno-issledovatel'skaya rabota i uchastie prepodavatelej vuza v nauchnyh konferenciyah // Izvestiya Dalnevostochnogo federalnogo universiteta. Ekonomika i upravlenie. 2005. № 4. S. 125-130.

2. Глаголев М.В., Лапшина Е.Д. Методика расчета эффективности научной деятельности в научно-образовательном центре ДОСиГИК ЮГУ // Динамика окружающей среды и глобальные изменения климата. 2012. Т. 3. № 2(6); Glagolev M.V., Lapshina E.D. Metodika rascheta effektivnosti nauchnoj deyatel'nosti v nauchno-obrazovatel'nom centre DOSiGIK YuGU // Dinamika okruzhayushej sredy i globalnye izmeneniya klimata. 2012. T. 3. № 2(6).

3. Головецкий Н.Я., Мирошниченко Л. Н., Колесникова С. В. К вопросу о мониторинге эффективности деятельности образовательных организаций высшего образования // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 7, №6 (2015) URL: <http://www.naukovedenie.ru>

---

* Официальный сайт института законодательства Верховной Рады Украины. Режим доступа http://instzak.rada.gov.ua/news/Pro_Instytut/Zagalna_inform/73074.html

[://naukovedenie.ru/PDF/23EVN615.pdf](http://naukovedenie.ru/PDF/23EVN615.pdf); Goloveckij N.Ya., Miroshnichenko L. N., Kolesnikova S. V. K voprosu o monitoringe effektivnosti deyatel'nosti obrazovatel'nykh organizacij vysshego obrazovaniya // Internet-zhurnal «NAUKOVEDENIE» Tom 7, №6 (2015) URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/23EVN615.pdf>.

4. Дуденкова Т. А. Формальное и неформальное в научной коммуникации // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия Социальные науки, 2010, № 3 (19), с. 128-134; Dudenkova T. A. Formalnoe i neformalnoe v nauchnoj kommunikacii // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. Seriya Socialnye nauki, 2010, № 3 (19), s. 128-134.

5. Ерёмченко О.А. Международные научные мероприятия как инструмент продвижения национальной науки // Экономика науки.2015. №4. С. 292-303; Eryomchenko O.A. Mezhdunarodnye nauchnye meropriyatiya kak instrument prodvizheniya nacionalnoy nauki // Ekonomika nauki.2015. №4. S. 292-303.

6. Королева Т.С., Васильев И.А., Торжков И.О. Критерии оценки эффективности деятельности научных учреждений // Труды Санкт-Петербургского научно-исследовательского института лесного хозяйства. 2014. № 2. С. 94-111.; Koroleva T.S., Vasilev I.A., Torzhkov I.O. Kriterii ocenki effektivnosti deyatel'nosti nauchnykh uchrezhdenij // Trudy Sankt-Peterburgskogo nauchno-issledovatel'skogo instituta lesnogo hozyajstva. 2014. № 2. S. 94-111.

7. Павелъ Е.В., Банная Е.В. О результативности университетских научных конференций // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 9, №6 (2017) <https://naukovedenie.ru/PDF/21EVN617.pdf> (доступ свободный); Pavel E.V., Bannaya E.V. O rezultativnosti universitetskih nauchnykh konferencij // Internet-zhurnal «NAUKOVEDENIE» Tom 9, №6 (2017) <https://naukovedenie.ru/PDF/21EVN617.pdf> (dostup svobodnyj).

8. Минатуллаев А.А., Хабибулаев Х.М. Проектный подход к организации и проведения студенческой научной конференции // УЭПС: управление, экономика, политика, социология, -2017. – № 4. - С.45-52; Minatullaev A.A., Habibulaev H.M. Proektnyj podhod k organizacii i provedeniya studencheskoj nauchnoj konferencii // UEPS: upravlenie, ekonomika, politika, sociologiya, -2017. – № 4. - S.45-52.

9. Кригер Г.С., Ахметзянова Р.Р., Ринская Н.В. Проведение студенческих конференций как одно из необходимых условий профессионального развития // История и педагогика естествознания, -2015. - № 4 - С.27-30; Kriger G.S., Ahmetzyanova R.R., Rinskaya N.V. Provedenie studencheskih konferencij kak odno iz neobhodimyh uslovij professionalnogo razvitiya // Istoriya i pedagogika estestvoznaniya, -2015. - № 4 - S.27-30.

10. Манухов В.Ф. Научная студенческая конференция как необходимый элемент подготовки бакалавров [Электронный ресурс] / В. Ф. Манухов, Н. Г. Ивлиева, А. Ф. Варфоломеев, С. А. Тесленок, О. И. Муженикова // Современные проблемы территориального развития : электрон. журн. -2018. - № 1. - 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). - Систем. требования: Pentium III, процессор с тактовой частотой 800 МГц ; 128 Мб ; 10 Мб ; Windows XP/Vista/7/8/10; Acrobat 6x; Manuhov V.F. Nauchnaya studencheskaya konferenciya kak neobhodimyj element podgotovki bakalavrov [Elektronnyj resurs] / V. F. Manuhov, N. G. Ivlieva, A. F. Varfolomeev, S. A. Teslenok, O. I. Muzhenikova // Sovremennye problemy territorialnogo razvitiya : elektron. zhurn. -2018. - № 1. - 1 elektron. opt. disk (CD-ROM). - Sistem. trebovaniya: Pentium III, processor s taktovoj chastotoj 800 MGc ; 128 Mb ; 10 Mb ; Windows XP/Vista/7/8/10; Acrobat 6h.

11. Ларичев О.И., Мечитов А.И. Многофакторный анализ конференций Международного института прикладного системного анализа // Управление и научно-технический прогресс / Под ред. Б. З. Мильнера. - Достижения и перспективы. Выпуск

16 № 3. М.: Международный центр научно -технической информации, 1981. - С. 53-58; Larichev O.I., Mechitov A.I. Mnogofaktornyj analiz konferencij Mezhdunarodnogo instituta prikladnogo sistemnogo analiza // Upravlenie i nauchno-tehnicheskij progress / Pod red. B. Z. Milnera. - Dostizheniya i perspektivy. Vypusk 16 № 3. М.: Mezhdunarodnyj centr nauchno -tehnicheskoy informacii, 1981. - S. 53-58.

Н. Л. Шелухін

ПРО НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ В ГАЛУЗІ ПРАВА І НЕ ТІЛЬКИ

У статті розглядаються питання проведення наукових конференцій в області юриспруденції. Розглядається класифікація наукових конференцій, основні цілі їх проведення, виділяються основні етапи їх проведення. Звертається увага на проведення псевдонаукових конференцій, наводяться і розкриваються їх ознаки. Вносяться пропозиції про уніфікацію вимог до проведення наукових конференцій, а так само їх проведення тільки під егідою Академії юридичних наук України.

Ключові слова: наукова конференція, класифікація конференцій, цілі і завдання конференцій, Академія правових наук України, псевдонаукові конференції, єдина електронна бібліотека матеріалів конференцій.

N. Shelukhin

ON SCIENTIFIC CONFERENCE IN THE FIELD OF LAW AND NOT ONLY

The article discusses the issues of conducting scientific conferences in the field of jurisprudence. We consider the classification of scientific conferences, the main objectives of their conduct, highlights the main stages of their conduct. Attention is drawn to pseudoscientific conferences, their signs are presented and disclosed. Proposals are being made on the unification of requirements for holding scientific conferences, as well as their holding only under the auspices of the Academy of Legal Sciences of Ukraine

Key words: scientific conference, classification of conferences, goals and objectives of conferences, Academy of Legal Sciences of Ukraine, pseudoscientific conferences, a single electronic library of conference materials.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2019 р.

УДК 346.1

С. О. Алексєєв

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ СУДОЧИНСТВО В ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ УКРАЇНИ

В умовах глобалізації світового господарства об'єктивуються та актуалізуються питання участі національних економік в системі міжнародного економічного співробітництва. Але така участь здійснюється у своєрідному вигляді, – управлінський алгоритм якого досить яскраво проявляється через надбання гео економічної науки.

Ключові слова: господарське право, судочинство, міжнародні стандарти.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-79-92

Як така, геоeкономiка трактується одним з основоположників цього напрямку Є. Кочетовим, як система поглядів, яка вiдображає iнтерпретацiю глобального свiту через систему економiчних атрибутiв при послiдовному iх винесеннi за межi нацiональних рамок, включаючи i економiчнi вiдносини. Отже, геоeкономiка є симбiозом нацiональних економiк i державних iнститутiв, переплетiння нацiональних, наднацiональних економiчних i державних структур [1].

Наведена доктринальна позицiя дає змогу зрозумiти:

а) глобальний характер геоeкономiки, яка вiдображає вiдповiдну iнтерпретацiю глобального свiту (глобально-iнтерпретацiйна складова. – Авт.);

б) предметний характер геоeкономiки, що iнтерпретує глобальний свiт через систему економiчних атрибутiв (атрибутивно-економiчна складова. – Авт.);

в) топосно-територiальний характер геоeкономiки, що характеризує її через винесення економiчних вiдносин за межi нацiональних рамок (наддержавно-просторова складова. – Авт.);

г) симбiотичний характер геоeкономiки, яка в своїй архiтектонiцi визначається сукупнiстю нацiональних економiк i державних iнститутiв, переплетiнням нацiональних, наднацiональних економiчних i державних структур (iнтеграцiйна складова. – Авт.).

Питання геоeкономiки у поєднаннi з правовими настановами в контекстi становлення мiжнародного економiчного правопорядку та мiжнародного економiчного права як окремої галузi мiжнародного права, були предметом наукових дослiджень широкого кола фахiвцiв з економiки, мiжнародного публiчного та мiжнародного приватного права, господарського права тощо, зокрема, таких як М. Баймуратов, М. Богуславський, Г. Бувайлик, В. Корецький, Д. Кунц, Б. Кучер, Є. Львова, А. Лунц, К. Шмитхофф, В. Щербина тощо.

Доктринальнi пiдходи, що мiстилися в наукових роботах зазначених вчених, особливо сучасних, виходять з того, що головною стратегiчною тенденцiєю свiтової економiки є всеосяжна (економiчна, полiтична, правова) глобалiзацiя, що не тiльки стирає межi мiж нацiональними економiками i полiтико-економiчними концепцiями, оскiльки свiт стає єдиним господарським органiзмом в реальностi, а й формує єдиний правовий простiр, до якого входять нацiональнi правовi системи, наднацiональнi правовi системи мiждержавних iнтеграцiйних об'єднань та правовi системи мiжнародного спiвтовариства держав, що базуються на єдинiй правовiй системi ООН та конгломератi правових систем мiжнародних органiзацiй, що як дiють пiд її егiдою, так й не знаходяться пiд таким координацiйним впливом.

Тому метою даної статтi є визначення теоретичних пiдходiв до визначення норм мiжнародного права, що регламентують судочинство в господарських судах України.

Варто зазначити, що на фонi глобальних полiтико-економiчних та правових iнтеграцiйно-глобалiзацiйних процесiв, спостерiгаються важливі тенденцiї нiвелювання феноменологiї нацiональної державностi, коли нацiональна iсторiя i культура, етносоцiальна iдентичнiсть нацiй вже не грають визначальної ролi для поступового розвитку нацiональних держав, а резерв такого розвитку бачиться в поглибленнi iнтеграцiйних процесiв, що реалiзуються на всiх рiвнях комунікативної взаємодiї держав та їх народiв в межах мiжнародного спiвробiтництва.

Звiдси, можна констатувати, що свiтова економiка вступила в фазу, коли:

а) виникає мiжнародне унiфіковане правове поле для бiзнесу, що базується на мiжнародному правi та мiжнародних правових стандартах (нормативна основа. – Авт.);

б) починає крiпнути та реалiзовуватись тенденцiї дерегулювання в нацiональних

та світовій економіці (управлінсько-алгоритмічна основа. – Авт.);

в) і національними державами і міжнародною економічною спільнотою держав всіляко заохочуються та забезпечуються шляхом практичного (організаційного, нормативного, ресурсного тощо) супроводження всебічна лібералізація факторів виробництва (товарів, послуг, капіталу, робочої сили) – і саме вони становляться базовими умовами загального зростання рівня добробуту та розквіту всіх націй (ідеолого-праксеологічна основа. – Авт.).

Такий організаційно-методологічний підхід є не тільки підтвердженням актуалізації міжнародних господарських зв'язків, причому не тільки в організації та здійсненні господарської діяльності на теренах національних держав, а й на міжнародній арені, – а також об'єктивізації та актуалізації правозахисної профільної проблематики, що є пов'язаною з процесом захисту прав і свобод учасників господарського обороту.

В повсякденній практиці це детерміноване тим, що останнім часом істотно зросла кількість справ, ускладнених «іноземним елементом», розглянутих господарськими судами України. Це викликано тим, що:

- по-перше, позивачами, відповідачами, третіми особами в судочинстві, здійснюваному господарськими судами, можуть виступати іноземні фізичні і юридичні особи (суб'єктний критерій. – Авт.);

- по-друге, за межами України можуть перебувати об'єкти спору (територіально-просторовий критерій. – Авт.);

- по-третє, за кордоном міг мати місце юридичний факт, який лежить в основі правовідносин (юридіко-фактологічний критерій. – Авт.).

Крім того, часто в ході судового розгляду виникає потреба вчинити окремі процесуальні дії за кордоном, одержати доказ тощо (процесуально-праксеологічний критерій. – Авт.).

Визначаючи сучасні тенденції розвитку господарського процесу в Україні, В. Щербина та В. Резнікова, серед останніх зазначають особливу та незаперечну роль впливу *процесів глобалізації, положень міжнародного права і концепції захисту прав людини* на систему як вітчизняного правосуддя загалом, так і господарський процес зокрема (у межах цієї загальної тенденції як окрему тенденцію можна додатково виокремити зближення (гармонізацію, уніфікацію) правил та процедур на рівні країн Європейського Союзу (далі – ЄС), зближення українського процесуального законодавства з процесуальним законодавством ЄС). Йдеться, зокрема, про розвиток концепції глобального (абсолютного) верховенства права ЄС щодо національного права держав-членів [2].

Системно аналізуючи наведену доктринальну позицію, для більш глибокого її розуміння, вважаємо за необхідне розділити її на відповідні блоки-системи, що об'єднують:

а) відповідні суспільні відносини;

б) профільний нормативно-джерельний масив;

в) загальний гуманітарний потенціал міждержавних та наднаціональних відносин, – які в своїй сукупності дають більш чітке розуміння впливу глобалізації на господарський процес в Україні.

Отже, виокремлюючи такі блоки-системи, ми побачимо скерування діяльності законодавця щодо їх використання в контексті оновлення та модернізації господарського законодавства, піднесення та наближення його до міжнародних стандартів господарського процесу та судочинства.

Першим системою-блоком виступає визначальна роль впливу процесів

глобалізації на міжнародні економічні відносини, що веде до їх правової конвергенції. При цьому важливо враховувати, що сама правова конвергенція, що виражена в інтеграції переваг і «позитивних напрацювань» різних правових систем, – це не тільки процес, що відбувається в різних регіонах з тим або іншим ступенем інтенсивності, але в умовах сьогодення – це вже фактично існуюча і діюча модель [3].

Правова конвергенція в праксеологічному аспекті базується на різних напрямках, що при використанні відповідного технологічного інструментарію юридичної техніки та відповідному організаційному, організаційно-правовому, управлінському та ресурсному його супроводженні та забезпеченні, у підсумку, дає можливість констатувати наявність чи-то формування тенденції, чи-то наявності поодиноких, а потім й системних ознак дійсного зближення правових систем держав. До зазначених напрямків (технологічних прийомів) відносяться наступні:

- зближення законодавств;
- гармонізація національного законодавства;
- прийняття модельних законодавчих актів;
- уніфікація законодавства.

Всі наведені напрямки задля їх результативного детермінування, супроводжуються великим обсягом конкретної аналітичної діяльності, компаративної контекстуалізації, нормопроектуванням (нормопроектною діяльністю уповноважених суб'єктів, а також суб'єктів, що виконують нормопроектування, ініційоване ними самими) та нормотворчістю (законотворчістю) (специфічною діяльністю тільки уповноважених державою суб'єктів).

Уніфікація законодавства є найбільш поширеним засобом правової конвергенції, що здійснюється за рахунок спрощення та вироблення єдиних нормативних підходів до суспільних відносин, що мають найбільше соціальне значення для людини, соціуму та держави – за рахунок багатогранного нормативного регулювання, що має місце в різних державах. Зазвичай, уніфікація реалізується за рахунок використання широкого арсеналу правових засобів, що в системній єдності створюють технологічні механізми правової глобалізації. Серед зазначених механізмів можна назвати такі:

- загальний або розповсюджуваний правовий режим;
- визнаний рівний обсяг прав суб'єктів;
- єдині стандарти;
- вирівнювання рівнів правового забезпечення;
- визнання юридичних документів;
- введення спрощеного порядку правового регулювання;
- укладання договорів про правову співпрацю і угод про правову допомогу;
- створення загального правового простору;
- рівний юридичний захист прав суб'єктів;
- рівнозобов'язуючі юридичні вимоги;
- застосування процедур узгодження правових актів;
- допустимі правові пільги і стимули;
- вчинення спільно скоординованих правових дій;
- режим поширення санкцій;
- загальне визнання міжнародно-правових документів [4].

Для того, щоби ідентифікувати процес правової конвергенції та застосувати її технології, є необхідним, по-перше, скористатися порівняльно-правовою (компаративною) методологією, що визначає порівняльно-правовий (компаративний) метод у пізнанні юридичної реальності (методологічний фактор. – Авт.); по-друге, застосовувати профільну і специфічну для компаративістики термінологію, що

базується на відповідних термінах, термінологічних зв'язках та терміносистемах або лінгво-діяльнісних локалах щодо їх синтезу та створення (термінологічний фактор. – Авт.); по-третє, володіти практичною методологією, технологією, контекстуалізацією, концептуалізацією, алгоритмічністю, управлінською психологією компаративістики (теоретико-технологічний фактор. – Авт.); по-четверте, володіти відповідними знаннями в сфері конвергенційної логіки та мережевого нормативного маркетингу для визначення просторових характеристик конвергенції та раціональних меж компаративістики з залученням її суб'єктного і об'єктного складу і рівня нормативного забезпечення (логіко-маркетинговий фактор. – Авт.).

Звідси, стає доктринально і праксеологічно обґрунтованим застосування профільних термінів, термінологічних зв'язок та терміносистем, які використовуються в процесі порівняння національних законодавств з застосуванням відповідних технологічних прийомів юридичної техніки, що фактично розкривають онтологічні та гносеологічні доміанти порівняльного правознавства, а саме:

- порівняльно-правовий метод – як ефективний спосіб аналізу правових явищ, що виникають, формуються, розвиваються, вдосконалюються та здійснюються в національних правових системах;

- правові відмінності – правові норми, акти і інститути, що не збігаються за програмними цілями, природі і суб'єктам в сферах їх дії, – вони можуть бути: а) швидко усувними (шляхом мінімальних нормопроектних, нормотворчих (законотворчих) та ресурсних витрат суб'єктів, уповноважених державою. – Авт.); б) такими, що є важко усувними (вони стають усувними завдяки: 1) тривалій в хронологічному вимірюванні, 2) системній в діяльнісному розумінні, 3) копійчій в практичній реалізації; 4) телеологічно обґрунтованій в контекстуалізації цільових настанов, – нормопроектній та нормотворчій (законотворчій) діяльності суб'єктів, уповноважених державою. – Авт.); в) такими, що є непереборними (вони не можуть бути усувними ніяким чином, враховуючи на системні філософсько-концептуальні розбіжності, що існують між правовими системами держав. – Авт.);

- зближення законодавств різних країн – як загальна управлінсько-діяльнісна та функціонально-праксеологічна парадигма в повсякденній діяльності держав, що скерована на узгодження (координування) принципів правового регулювання на: а) основі норм міжнародного права (застосування зовнішнього фактору розвитку. – Авт.); б) визначення етапів і спільних заходів щодо розвитку національних законодавств (застосування колективно-системного фактору комунікативної взаємодії та співробітництва. – Авт.), – що в результаті призводить до вироблення загальних правових позицій (створення фактору формування єдиного правового простору. – Авт.);

- гармонізація законодавств – своєрідний спосіб забезпечення єдності в різноманітті, який супроводжується: а) узгодженням концепцій і програм правового розвитку (концептуальний фактор. – Авт.); б) виробленням загальних нормативних понять і оцінок (нормативно-оцінюючий фактор. – Авт.); в) впорядкованістю правових дій (функціонально-діяльнісний фактор, що базується на синергічній основі. – Авт.);

- уніфікація законодавств – технологічно-діяльнісний метод, за допомогою якого держави здійснюють однакове регулювання правових відносин, – виражається в створенні однакових актів і норм, які: а) замінюють національні норми, бо вигідно відрізняються від них (повна уніфікація. – Авт.) або б) діють субсидіарно з національними нормами (часткова уніфікація);

- імплементація – нормативно-діяльнісна технологія, що застосовується в процесі виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань з міжнародного договору,

реалізуючись шляхом введення і включення норм міжнародного права, що містяться в міжнародному договорі в національну правову систему (на практиці означає фактичну реалізацію міжнародно-правових зобов'язань на внутрішньодержавному рівні, шляхом: а) введення таких зобов'язань в національний правовий простір; б) трансформації їх в конкретні обов'язки суб'єктів національного права в контексті їх безумовного виконання; в) становлення системи національного контролю з боку державних органів, що є відповідальними за них в профільній сфері; г) можливості встановлення зовнішнього (конвенційного) контролю з боку держав-підписантів (сторін) міжнародного договору та міжнародних організацій, під егідою яких відбулося укладення такого міжнародного договору;

- адаптація – процес приведення національних актів до загальних принципів і стандартів, що містяться в національних законодавствах або в міжнародному праві (зазвичай, конституційних цінностей або міжнародних стандартів прав людини. – Авт.);

- стандарт – техніко-юридична норма, що визначає мінімальні нормативно-поведінкові вимоги щодо діяльності держави або її уповноважених органів, і є обов'язковою для застосування при здійсненні дій техніко-економічного та іншого характеру через (і як результат. – Авт.) її закріплення в національному законодавстві;

- синхронізація – зближення національних правових систем через: а) формування правової системи міжнародного союзу (тобто формування системи наднаціонального права в рамках міжнародної міждержавної інтеграційної організації. – Авт.); б) координацію діяльності по створенню аналогічних або подібних правових норм (системна діяльність щодо створення супідрядності правових систем, що розглядається як початковий елемент формування єдиного правового простору. – Авт.);

- юридична інвентаризація – облік і огляд чинних правових актів з метою визначення: а) феноменології їх дійсної (реальної) дії та б) феноменології ефективності дії зазначених актів.

В процесі дослідження норм міжнародного права, що регламентують судочинство в господарських судах України, варто звернути особливу увагу на способи запобігання та вирішення юридичних колізій, що проявляються не тільки в процесі доктринального застосування компаративного методу, а й виникають на практиці, в процесі здійснення правосуддя в сфері господарських правовідносин.

Універсальними засобами подолання колізій в цивільно-правових (господарсько-правових) відносинах, що обтяжені іноземним елементом, є два методи: матеріально-правовий та колізійний [5].

Матеріально-правовий метод і матеріально-правові норми, що містяться в міжнародних конвенціях, тобто в міжнародно-правових актах договірної характеру, дозволяють не тільки вирішити колізійну проблему, а й обійти її, шляхом створення і наступного застосування спільних норм цивільного права різних держав, що містяться в багатосторонніх міжнародних договорах спеціального порядку (конвенціях), що просто усуває саму причину виникнення колізії. Більш того, використання матеріально-правового методу при регулюванні відносин у міжнародному приватному праві має значні переваги саме в контексті його прогностичності, технологічної простоти застосування і отримання належного результату без використання зайвих управлінських та інших (матеріальних) ресурсів.

Колізійний метод скерований на врегулювання колізійної проблеми шляхом вибору компетентного (можливого, необхідного та належного) правового порядку, тобто правової системи відповідної держави, в рамках якої може бути вирішеним колізійне правовідношення, в основу якого покладено колізійні норми.

Своєю чергою, колізійна норма – це норма, яка не містить прямого визначення

прав і обов'язків учасників цивільних правовідносин, що обтяжені іноземним елементом, але технологічно та однозначно вказують, право якої держави потрібно застосувати для визначення цих прав і обов'язків.

В своїй архітектонічній побудові колізійна норма має свою сутність і структуру. Під сутністю колізійної норми розуміють відповідне правило (технологічно-поведінкову настанову. – Авт.), яке вказує на те, право якої держави має бути застосованим до правовідносин міжнародного характеру.

Структура колізійної норми, своєю чергою, включає в себе наступні елементи:

А). «Обсяг» – він містить вказівку на конкретні відносини, на які саме й поширюється дія колізійної норми;

Б). «Прив'язка» – вона містить вказівку на національне законодавство, яке підлягає застосуванню до цього виду правовідносин.

В процесі визначення і дослідження норм міжнародного права, що регламентують судочинство в господарських судах України, важливе значення при систематичному аналізі зближення національних правових систем мають модельні законодавчі акти, які представляють собою рекомендаційні законодавчі акти, що в ординарних умовах прийняті загальним «законодавчим» інститутом міжнародного міждержавного об'єднання з метою нормативної орієнтації законодавчої діяльності його учасників. Зазвичай, ці акти володіють такими основними ознаками:

- за загальним правилом вони приймаються міжпарламентськими асамблеями і міжнародними організаціями (характеризуються особливим колективно-колегіальним суб'єктом прийняття /суб'єктна ознака/. – Авт.);

- набувають юридичну силу після ратифікації національними парламентами держав-учасників міжнародного міждержавного об'єднання (характеризуються необхідністю парламентської легалізації /легітимна ознака/. – Авт.);

- містять загальні принципи регулювання і норми-дефініції (характеризуються особливостями структури і змістовного наповнення /засадничо-нормативна ознака/. – Авт.).

Крім створення модельних правових актів, важливого значення набуває власне уніфікація правових норм – тобто, технологія однакового правового регулювання відносин між державами та їх об'єднаннями. В залежності від змісту та діяльнісного скерування конкретних функціональних характеристик, виділяють наступні види уніфікації:

1. Універсальна уніфікація – (в залежності від кількості держав, що підпадають під її вплив /кількісний критерій/. – Авт.), – поширюється на всі або на більшість держав світу;

2. Матеріальна уніфікація – (в залежності від змістовного наповнення колабораційної складової /змістовний критерій/. – Авт.), – представляє собою технологію однакового регулювання прав і обов'язків учасників конкретних правовідносин поза залежністю від їх відношення до конкретної держави;

3. Процесуальна уніфікація – (в залежності від особливостей процесуального супроводження і забезпечення конкретних правовідносин /процесуальний критерій/. – Авт.) – це технологія введення єдиних правил розгляду спорів в судах і арбітражах за участю іноземних суб'єктів права.

На практиці уніфікація здійснюється наступними організаційно-діяльними способами:

- укладення міжнародного договору – з будь-яких питань економічної взаємодії, що представляють загальний інтерес, з проходженням всіх необхідних етапно-стадійних характеристик міжнародної нормотворчості (від міжнародного

нормопроекування до підписання тексту договору державами-учасниками);

- прийняття модельного нормативного акта (приймається з питань, що є найбільш важливими та такими, що часто використовуються в рамках економічно-господарської взаємодії контрагентами держав-підписантів);

- використання примірних договорів міжнародних організацій (приймається з питань, що ще не врегульовані відповідними профільними нормами на засадах аналогії закону);

- використання міжнародних звичаїв (здійснюється при відсутності нормативного врегулювання відповідних сфер цивільно-господарської взаємодії, де можливо застосовувати вже «обкатані» часом та практикою умови та форми міжсуб'єктної комунікації).

В процесі уніфікації та інших форм колабораційного співробітництва держав в контекстуалізації зближення їх правових систем, об'єктивуються та актуалізуються питання міжнародно-правової допомоги різних держав одна одній, яка реалізується за такими основними напрямками:

- правова допомога юрисдикційного характеру у цивільних і кримінальних справах (здійснюється на основі підписаних міжнародних угод профільного характеру /договірний характер. – Авт.);

- обмін правовою інформацією (здійснюється на засадах взаємних нормативних зобов'язань /облігаторний критерій/. – Авт.);

- взаємодія парламентів (здійснюється на нормативній основі через підписання спеціальної угоди /парламентський критерій/. – Авт.);

- науково-методична та освітня допомога в юридичній сфері (також здійснюється на нормативній договірній основі (зазвичай на рівні інституцій законодавчої (парламент) чи виконавчої (міністерства юстиції, внутрішніх справ тощо) та судової влади /публічний критерій. – Авт.).

Резюмуючи наведений арсенал методів, методик, технологій, способів та засобів, що дають змогу визначити та дослідити першу систему-блок відносин впливу процесів глобалізації на систему як вітчизняного правосуддя загалом, так і господарський процес зокрема, необхідно відмітити їх інструментальну значимість та великий праксеологічний потенціал, що дозволяє виявити та визначити імперативну роль відповідних аспектів глобалізації (в нашому випадку, інструментально-технологічну та пізнавально-функціональну) в організації національної системи правосуддя та реалізації господарського правосуддя.

Другою системою-блоком виступає визначальна роль впливу загального міжнародного права на міжнародні економічні відносини, що веде до їх правової уніфікації та наступної типізації, алгоритмічності, конвергенції і, як підсумок, до нормативної легалізації в міжнародно-правових договорах.

В концептуальному розумінні, вважаємо за необхідне, погодитись з дослідником А. Ш. Нізамієвим в тому, що поглиблення інтеграційних процесів в галузі міжнародних економічних відносин, зростаюча ступінь економічної взаємозалежності держав, що не піддається оцінці, а також вплив науково-технічного прогресу на розвиток всесвітнього господарства мають своїм результатом не тільки розвиток нових форм міжнародного економічного співробітництва, але також й ускладнення механізму їх правового регулювання [6] (фактор синергізму взаємодії нових форм міжнародного економічного співробітництва з механізмом їх правового регулювання – синергійно-нормативний фактор. – Авт.). Крім того, необхідно враховувати методологічно важливі напрацювання в цій сфері Д. Б. Левіна, який наголошував на тому, що нові правові норми і інститути, що виникають у зв'язку з цим та стосуються співпраці з економічних

питань, не тільки вносять важливі доповнення в існуючі раніше правові галузі, а й призводять до утворення нових галузей [7] (фактор появи нових галузей права в рамках співпраці держав з економічних питань. – фактор перманентного інституційного розвитку міжнародного економічного права. – Авт.).

Більш того, дані процеси мають вирішальний вплив на систему права, що регулює міжнародні економічні відносини. Так, в своїй роботі швейцарський дослідник Р. Бермежо відзначав, що «нові соціальні відносини або зміна вже існуючих, тягнуть за собою появу нових галузей права» [8] (фактор взаємного зв'язку між появою нових соціальних відносин та появою нових галузей права. – фактор соціального стимулювання інституційної основи права. – Авт.). Тобто, ми спостерігаємо, з одного боку, тенденції ускладнення предмета правового регулювання, що є основною причиною появи нових правових комплексів, а з іншого, – тенденції щодо об'єктивізації необхідності вдосконалення системи правового регулювання міжнародних економічних відносин.

Саме звідси формується та зростає роль загального міжнародного (публічного та приватного) права, бо, по-перше, говорячи про вплив предмета регулювання на систему права, що його регулює, необхідно відзначити доктринально та методологічно продуктивну позицію Г. Є. Бувайлика, що міжнародні економічні відносини самі піддаються його зворотному впливу [9]. По-друге, особлива роль правового впливу, як специфічної форми «впорядкування та стимулювання» регульованих відносин, як їх визначають ще представники радянської міжнародно-правової доктрини [10], ставить на порядок денний питання систематизації численних правових форм цього впливу. По-третє, якщо, на продуктивну думку І.І. Лукашука, процес глобалізації економіки, який визнається важливим чинником розвитку світового господарства [11], є економічною передумовою змін, трансформації та вдосконалення міжнародних відносин і відносин всередині держави, як найважливішого актора світової економіки, то пов'язане з цим реформування систем насамперед міжнародного і національного права, є не тільки правовою передумовою до вивчення міжнародно-правових норм, що регулюють систему світових господарських зв'язків, а й національно-правових норм, що регулюють зовнішні економічні зв'язки держави.

Отже, в цьому системі-блоці міжнародне право виступає ведучою правовою системою по відношенню до національного права, що регулює економічні відносини, але саме міжнародне право, взаємодіючи з правом національним в профільній сфері, не тільки стимулює розвиток останнього, але й коригує такий розвиток відповідно до настанов права міжнародного, тобто моделює його у відповідності до своїх загальновизнаних принципів та норм, а також потреб міжнародного співтовариства держав. Саме в цьому і міститься визначальна роль впливу міжнародного права на міжнародні економічні відносини.

Зазначений вплив міжнародного права на національне право в профільній сфері здійснюється двома шляхами: через норми міжнародних двосторонніх та багатосторонніх договорів – міжнародні договірні норми, а також через міжнародні звичаї – норми міжнародного звичаєвого права, яке ще не тільки не кодифіковано, а й часто-густо залишається неформалізованим у відповідних угодах, бо існує у міжнародній економічній практиці держав, що визнається ними як джерело права.

Особливу роль у регулюванні профільних суспільних відносин в сфері господарського судочинства, що регламентуються та регулюються міжнародними договорами, відіграють міжнародні правові стандарти профільного характеру.

Застосування міжнародних правових стандартів, що є нормами міжнародних договорів, що містять мінімальні вимоги щодо дотримання правил господарського

судочинства обґрунтовується тим, що:

- по-перше, реформування судової системи, зокрема вдосконалення господарського судочинства, об'єктивно вимагає підвищення загального рівня судової діяльності та її постійної орієнтації на міжнародно-правові стандарти як зразки демократичних та професійних засад здійснення такого судочинства (якісний фактор використання міжнародних правових стандартів. – Авт.);

- по-друге, розвиток господарського судочинства в Україні відбувався та відбувається на фоні глибоких економічних, політичних, соціальних та інших перетворень, що реалізуються в умовах загальної кризи, а це також об'єктивує тою чи іншою мірою системний негативний вплив на судову систему, а відтак і на діяльність господарських судів, – звідси застосування в господарському судочинстві міжнародних правових стандартів сприяє активізації процесів оздоровлення та дезінтоксикації всієї судової системи та скерування її в бік вирішення нагальних проблем розвитку демократичної державності і захисту прав і свобод людини і громадянина (інтенсифікуючий фактор використання міжнародних правових стандартів. – Авт.);

- по-третє, в історичній ретроспективі розвиток українського господарського судочинства відбувається досить повільно за рахунок поступових кроків, які невпинно наближають судову діяльність до загальноєвропейських стандартів, що є необхідною умовою сучасного розвитку України (еволюційний фактор використання міжнародних правових стандартів. – Авт.);

- по-четверте, намагання господарських судів бути адекватними визнаним стандартам здійснення правосуддя, в тому числі й міжнародним правовим стандартам, виступає характерною рисою сучасного розвитку господарського судочинства, важливим напрямом його реформування (телеологічний фактор використання міжнародних правових стандартів. – Авт.);

- по-п'яте, в діяльності господарських судів найбільш рельєфно відображається зв'язок із міжнародно-правовим регулюванням, оскільки економічна й зокрема підприємницька діяльність об'єктивно інтегруються в міжнародний економічний простір, в систему світогосподарських зв'язків, а отже, не тільки потребують, а й об'єктивно вимагають загальних підходів, загальних правових уявлень і загальних стандартів (інтеграційний фактор використання міжнародних правових стандартів. – Авт.) [12].

Проблема відповідності господарського судочинства міжнародно-правовим стандартам є багатогранною й багатоаспектною. Вона містить як питання правового (нормопроектного (законопроектного), законодавчого, правозастосовного), так і організаційного й навіть психологічного характеру (конституційна психологія, законодавча психологія, міжнародно-правова психологія), охоплюючи не тільки значну частину загальнонаукової проблематики щодо судово-правової системи, а й головне її нормативний дискурс та парадигмальні напрямки його існування, розвитку та вдосконалення.

Однак, в нормативному розумінні найбільш актуальним вбачається визначення методологічних підходів до запровадження й практичного використання міжнародно-правових стандартів у господарському судочинстві. Це зумовлено тим, що вони (стандарти), по-перше, дозволяють зрозуміти сам об'єкт дослідження (статичний фактор. – Авт.), а також, по-друге, визначити шляхи, за якими наукове дослідження може призвести до суто практичних результатів (функціонально-динамічний фактор. – Авт.). Крім того, по-третє, вони сприятимуть розвитку системи права і системи законодавства в профільній сфері, бо через встановлення міжнародно-правових зобов'язань шляхом їх безумовного виконання, відображають відповідні завдання, що

міжнародна спільнота ставить для вирішення перед державою та гілками її публічної влади (перспективний фактор. – Авт.).

Інакше кажучи, такий підхід дозволяє розуміти міжнародно-правові стандарти як об'єкти дослідження (доктринальний фактор. – Авт.) і як об'єкти практичного використання (праксеологічний фактор. – Авт.). Більш того, він також дозволяє усвідомити, як слід підходити до міжнародно-правових стандартів у практичній судовій діяльності (конкретно-діяльнісний фактор. – Авт.), а також визначити, які важелі слід використовувати, аби досягти бажаного результату, щодо відповідності міжнародно-правовим стандартам господарського судочинства (телеологічний фактор. – Авт.).

Разом із тим, на слушну думку О. С. Автономова, методологічні аспекти дають можливість визначити саму сутність міжнародно-правових стандартів, зрозуміти механізм їх адаптації до умов національної правової системи (а відтак і до системи господарського судочинства), визначити характер співвідношення між національними й міжнародно-правовими стандартами та визначити особливості застосування останніх у практичній діяльності судів [13]. Тобто, зазначений підхід сприяє визначенню онтології, гносеології, аксіології таких стандартів, а також нормативної топології – а саме, визначенню їх місця в системі національного законодавства.

Як приклад міжнародних правових стандартів можна привести правові норми, що містяться: в Конвенції про правову допомогу й правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., яка діє на теренах країн СНД; в Договорі до Європейської Енергетичної Хартії; в Північноамериканській угоді про вільну торгівлю (NAFTA), в засновницьких угодах Європейського Союзу та ін.

Третій система-блок, що містить норми міжнародного права, які здійснюють вплив на господарське судочинство в Україні, представляють норми, що репрезентують концепцію захисту прав людини.

Є загальновідомим, що об'єктивація необхідності застосування права господарським судом виникає, коли правовідношення не може з'явитися без владного розпорядження державного органу: існує спір про право і сторони самі не можуть прийти до рішення, є перешкода для реалізації прав і законних інтересів і т. д.

За спрямованістю своєї діяльності, її організації і формою господарські суди покликані вирішувати питання про правомірність поведінки учасників господарських відносин.

У цьому полягає основна відмінність їх діяльності від інших форм реалізації права – дотримання, виконання і використання. Дотримання норм права має місце тоді, коли суб'єкти утримуються від здійснення дій, що забороняються правом. Це пасивна форма поведінки суб'єктів у сфері правового регулювання. У цій формі реалізуються заборонні норми. Виконання норм права відбувається, коли суб'єкти виконують покладені на них юридичні обов'язки. У цих випадках вони діють активно. У даній формі реалізуються зобов'язуючі норми права. Використання норм права – коли суб'єкти на свій розсуд, бажання використовують надані їм права. На відміну від дотримання і виконання, пов'язаних з реалізацією заборон і юридичних обов'язків, використання є здійсненням дозволених правом дій. Шляхом використання реалізуються уповноважуючі норми [14].

Але, незалежно від наведених форм реалізації права, господарські суди захищають права і свободи, а також підтверджують або скасовують обов'язки людини і громадянина в сфері господарсько-правових відносин. Бо мета застосування права тут є двоєдиною – вона полягає не лише у задоволенні потреб осіб, які реалізують права і обов'язки, але і в досягненні інтересів всього суспільства.

Саме в цьому контексті під міжнародними нормами (міжнародними стандартами), що здійснюють вплив на господарське судочинство в Україні та одночасно репрезентують концепцію захисту прав людини, є норми багатосторонніх міжнародних договорів з прав людини – Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р. та ін. Великий гуманістичний потенціал містять й двосторонні міждержавні угоди з правової допомоги у цивільних, сімейних та кримінальних справах, – наприклад, Договір між Україною і Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 15.02.1995 р.; Договір між Україною і Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 09.01.1995 р.; Договір між Україною і Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 23.05.1995 р.; Договір між Україною і Монголією про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 27.06.1995 р.; Договір між Україною і Канадою про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 23.09.1996 р. тощо.

Резюмуючи викладе вище, можна дійти наступних висновків:

- в умовах глобалізації світового господарства об'єктивуються та актуалізуються питання участі національних економік в системі міжнародного економічного співробітництва, але така участь здійснюється у своєрідному вигляді, – управлінський алгоритм якого досить яскраво проявляється через надбання геоекономічної науки, що досліджує симбіоз національних економік і державних інститутів, переплетіння національних, наднаціональних економічних і державних структур;

- головною стратегічною тенденцією світової економіки оголошується всеосяжна (економічна, політична, правова) глобалізація, що не тільки стирає межі між національними економіками і політико-економічними концепціями, оскільки світ стає єдиним господарським організмом в реальності, а й формує єдиний правовий простір;

- для розуміння, дослідження, регламентації та регулювання наведених процесів в загальному міжнародному праві (публічному та приватному), порівняльному правознавстві та в національних правових системах накопичений відповідний методологічний та технологічний інструментарій, що дає змогу достатньо адекватно та з необхідною доктринально-методологічною глибиною пізнавати складні політико-економічні та економіко-правові процеси, що вирують в світовому господарстві та одночасно детермінують його вплив на здійснення господарського судочинства у відповідній державі;

- в основі визначення кола норм міжнародного права, що впливають на судочинство в господарських судах України, лежить глибоке та комплексне розуміння впливу процесів глобалізації, положень міжнародного права і концепції захисту прав людини на систему як вітчизняного правосуддя загалом, так і господарський процес зокрема (у межах цієї загальної тенденції як окрему тенденцію можна додатково виокремити зближення (гармонізацію, уніфікацію) правил та процедур на рівні країн ЄС, зближення українського процесуального законодавства з процесуальним законодавством ЄС).

Список використаної літератури

1. Кочетов Э. Геоекономический (глобальный) толковый словарь. – Екатеринбург, 2006. С. 36; Kochetov E. Geoeconomicheskij (globalnyj) tolkovyj slovar. – Ekaterinburg, 2006. S. 36.

2. Щербина В., Резнікова В. Сучасні тенденції розвитку господарського процесу України // Право України. 2017. № 9. С. 12; Shcherbyna V., Reznikova V. Suchasni

tendentsii rozvytku hospodarskoho protsesu Ukrainy // Pravo Ukrainy. 2017. № 9. S. 12.

3. Кузьменко В. И. Предпосылки и тенденции сближения (конвергенции) правовых систем современности (на примере англо-саксонской и романо-германской) [Электронный документ]. – Режим доступа: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/25/Kuzmenko_valya@mail.ru.pdf; Kuzmenko V. I. Predposylki i tendencii sblizeniya (konvergencii) pravovyh sistem sovremennosti (na primere anglo-saksonskoj i romano-germanskoj) [Elektronnij dokument]. – Rezhim dostupu: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/25/Kuzmenko_valya@mail.ru.pdf

4. Механизм сближения и взаимовлияния национальных правовых систем [Электронный документ]. – Режим доступа: <https://helpiks.org/8-69143.html>; Mehanizm sblizeniya i vzaimovliyaniya nacionalnyh pravovyh sistem [Elektronnij dokument]. – Rezhim dostupu: <https://helpiks.org/8-69143.html>

5. Мірошніченко В.О. Міжнародне приватне право у схемах та визначеннях: навч. посіб. – К., 2018. С. 19; Miroshnychenko V.O. Mizhnarodne pryvatne pravo u skhemakh ta vyznachenniakh: navch. posib. – К., 2018. S. 19.

6. Низамиев А. Ш. Правовое регулирование международных экономических отношений: концептуальные подходы: Дисс. канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.10 – международное право. – Казань, 2000. С. 5; Nizamiev A. Sh. Pravovoe regulirovanie mezhdunarodnyh ekonomicheskikh otnoshenij: konceptualnye podhody: Diss. kand. yurid. nauk. Specialnost: 12.00.10 – mezhdunarodnoe pravo. – Kazan, 2000. S. 5.

7. Левин Д. Б. Актуальные проблемы теории международного права. – М.: Наука, 1974. С. 92; Levin D. B. Aktualnye problemy teorii mezhdunarodnogo prava. – М.: Nauka, 1974. S. 92.

8. Bermejo R. Vers un Nouvel Ordre Economic International. These présentée à la Faculté de droit et des sciences économiques et sociales de l'Université de Fribourg Suisse pour l'obtention du grade de docteur en droit. – Fribourg: Editions Universitaires, 1982. P. 15.

9. Бувайлик Г. Е. Правовое регулирование международных экономических отношений. – К.: Наукова думка. 1977. С. 17.; Buvajlik G. E. Pravovoe regulirovanie mezhdunarodnyh ekonomicheskikh otnoshenij. – К.: Naukova dumka. 1977. S. 17.

10. Курс международного права. В 7 т. Т. 7. Международно-правовые формы интеграционных процессов в современном мире / М. П. Бардина, С. А. Войтович, Ю. М. Колосов и др. – М.: Наука, 1993. С. 16.; Kurs mezhdunarodnogo prava. V 7 t. T. 7. Mezhdunarodno-pravovye formy integracionnyh processov v sovremennom mire / M. P. Bardina, S. A. Vojtovich, Yu. M. Kolosov i dr. – М.: Nauka, 1993. S. 16.

11. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть: учебник. – М.: Изд-во БЕК, 1997. С. 163.; Lukashuk I. I. Mezhdunarodnoe pravo. Osobennaya chast: uchebnik. – М.: Izd-vo BEK, 1997. S. 163.

12. Міжнародно-правові стандарти в господарському судочинстві (методологічні питання) [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://referat-ok.com.ua/pravo/mizhnarodno-pravovi-standarti-v-gospodarskomu-sudochinstvi-metodologichni-pitannya>; Mizhnarodno-pravovi standarty v hospodarskomu sudochynstvi (metodolohichni pytannia) [Elektronnyi dokument]. – Rezhym dostupu: <http://referat-ok.com.ua/pravo/mizhnarodno-pravovi-standarti-v-gospodarskomu-sudochinstvi-metodologichni-pitannya>.

13. Автономов А. С. Международные стандарты в сфере отправления правосудия. – М., 2007. С. 332.; Avtonomov A. S. Mezhdunarodnye standarty v sfere otpravleniya pravosudiviya. – М., 2007. С. 332.

14. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. – Харків: Консум, 2001. С. 238.; Skakun O.F. Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk. – Kharkiv: Konsum, 2001. S. 238.

S. O. Aliksieiev

**THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINING THE RULES OF
INTERNATIONAL LAW REGULATING JUDICIAL PROCEEDINGS IN
ECONOMIC COURTS OF UKRAINE**

In the conditions of globalization of the world economy issues of participation of national economies in the system of international economic cooperation are objectified and actualized. But such participation is carried out in a peculiar form, the managerial algorithm of which is quite clearly manifested through the heritage of geo-economic science.

Key words: commercial law, justice, international standards.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2019 р.

УДК 342.9

О. Є. Волков

**КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ
ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСОВОГО ФОНДУ: ТЕОРЕТИКО-
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Стаття присвячена комплексному дослідженню теоретико-методологічних засад нормативного змісту компетенції органів публічної влади України у сфері використання та охорони лісового фонду у сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції. Розглянуто найважливіші ознаки адміністрування лісового фонду як ключового напрямку діяльності сучасної держави з природоохорони та природодокористування, проаналізовані повноваження державних органів та органів місцевого самоврядування щодо використання та охорони лісових ресурсів.

Визначено, що в цілому можна визначити дві функціональні моделі адміністративно-правового забезпечення суб'єктами публічної влади використання та охорони лісового фонду в залежності від конкретної форми впливу на лісогосподарську галузь публічного управління: функції та повноваження, що впливають зі статусу держави як власника лісових ресурсів.

Ключові слова: публічне адміністрування, лісовий фонд, державне управління, компетенція, публічна влада.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-17-92-99

Постановка проблеми. Теоретико-методологічне юридичного змісту компетенції органів публічної влади у сфері використання та охорони лісових ресурсів становить важливе науково-практичне завдання у контексті забезпечення сталого розвитку суспільства, оскільки від юридичного змісту та обсягу вказаного поняття безпосередньо залежать конкретні напрями, способи та механізми адміністративної діяльності уповноважених органів публічної влади, що регулюються чинними нормативно-правовими актами.

Виходячи з подібного розуміння важливості коректного, комплексного та юридично обґрунтованого визначення поняття «використання та охорона лісового фонду», важливо провести детальний аналіз регулювання вказаної сфери публічного

адміністрування в чинному законодавстві України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню адміністративно-правової сутності та юридичного змісту використання та охорони лісового фонду як важливого напрямку державної політики та державного управління присвячені роботи багатьох вчених, зокрема слід відзначити праці Р. В. Леньо, В. П. Непийводи, М. П. Савушик, І. М. Синякевича, Т. В. Пімоненко та інших.

Водночас у наявних дослідженнях відсутній комплексний теоретико-методологічний аналіз категорії «компетенція органів публічної влади у сфері використання та охорони лісового фонду», у чому полягає важливе наукове та практичне завдання, що потребує належного вирішення у вітчизняній адміністративно-правовій науці.

Мета статті – визначення теоретико-методологічних особливостей категорії «компетенція органів публічної влади у сфері використання та охорони лісового фонду».

Виклад основного матеріалу. Компетенція суб'єктів публічного адміністрування у сфері використання та охорони лісового фонду в Україні безпосередньо відображає ту концептуальну роль, яка належить державі у адміністративно-правовому регулюванні вказаної предметної управлінської сфери.

У такому контексті слід відзначити, що питання про місце та роль держави (а відповідно, і окремих суб'єктів публічного адміністрування з певним обсягом компетенції. – Авт.) наразі залишається дискусійним.

При цьому спільною особливістю усіх доктринальних підходів є визнання за публічною владою її ключової ролі в охороні лісових ресурсів для загальних суспільних потреб [1, с. 197]. Крім того, як справедливо зазначає В. П. Непийвода, «роль держави в галузі лісового господарства...полягає у тому, щоб домогтися гармонійного розвитку екологічних, економічних та соціальних властивостей лісів» [1, с. 197-198].

Дослідження внутрішньої концептуальної сутності та юридичного змісту компетенції органів публічного адміністрування у сфері використання та охорони лісового фонду потребує, перш за все, глибокого аналізу юридичної категорії «компетенція» та її співвідношення з близькими за значенням та змістом поняттями, такими, як, зокрема, «функції», «повноваження», адже від правильного трактування теоретико-методологічної парадигми компетенції органу публічної влади безпосередньо залежить визначення конкретних практичних напрямів реалізації державної лісової політики на вищому, центральному та місцевому ієрархічно-управлінських рівнях.

На думку Ю. С. Шемшученка, під терміном «повноваження» у широкому правовому сенсі слід розуміти «сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій» [2, с. 639], причому вказаний термін є «близьким за своїм значенням до терміна «компетенція» [2, с. 639], а «основними формами реалізації повноважень державними органами є прийняття ними нормативно-правових актів (законів, указів, постанов, розпоряджень, наказів тощо), а посадовими особами – здійснення організаційно-розпорядчих дій» [3, с. 144].

Таким чином, з наведеного цілком справедливого твердження можна зробити логічний висновок про те, що конкретні повноваження того чи іншого державного органу спрямовані на виконання покладених на нього функцій держави у відповідності до структурно-функціонального принципу розподілу влад у будь-якому сучасному

демократичному суспільстві, а з іншого боку – про необхідність всебічного розкриття категорії «компетенція» як такої, що вбачається близькою чи навіть аналогічною до категорії «повноваження» як адміністративно-правового явища.

При цьому Новітній словник іноземних слів і виразів надає декілька визначень поняття «компетенція»: 1) коло повноважень, наданих законом, статутом або іншим актом конкретному органу або посадовій особі; 2) коло питань, у яких дана особа має знання, досвід [4, с. 133]. Великий юридичний словник формулює компетенцію як «сукупність юридично встановлених повноважень, прав і обов'язків конкретного державного органу (органу місцевого самоврядування) або посадової особи, що визначають його місце в системі державних органів (органів місцевого самоврядування)» [5, с. 419]. Юридичний енциклопедичний словник визначає компетенцію як «сукупність повноважень, прав і обов'язків органу міжнародної організації, державного органу, посадової особи, органів місцевого самоврядування, органу управління, а також осіб, що виконують управлінські функції» [6, с. 293]. Популярний юридичний енциклопедичний словник розуміє під компетенцією «сукупність предметів ведення, прав і обов'язків державного органу, посадової особи, громадської організації» [6, с. 325], яка визначається Конституцією, законами або іншими нормативними актами [6, с. 325].

На думку В. Б. Авер'янова, компетенція – це «сукупність встановлених в офіційній – юридичній чи неюридичній – формі прав і обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності тощо» [2, с. 373], а «основною формою реалізації...компетенції є видання...правових...актів» [2, с. 37].

В цілому, як зазначає Т. М. Бялкина, у спеціальній літературі можна відзначити три основні позиції з питання про зміст компетенції [7, с. 81].

Перша з них відображає погляд, що компетенцію необхідно розглядати як сукупність владних повноважень. Так, наприклад, С. С. Алексєєв зауважує: «компетенція – це зміст та обсяг владних повноважень, які має орган влади або його посадова особа і які фіксуються у відповідному юридичному документі» [8, с. 41]. Таку позицію доцільно вважати вузьким підходом до визначення компетенції, а її недоліком є та обставина, що у даному випадку складно визначити, у якій сфері суспільних відносин реалізуються ті чи інші повноваження, тобто не вказується предметна сфера діяльності відповідного державного органу чи посадової особи (якою, без сумнівів, виступає і досліджувана сфера використання та охорони лісового фонду).

Друга позиція виходить з розуміння компетенції як правової категорії, що містить у собі не тільки повноваження, але ще й предмети відання. Зокрема, на погляд Б. М. Лазарева, компетенція «має два значення, що міцно увійшли до вжитку: а) коло питань, у яких дана особа або особи володіють пізнаннями (відають про що-небудь) та б) коло повноважень (прав та обов'язків відати про що-небудь)», а тому, на погляд автора, при визначенні компетенції органів управління важливо своєчасно виявити об'єктивну потребу у тій чи іншій управлінській функції стосовно певних об'єктів; знаходити найкращі у конкретних умовах варіанти розподілу функцій між різними органами; закріплювати вказані варіанти шляхом видання відповідних правових актів, у результаті чого у відповідного органу виникає право та обов'язок виконувати певні управлінські функції стосовно відповідних об'єктів управління [9, с. 11].

Виходячи з подібного трактування, одним з об'єктів компетенції органів публічного адміністрування є сфера використання та охорони лісового фонду з метою

адміністративно-правового забезпечення нормального порядку галузевого публічного (перш за все, державного. – Авт.) управління (водночас слід пам'ятати, що існує і вузьке визначення категорії «державне управління», що означає самостійний вид державної діяльності, яка має організуючий, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер, особливої групи державних органів (посадових осіб) щодо практичної реалізації функцій та завдань держави в процесі щоденного і безпосереднього керівництва економічним, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом [10, с. 261], тобто, іншими словами, у даному випадку йдеться про функціонування лише системи органів державної виконавчої влади).

Третю позицію характеризує теза про включення додаткових елементів до конструкції компетенції, окрім предметів відання, прав, обов'язків суб'єкта компетенції. Так, Ю. А. Тихомиров вважає, що компетенція складається з таких елементів: а) нормативно встановлені цілі; б) предмети відання як юридично визначені сфери та об'єкти взаємодії; в) владні повноваження як гарантована законом міра прийняття рішень та виконання дій, а крім того – ще й відповідальність за їх невиконання. Цікаво, що з приводу цілей Ю. А. Тихомиров висловлюється наступним чином: «встановлені цілі означають спосіб тривалої нормативної орієнтації суб'єктів права та стали діяльністю з досягнення цих цілей. У широкому значенні маються на увазі публічні функції, без виконання яких суспільство і держава не можуть забезпечити життєдіяльність і своє існування. Це – політичні, економічні, соціальні, екологічні та міжнародні функції...» [11, с. 24].

Натомість, А. Ю. Якімов стверджує, що компетенція – це сукупність функцій органу, його прав, обов'язків, основних форм та методів роботи [12, с. 104], а іноді до структурного складу компетенції включають ще й відповідальність [13, с. 223]. В. М. Манохін розкриває поняття управління через аналіз функцій управління, визначаючи компетенцію як «сукупність функцій органа, його прав та обов'язків, основних форм та методів роботи» [14, с. 56]. Особливою є точка зору Ю. Г. Басіна, відповідно до якої під компетенцією слід розуміти «передумову правоволодіння, що реалізується через суб'єктивні права. З цієї точки зору вона однорідна до правоздатності» [15, с. 45].

Узагальнене визначення компетенції спробувала сформулювати Т. М. Бялкіна, відповідно до якого «найбільш оптимальним підходом до змісту компетенції як категорії публічного права, що являє собою правовий засіб розподілу управлінської праці, визначення обсягу публічних справ кожного суб'єкта управління, зміст якої потребує чіткого нормативно-правового закріплення, є включення до її складу предметів відання, тобто певних сфер (галузей) суспільного життя, а також повноважень, тобто міри можливої і необхідної поведінки суб'єктів публічного управління в рамках даних предметів відання» [7, с. 82].

Крім того, згаданий вище автор наводить три основних висновки щодо юридичного змісту компетенції з позицій публічного права (а отже, зокрема, і конституційного). По-перше, сутність компетенції як правової категорії проявляється в управлінській діяльності суб'єктів публічної влади, тобто вона виступає в якості правового засобу, що дозволяє визначити роль і місце конкретного суб'єкта в управлінському процесі шляхом законодавчого закріплення за ним певного обсягу публічних справ. По-друге, елементами компетенції як категорії публічного права є предмети відання, що дозволяють визначити сферу управлінської діяльності суб'єктів публічної влади, а також повноваження, що виступають у якості міри можливої та необхідної поведінки вказаних суб'єктів у даних сферах. Включення до складу компетенції інших елементів не відповідає основним теоретичним положенням про

сутність управлінського процесу, який характеризується наявністю цілей, функцій, завдань, а компетенція у цьому логічному ряді виступає у ролі засобу досягнення вказаних параметрів управлінської діяльності. По-третє, необхідним є законодавче закріплення дефініції «компетенція» з регламентацією її основних елементів в цілях усунення існуючих різночитань у її вживанні [16, с. 75].

Слід зазначити, що навіть попередній аналіз наведених доктринальних дефініцій свідчить про різний підхід фахівців до розуміння цього складного правового феномену. По-перше, привертає увагу розходження позицій щодо суб'єктного складу (органи міжнародної організації, державні органи, органи управління, органи місцевого самоврядування, посадові особи, громадські організації). По-друге, заслуговує на увагу різне наповнення об'єктного складу компетенції (сукупність юридично встановлених повноважень; сукупність повноважень, прав і обов'язків; сукупність предметів ведення, прав і обов'язків). Подібна ситуація актуалізує необхідність систематичного аналізу поняття компетенції як сукупності певних повноважень з метою правильного розуміння обсягу, характеру та допустимих меж практичної діяльності інститутів публічного адміністрування щодо забезпечення реалізації функції використання та охорони лісового фонду.

Отже, на наш погляд, у загальному юридичному трактуванні термін «компетенція» відносно до будь-якого органу публічної влади означає сукупність його конкретних функцій та повноважень, регламентованих нормативно, і в цьому розумінні є синонімічним до терміну «функції» та «повноваження» (у множині) на відміну від одного окремого повноваження або функції (в однині), що само по собі у жодному разі не може складати комплексну правову категорію «компетенція», причому визначений адміністративно-правовими нормами обсяг повноважень надається публічній інституції у чітко визначених законодавчо сферах суспільних відносин з безпосередньою метою здійснення тієї чи іншої функції держави у структурно-функціональному розподілі влади.

Виходячи з подібного теоретико-методологічного розуміння категорії «функції» як невід'ємного складового елементу компетенції суб'єктів публічного адміністрування у сфері використання та охорони лісового фонду, доцільно виокремити такі групи функцій: а) функції з формування законодавства та галузевої політики (правотворчі функції); б) функції з реалізації державної лісової політики та державного контролю (правозастосовні і контролюючі функції); в) функції держави як власника лісів (лісогосподарські функції); г) функції із забезпечення потреб лісогосподарської галузі (патронатні функції).

До правотворчих функцій суб'єктів публічного адміністрування можна віднести:

- створення лісового законодавства як нормативно-правової основи публічного адміністрування у сфері використання та охорони лісового фонду;
- розробка державної лісової політики та її узгодження з державною політикою в інших галузях;
- залучення громадських інституцій до процесу правотворчості у лісовій сфері.

Правозастосовні і контролюючі функції суб'єктів публічного адміністрування мають на меті забезпечення дотримання власниками, постійними лісокористувачами та іншими суб'єктами господарювання чинних правових норм, тобто вказані функції мають внутрішню адміністративно-правову (підзаконну) природу, і саме за цією ознакою доцільним вбачається їх об'єднання до єдиної класифікаційної групи.

Лісогосподарські функції держави як власника лісового фонду розкриваються через:

- розвиток та збереження екологічних і соціальних функцій державних лісів, а

також отримання певного прибутку зі спеціального користування лісовими ресурсами;

- дотримання принципів сталого розвитку лісового господарства під час комерційної діяльності.

Патронатні (забезпечувальні, допоміжні) функції полягають у наступному:

- наукова робота й професійна лісогосподарська освіта;
- статистика, лісовпорядкування й планування;
- консультативні послуги;
- протипожежний і фіто санітарний контроль;
- контроль якості насіння й садивного матеріалу.

Виходячи з означених основних функцій, в цілому можна визначити дві моделі адміністративно-правового забезпечення суб'єктами публічної влади використання та охорони лісового фонду в залежності від конкретної форми впливу на лісогосподарську галузь публічного управління.

По-перше, це функції та повноваження, що впливають зі статусу держави як власника лісових ресурсів (господарський аспект компетенції. – Авт.).

По-друге, це реалізація моделі публічно-владного суб'єкта, за якої лісовий фонд є адміністративно керованим об'єктом (адміністративний аспект компетенції. – Авт.).

У свою чергу, друга група функцій та повноважень, яка, зважаючи на адміністративно-правову спрямованість даного дослідження, викликає найбільший інтерес, умовно також поділяється на дві підгрупи, що уособлюють два різні концептуальні підходи до публічного управління – командно-адміністративний (регулятивний) підхід, що покладається на прямі адміністративні приписи, та адміністративний (бюрократичний) контроль, що обмежується повноваженнями з контролю і нагляду у сфері використання та охорони лісового фонду.

Висновки. Отже, у результаті проведеного комплексного дослідження компетенції суб'єктів публічного адміністрування у сфері використання та охорони лісового фонду в Україні можна дійти до таких найважливіших висновків: 1) доцільно виокремити такі групи функцій органів публічної влади у сфері використання та охорони лісового фонду: а) функції з формування законодавства та галузевої політики (правотворчі функції); б) функції з реалізації державної лісової політики та державного контролю (правозастосовні і контролюючі функції); в) функції держави як власника лісів (лісогосподарські функції); г) функції із забезпечення потреб лісогосподарської галузі (патронатні функції); 2) виходячи з означених основних функцій, в цілому можна визначити дві функціональні моделі адміністративно-правового забезпечення суб'єктами публічної влади використання та охорони лісового фонду в залежності від конкретної форми впливу на лісогосподарську галузь публічного управління: функції та повноваження, що впливають зі статусу держави як власника лісових ресурсів (господарський аспект компетенції); б) реалізація моделі публічно-владного суб'єкта, за якої лісовий фонд є адміністративно керованим об'єктом (адміністративний аспект компетенції), при цьому дана група поділяється на дві підгрупи, що уособлюють два різні концептуальні підходи до публічного управління – командно-адміністративний (регулятивний) підхід, що покладається на прямі адміністративні приписи, та адміністративний (бюрократичний) контроль, що обмежується повноваженнями з контролю і нагляду у сфері використання та охорони лісового фонду; 3) аналіз чинних повноважень Міністерства енергетики та охорони довкілля як ЦОВВ, відповідального за формування державної лісової та екологічної політики, а також Держлісагентства як ЦОВВ, що безпосередньо реалізує державну лісову політику, дають змогу зробити висновок про створення в Україні новітньої інституціонально-функціональної моделі державного управління у сфері використання та охорони лісового фонду на

центральному рівні виконавчої влади, ключовою ознакою якої є комплексне поєднання лісогосподарських та екологічних функцій в межах єдиного ЦОВВ, що формує відповідну державну політику і координує ЦОВВ, який її адміністративно реалізує на індивідуальному рівні конкретних лісових правовідносин; 4) було б доцільно визначити окремою статтею такі повноваження місцевих голів, як внесення на розгляд відповідних місцевих рад питань, означених у ст. 32 із «дзеркальним» обов'язком ради щодо включення до порядку денного та невідкладного розгляду таких питань, а також закріпити за міськими, селищними, сільськими головами право внесення кадрових подань на керівників відповідних комунальних підприємств та організацій, що створені у сфері лісових відносин. Зазначені зміни, за нашим переконанням, сприятимуть підвищенню особистої відповідальності конкретної посадової особи за раціональне використання лісових ресурсів та проведення належної кадрової політики у вказаній площині життєдіяльності територіальної громади; 5) компетенційна роль громадських інститутів концептуально характеризується іманентною екологічною, рекреаційною та освітньо-науковою спрямованістю їх функціональної діяльності.

Список використаної літератури

1. Непийвода В. П. Правове регулювання в галузі лісів: Доба утвердження підтримного розвитку. К.: НДІ приватного права і підприємництва, 2004. 339 с.; Neryivoda V. P. Pravove rehuliuвання v haluzi lisiv: Doba utverdzhennia pidtrymnoho rozvytku. K.: NDI pryvatnoho prava i pidpryiemnytstva, 2004. 339 s.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2007. 992 с.; Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / Za red. Yu. S. Shemshuchenka. K.: Yurydychna dumka, 2007. 992 s.
3. Краткая Российская энциклопедия. В 3-х т. Т. 2. М.: Зерцало, 2004. 600 с.; Kratkaya Rossijskaya enciklopediya. V 3-h t. T. 2. M.: Zercalo, 2004. 600 s.
4. Новейший словарь иностранных слов. М.: АСТ, 2001. 1005 с.; Novejshij slovar inostrannyh slov. M.: AST, 2001. 1005 s.
5. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. М.: ИНФРА-М, 1997. 790 с.; Bolshoj yuridicheskij slovar / Pod red. A. Ya. Suhareva, V. D. Zorkina, V. E. Krutskih. M.: INFRA-M, 1997. 790 s.
6. Популярный юридический энциклопедический словарь / Редкол.: О. Е. Кутафин, В. А. Туманов, И. В. Шмаров и др. М.: Большая Российская энциклопедия, Рипол Классик, 2001. 800 с.; Populyarnyj yuridicheskij enciklopedicheskij slovar / Redkol.: O. E. Kutafin, V. A. Tumanov, I. V. Shmarov i dr. M.: Bolshaya Rossijskaya enciklopediya, Ripol Klassik, 2001. 800 s.
7. Бялкина Т. М. Компетенция местного самоуправления: проблемы теории и правового регулирования. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2006. 406 с.; Byalkina T. M. Kompetenciya mestnogo samoupravleniya: problemy teorii i pravovogo regulirovaniya. Voronezh: Izd-vo Voronezh. gos. un-ta, 2006. 406 s.
8. Алексеев С. С. Государство и право. Начальный курс. М., 1994. 335 с.; Alekseev S. S. Gosudarstvo i pravo. Nachalnyj kurs. M., 1994. 335 s.
9. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления. М.: Юрид. лит., 1972. 280 с.; Lazarev B. M. Kompetenciya organov upravleniya. M.: Yurid. lit., 1972. 280 s.
10. Адміністративне право України / За ред. Ю. П. Битяка. Х., 2001. 656 с.; Administratyvne pravo Ukrainy / Za red. Yu. P. Bytiaka. Kh., 2001. 656 s.
11. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции. М.: Юринформцентр. Издание г-на Тихомирова М. Ю., 2001. 355 с.; Tihomirov Yu. A. Teoriya kompetencii. M.: Yurinformcentr. Izdanie g-na Tihomirova M. Yu., 2001. 355 s.

12. Якимов А. Ю. Статус субъекта административной юрисдикции. Государство и право. 1996. № 8. С. 104-118.; Yakimov A. Yu. Status subekta administrativnoj yurisdikcii. Gosudarstvo i pravo. 1996. № 8. S. 104-118.

13. Стариллов Ю. Н. Органы российской исполнительной власти: Понятие, правовой статус, структура. Правовая наука и реформа юридического образования : Сб. науч. трудов. Вып. 12 : Административное право в современном правовом государстве. Воронеж : Изд-во ВГУ, 2001. 300 с.; Starilov Yu. N. Organy rossijskoj ispolnitelnoj vlasti: Ponyatie, pravovoj status, struktura. Pravovaya nauka i reforma yuridicheskogo obrazovaniya : Sb. nauch. trudov. Вып. 12 : Administrativnoe pravo v sovremennom pravom gosudarstve. Voronezh : Izd-vo VGU, 2001. 300 s.

14. Манохин В. М. Советское административное право : Курс лекций. Часть Особенная. Вып. 2. Саратов, 1968. 248 с.; Manohin V. M. Sovetskoe administrativnoe pravo : Kurs lekciy. Chast Osobennaya. Вып. 2. Saratov, 1968. 248 s.

15. Басин Ю. Г. Правовые формы реализации оперативно-хозяйственной деятельности социалистических предприятий. Правоведение. 1968. № 6. С. 45-49.; Basin Yu. G. Pravovye formy realizacii operativno-hozyajstvennoj deyatelnosti socialisticheskikh predpriyatij. Pravovedenie. 1968. № 6. S. 45-49.

16. Философский энциклопедический словарь. М., 1983. 840 с.; Filosofskij enciklopedicheskij slovar. M., 1983. 840 s.

O. Ye. Volkov

COMPETENCE OF PUBLIC AUTHORITIES IN THE FIELD OF USE AND PROTECTION OF THE FOREST FUND: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

The article is devoted to the complex research of theoretical and methodological foundations of the normative content of competence of public authorities of Ukraine in the field of use and protection of forest fund in the modern conditions of European interstate integration. bodies and local self-government bodies on the use and protection of forest resources.

It is determined that there are two functional models of administrative and legal support for the use of the forest fund by the public authorities depending on the specific form of influence on the forest management sector of the public administration: functions and powers arising from the status of the state as the owner of forest resources.

Key words: *public administration, forest fund, public administration, competence, public authority.*

Стаття надійшла до редакції 14.05.2019 р.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

РЕЦЕНЗИЯ

НА МОНОГРАФИЮ ПРОФЕССОРА Б. Г. РОЗОВСКОГО «РЫНОК В ОЖИДАНИИ ЭПОХИ СОЦИАЛИЗМА ОЦИФРОВАННОЙ ЭКОНОМИКИ»*

Подготовлена к печати и готовится выйти в свет монография профессора Б.Г.Розовского «Рынок в ожидании эпохи социализма оцифрованной экономики».

Ответив согласием на просьбу уважаемого профессора дать рецензию на его монографию, я понимал сложность этой работы. Сложность рецензирования монографии связана, прежде всего, со стилем изложения материала и его привязки к практической деятельности человека, широкополостного анализа информации, содержащейся в научных исследованиях, средствах массовой информации, сети Интернет, рассмотренной и осмысленной с учетом личного жизненного опыта автора и его широким кругом междотраслевых научных интересов.

Рецензируемую монографию условно можно разделить на две части: общую и специальную, в которых как в некоторых отраслях права, в общей части - отражены основные нормы, а в специальной части они раскрываются и детализируются.

Основные идеи и тон работы, конечно же, задается в общей части, состоящей из вступительной части «Возьмем БИКа за рога! Вместо предисловия», «Рынок: апофеоз эволюции или историческая ошибка», «Призрак ходит по Европе – призрак оцифрованного социализма».

Автор на многочисленных примерах показывает процесс перерождение рынка (как совокупности экономических отношений обеспечивающих обмен между потребителями и поставщиками товаров и услуг) направленного на пользу человека, - на рынок, игнорирующий интересы человека и развивающийся по законам, зачастую противоречащим его интересам. И далее делает вывод, что «рынок выполнил свою функцию» и собственно говоря, далее не может служить прогрессивной формой меняющихся общественно-экономических отношений.

Происходящие важнейшие изменения в обществе обусловленные:

- отмиранием бумажных носителей информации; получением образованием и культурного развития человека путем гаджетного общения;
- потерей привлекательность институт семьи;
- снобизмом, противопоставлением преобладания личных (корпоративных) интересов над общественными;
- следованием не всегда выверенным (адекватным) правовым нормам, боязнь чиновников брать на себя ответственность за применением этих норм «в порядке исключения»;
- изменение отношений человек-государство не в пользу человека и т.д.

Эти и другие глобальные изменения в общественном укладе и выдвигают необходимость замены рыночных отношений некими иными, направленными на максимальное удовлетворение жизненных потребностей потребителей.

---

* Розовский Б.Г. Рынок в ожидании эпохи социализма оцифрованной экономики / Б.Г. Розовский. Северодонецк, 2019. - 244 с.

Изучив полемику автора с ведущими экономистами, в том числе и с академиком В. М. Полтеровичем о «неэкономических факторах» экономики, четко просматриваются выводы, прежде всего о:

- признании ничтожными попыток экономистов очертить как общие, так и локальные законы экономики на основе разнообразия экономических теорий и
- смене рыночной формулы «товар-деньги-товар» с равноправием сторон сделки, на формулу «производитель-потребитель-производитель», причем с превышением прав (доминированием) потребителя;
- невозможности экономического прогнозирования и стратегического планирования в рамках современных экономических теорий.

Одновременно автор предлагает альтернативу рынку – цифровую экономику, в которой экономическое прогнозирование и стратегическое планирование возможно путем имитационного моделирования, как инструмента для системного анализа и синтеза.

Смысл оцифрованной экономики в ее открытости, прозрачности и постоянном объективном общественном контроле, эффективность которого должна опираться на обратную связь с органами управления этой цифровой экономикой. Причем, коэффициент «вменяемости» общественного контроля зависит, прежде всего, от уровня построения и развития гражданского общества.

Соглашаясь с уважаемым автором об открытости производителей перед потребителями, все же считаем необходимым отметить, что эта открытость относится, прежде всего, к природным богатствам и предприятиям государственной (смешенной) формы собственности, т.е. к ресурсам общенародного владения. Открытость же частной (корпоративной) экономики (кроме природоохранных и некоторых других отношений) может привести к монополизации рынка, что не отвечает интересам потребителей.

Автор контурно, но насыщено, обрисовывает проблемы-размышления, на которые он считает необходимым остановиться ниже. Это прежде всего:

- неостребованность научных исследований в практической законотворческой деятельности;
- отсутствие аналитического механизма по мониторингу научных исследований в области права и созданию базы предложений по изменению и уточнению действующих нормативно-правовых актов;
- об интернациональности и междисциплинарности исследований;
- о трансформации общества и науки.

Вторая половина работы состоит из частей озаглавленных: «Коммерческая тайна как зеркало закрытости уголовного процесса и права в целом», «Хозяйственное право – это право не столько производителей, сколько потребителей. Что делать сегодня?», «Куда смотрит субъект хозяйственного права?», «Одесский анекдот о сути хозяйственного договора», «Низы хотят, а смогут ли верхи?», - по сути является подборкой остроумных эссе, которые раскрывают и уточняют проблемы, поставленные в первой (общей) части.

И еще один вопрос, более или менее получивший освещение во всех частях монографии. Вопрос о путях научных исследований, внедрения в практическую деятельность результатов этих исследований, о новизне и нужности исследований в области права и не только.

Да, к сожалению, следует отметить, что ситуация, сложившаяся, из-за двуличной политики Министерства науки и образования Украины, в украинской правовой науке далеко не самая лучшая. С одной стороны МОН борется за качество и новизну научных

исследований, с другой стороны – все больше и больше раздувается количество спецсоветов по защите диссертаций. Уже есть спецсоветы, которыми руководят свежееиспеченные доктора наук не имеющие профессорского звания. Да и среди членов спецсовета все меньше и меньше профессуры, особенно в периферийных и непрофильных ВУЗах. Слабые спецсоветы – выпускают слабых кандидатов – МОН выдает дипломы – престижность кандидата наук сводится к строчке на визитной карточке – на этом наука заканчивается.

Очень актуально утверждение автора о том, что наша беда в отсутствии отечественного права, как единой системы. Существующие отрасли не скоординированы, их цели слабо согласованы. Отсюда вывод - сдерживающим и снижающим фактором качества юридических исследований в праве является наличие системы паспортов специальностей, желание загнать исследование в жесткие рамки конкретной специальности, несмотря на то, что наиинтереснейшие результаты дают комплексные и междисциплинарные исследования.

Еще раз подчеркну, что автор убежден в необходимости прогнозирования законотворческой деятельности, внедрения результатов научных исследований в практическую деятельность, в том числе и в законотворческую работу. На наш взгляд, это может быть осуществлено в виде создания рабочей группы при МОН Украины (Академии правовых наук, Верховной Раде), в которую ученые-правоведы смогли бы отправлять свои наработки по усовершенствованию действующей нормативной базы и перспективах развития законодательства, а группа бы в свою очередь поддерживала бы связь с профильными комитетами главного законодательного органа государства.

Изучив и проанализировав монографию профессора Розовского Б.Г. в части усовершенствования кодифицированного хозяйственного законодательства, уяснено и целиком заслуживает поддержки предложение уважаемого профессора о том, что одним из направлений развития Хозяйственного кодекса Украины может быть добавление отдельного раздела с нормами, регулирующими отношения по схеме «производитель-потребитель-производитель».

Целиком, поддерживая идеи монографии Б.Г.Розовского, вместе с тем на наш взгляд следует очень осторожно говорить о возможности введения института лоббирования в Украине. С одной стороны действительно, институт лоббирования является одним из реальных организационных средств борьбы с коррупцией, с другой стороны достаточно сложно провести грань между лоббированием полезного и лоббированием коррупционного - выгодного интересам отдельного человека или группы лиц.

Еще раз, необходимо отметить доступность изложения серьезных научных проблем, что делает монографию интересной и привлекательной не только для научного сообщества, но и для широкого круга читателей.

Шелухин Николай Леонидович,
профессор кафедры права
и публичного администрирования
Мариупольского государственного университета,
доктор юридических наук, профессор

РЕЦЕНЗІЯ
НА ІНДИВІДУАЛЬНУ МОНОГРАФІЮ КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ
НАУК ГОДОВАНІКА ЄВГЕНА ВАЛЕНТИНОВИЧА «ЕФЕКТИВНІСТЬ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
АСПЕКТИ»

Актуальність монографічного дослідження Годованика Є. В. обумовлюється з тих позицій, що зміни, які сталися останнім часом в Україні після перемоги Революції Гідності, політичні й соціально-економічні перетворення, реформування державного апарату, якісні зміни суспільного життя неминуче торкнулися конституційно-правового інструментарію та змісту конституційно-правових норм, що має відповідати суспільним запитам та сподіванням.

Як слушно наголошує автор монографії, важливим завданням є розроблення актуальних теоретико-методологічних концептів розвитку національних систем права під впливом вказаних новітніх тенденцій, що безпосередньо детермінують якісні та кількісні зміни на первинному, базовому рівні функціонування системи права, яким виступають правові норми.

Виходячи з означеної аргументації, Годованик Є. В. комплексно окреслив найважливіші особливості норм конституційного права у сучасному конституціоналізмі, а саме: загальнообов'язковий характер конституційно-правових норм, тобто норма конституційного права є обов'язковою для всіх суб'єктів конституційного права без винятку; норми конституційного права є регулятивними, оскільки встановлюють чи санкціонують правило поведінки, що регулює суспільні відносини; конституційно-правові норми мають формально-визначений характер, тобто, будучи виданими народом, чи державою, чи суб'єктами місцевого самоврядування, мають письмову, документальну форму, яка надає можливості всім суб'єктам конституційного права ясно і точно розуміти їх зміст і сутність; норма конституційного права має загальний характер, тобто поширюється на всіх суб'єктів, що стають учасниками правовідносин, передбачених цією нормою.

Виходячи із запропонованої науково-дослідницької парадигми, автор справедливо зазначає, що найбільш актуальним у сучасних умовах міждержавної інтеграції предметом наукового пізнання та подальшого практично-прикладного впровадження вбачається питання про підвищення ефективності норм права в цілому і, зокрема, конституційно-правових норм як базового структурного елементу правової системи суспільства та держави, адже саме на рівні галузевих норм конституційного права у процесі правової інтеграції першочергово імплементуються загальноновизнані правові принципи та правові цінності як універсального, так і регіонального (європейського) рівня.

В цілому, можна зробити узагальнюючий висновок, що представлена до рецензування наукова монографія являє собою актуальне, системне, логічно та стилістично виважене, цікаве наукове дослідження, а тому може бути рекомендованою до друку.

Марцеляк Олег Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка,
Заслужений юрист України

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЛЕКСЄЄВ СЕРГІЙ ОЛЕГОВИЧ - аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України.

АНДРІЙ ВАСИЛЬ МИХАЙЛОВИЧ – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

БІЛОУС ІРИНА МИКОЛАЇВНА - кандидат юридичних наук, доцент кафедри психології, соціології та права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

БУТИРІН ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та філософії права Одеського державного університету внутрішніх справ.

ВАХОНЄВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ВОЛКОВ ОЛЕКСАНДР ЄВГЕНОВИЧ - здобувач Університету сучасних знань (м. Київ, Україна).

КНИШ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри загальнотеоретичних правових дисциплін Рівненського інституту Київського університету права НАН України.

ЛЕЩИНСЬКА-ВЬОНЦЕК МАГДАЛЕНА - адвокат адвокатського бюро «Лещинська-Вьонцек Магдалена» (м. Київ, Україна).

МАРЦЕЛЯК ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

МЕЛЬНИК СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ – кандидат юридичних наук, начальник Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

НЕСТОР НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА - кандидат юридичних наук, здобувач Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

ХАРАБЕРЮШ ІВАН ФЕДОРОВИЧ. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

ШЕЛУХІН МИКОЛА ЛЕОНІДОВИЧ - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ALIEKSIEIEV SERHII - postgraduate student of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine.

ANDRIIV VASYL - Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Labor Law and Social Security Law at Taras Shevchenko National University of Kyiv.

BILOUS IRYNA - Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Psychology, Sociology and Law, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics.

BUTYRIN YEVEN - Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Philosophy of Law, Odessa State University of Internal Affairs, Candidate of Law.

KHARABERIUSH IVAN - Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

KNYSH SERHII VOLODYMYROVYCH - Candidate of Law, Associate Professor, Head of the Department of General Theoretical Legal Disciplines of the Kyiv University of Law of the NAS of Ukraine.

LESHCHYNSKA-VONTSEK MAHDALENA - lawyer of the law firm «Leszhchyzynska-Wiacek Magdalen» (Kyiv, Ukraine).

MARTSELIAC OLEH - Doctor of Laws, Professor, Head of the Department of Constitutional Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

MELNYK SERHII M - Candidate of Law, Head of the Military Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University.

NESTOR NATALIYA - Candidate of Law, Candidate of Open International University for Human Development «Ukraine».

SHELUKHIN MYKOLA - Doctor of Laws, Professor, Professor of the Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

VAKHONIEVA TETIANA - Doctor of Laws, Associate Professor, Professor of the Department of Labor Law and Social Security Law at Taras Shevchenko National University of Kyiv.

VOLKOV OLEKSANDR - recipient of the University of Modern Knowledge (Kyiv, Ukraine).

**РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ
«ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ: ПРАВО»**

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (<http://publicationethics.org/>), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (<http://publicationethics.org/resources/international-standards>), а також Етичного кодексу ученого України (<http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем права. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток правової науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагиату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом відповідального редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхилити статті, якщо вони не відповідають тематиці видання, неприйнятні до друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-чиїх прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація / заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чий матеріал він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері права та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а відповідальному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є непринятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою

опублікованою статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитувані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.

2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право».

3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий та наступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.

4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.

5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» - два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається **до 10 травня**.

Набір статей до друку у листопаді відбувається **до 20 жовтня**.

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 10 травня і 20 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbuv.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком Список використаної літератури і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без

використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliterations>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст

статті

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Список використаної літератури

1. Патlachuk В. Н. Роль старшинських рад у кадровій політиці Гетьманщини / В. Н. Патlachuk // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 5. – С. 29-34; Patlachuk V. N. Rol starshynskykh rad u kadrovii politytsi Hetmanshchyny / V. N. Patlachuk // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Pravo.– 2015. – Vyp. 5. – S. 29-34

2.....

3.....

Стаття надійшла до редакції __. __.20__

В. Prishchepa

MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyses the processes of their genesis and

development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: *Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.*

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Патlachук Віталій Володимирович – доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
<i>Російською мовою</i>	Патlachук Виталий Владимирович, доцент кафедры исторических дисциплин Мариупольского государственного университета, кандидат исторических наук, доцент
<i>Англійською мовою</i>	<i>(Вказати відомості англійською мовою)</i>
<i>Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

« ____ » _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРИУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО
2019,
ВИПУСК 17

УДК 34(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право / гол. ред. К. В. Балабанов ; відп. ред. серії М. Л. Шелухін. – Маріуполь : МДУ, 2019. – Вип. 17. – 115 с.

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:
Головний редактор – д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін
Відповідальний секретар – старший викладач В.І. Темирова-Хмикіна.

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629)52 82 43, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net

Редакційно-видавничий відділ Маріупольського державного університету
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129,
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4930 від 07.07.2015
Тираж 100 примірників. Замовлення № 063/19